MIHAI RALEA

INTRODUCERE
IN
SOCIOLOGIE

CASA ŞCOALELOR
1944

www.dacoromanica.ro

MIHAI RALEA

INTRODUCERE
IN
SOCIOLOGIE

CASA ŞCOALELOR
1944

www.dacoromanica.ro

CUVÂNT INAINTE

„Il faut être profond dans l'art ou dans la science pour pouvoir enseigner les cummencements".

(Diderot)

Nimic nu e mai greu decât să vorbeşti iniţiat, oamenilor profani. S'a inventat pentru aceasta pedagogia. Dar acolo trebue timp, metodă, sforţări lente. Cu totul altceva e a inocula cuiva, într'o singură şedinţă, prin lectură, germenul unei discipline întregi. Germanii au inaugurat sistemul printr'o enormă cantitate de „Einführung" ori „Einleitung". Unii dintr'înşii înţeleg prin acest termen ştiinţă popularizată. Aceasta e, însă, până la un anumit punct imposibil. O disciplină îşi are în afară de limbajul ori tehnica ei, — (e imposibil de înţeles Einstein fără cunoştinţe matematice superioare), — un anumit grad de complexitate mintală, corespunzând epocei în care a apărut ştiinţa, gradului de cugetare cu care era minimum înzestrată omenirea atunci. Cum să simplifici lucruri prin natura lor complicate, fără să mutilezi însăşi esenţa disciplinei ?

„Einführung" poate să însemne însă nu numai o popularizare, dar o excursie rapidă, un rezumat al problemelor centrale ale unei ştiinţe. In acest caz nu mai e nevoe de „pedagogie", fiindcă cartea se adresează, prin definiţie, unui public de cunoscători.

Incercarea de faţă a căutat să se inspire din ambele sensuri, ale obicinuitelor „introduceri". Am evitat să eliminăm ceeace formează caracteristica ştiintei sociologice. N'am neglijat nici o problemă pentru motivul că e prea „grea". Şi nici n'am evitat să-i dăm ţinuta care-i convine. Ne-am silit însă să ne îndepar-

www.dacoromanica.ro

tăm dela orice pedanterie ori exces de abstracție inutilă. Am înlăturat pe cât posibil citațiile de texte ori de autori. Ne-am silit la maximum de claritate și n'am făcut aluzie la nici-o noțiune presupus știută. Am ținut seamă de starea actuală a investigațiilor sociologice și am oglindit toate curentele fără alt „parti pris" decât acela al criticei obiective. Unele capitole le-am refuzat contribuind cu experiența proprie, fără a impune însă numai decât punctul nostru de vedere. In capitolele: „Definiția societății" și „Clasificarea societăților", „Sociologia și teoria cunoașterii", cu materialul actual, am încercat alte sinteze decât cele curente. Ele pot fi discutate și de specialiști.

Astfel prezentată această „introducere" va putea fi de folos oamenilor de cultură generală care se interesează de Sociologie. Nici un om cultivat nu mai poate ignora astăzi o știință care tinde să devie un fel de bază a tuturor disciplinelor morale. Dacă matematica în timpul lui Descartes era metoda generală întrebuințată și de celelalte științe, dacă Biologia sau Psihologia au avut acelaș rol mai târziu, astăzi, după ce ultimele evenimente au creiat infinite probleme sociale, se tinde către un fel de „pansociologism". Aproape toate fenomenele dela politică, economie, religie, psihologie, limbaj, artă până la însăși teoria cunoașterii, — ne apar de natură socială, fiindcă omul nu trăește nicăeri izolat, ca un Robinson în insulă, ci pretutindeni în societate. Orice activitate omenească se modelează deci în grup.

Intrucât această concepție e exagerată, se va vedea mai târziu. Pentru moment nu putem ignora o disciplină cu așa universale proporții.

Rândurile ce urmează n'au altă pretenție decât să dea o sumară ideie a acestor preocupări.

MIHAI RALEA

www.dacoromanica.ro

PARTEA I

PRIVIRE GENERÀLĂ

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL I.

FORMAREA DISCIPLINEI

In ştiinţele de mult constituite, în acelea pe care le cunoştea chiar şi antichitatea greco-romană, discuţiile asupra originei disciplinei nu mai au senz. Ele formează în orice caz obiectul unei preocupări aparte, istoria ştiinţelor. Fiindcă Sociologia a fost contestată multă vreme ca ştiinţă, fiindcă preocupările sociologice sunt recente, se discută încă asupra originei acestei discipline.

Opinia comună în această privinţă indică ca un fel de inventator, analog lui Gutenberg ori Edison, pe Auguste Comte. E adevărat că marele filozof positivist are cel puţin două merite esenţiale. Intâi acela de a fi inventat numele noii ştiinţe. Inainte de el se vorbea poate de ştiinţă socială, de politică, de economie politică, cuvântul Sociologie nu era însă pronunţat. In afară de aceasta, Auguste Comte a aşezat ştiinţa proaspăt botezată într'o clasificaţie a ştiinţelor. I-a fixat bine locul în metodologie, la urmă, după Biologie, ţinând seamă de gradul de generalitate al fiecărei ştiinţe. Prin aceasta, Sociologia a capătat cetăţenia ştiinţifică şi a fost ceva mai băgată în seamă.

Dar dacă numele şi clasificaţia metodologică datează de la Auguste Comte, preocupările sociologice ca şi ideia unei ştiinţe a societăţei sunt cu mult mai vechi.

In multe manuale se arată Aristot ca primul gânditor sociolog. Spunând că omul e un animal social, el a arătat realitatea necesară, indispensabilă pentru individ de a trăi în societate. Dar „Politica" sa e departe de a fi un tratat de Sociologie. Utopia şi observaţia positivă alternează aproape în mod egal.

www.dacoromanica.ro

Ideia că studiul vieții sociale poate forma o știință aparte i-a lipsit lui Aristot.

Sociologia s'a format, încetul cu încetul, desprinzându-se din știința politică. Reflecțiunile asupra legitimității drepturilor și limitelor guvernelor, a împins pe gânditorii politici să gândească la însăși originile societății. De unde emană puterea principelui? Până unde se întinde dreptul celor care dețin puterea politică? Iată întrebări, care au adus după ele, altele, ceva mai aprofundate, acestea cu caracter mai filozofic, mai general. Cum însă felul de gândire medieval, — atunci încep să se pună asemenea probleme, — era acela al subtilității logice, soluții, care de care mai ingenioase s'au propus. Ele aveau de scop legitimarea abuzurilor despotice.

S'a spus atunci că puterea politică e a poporului, adică a societății întregi. Aceasta însă a delegat-o principelui, ca fiind mai competent. Indivizii componenți au făcut aceasta, fiindcă și-au dat seamă că în locul anarhiei totale e mai bine o alienare a puterii în favoarea câtorva sau a unuia singur. Aceeași preocupare utilitară ar fi prezidat și la originea societății. Oamenii s'au gândit că, spre folosul tuturor, traiu în comun e mai avantajos decât traiul izolat. Și atunci s'au adunat în societate. Dar nu pur și simplu, ci în baza unui contract. S'au înțeles anume, că fiecare își rezervă anumite drepturi, fiindca își impune anume datorii. La baza societății e contractul social.

Această ideie pe care a exprimat-o cu maximum de pregnanță literară Rousseau, e mult mai veche decât el. Sociologia contractualistă o găsim la Johannes Althusius în sec. XVII. De ea se servesc toți gânditorii politici, un Grotius, un Puffendorf, un Burlamaqui, aplicând-o în teoria dreptului natural, al dreptului internațional etc. Ea formează baza sociologiei Kantiene din „Idee zu einer algemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Ansicht".

Sociologia contractualistă era o emanație justificativă a științei politice. Caracteristica ei era *individualismul*. Origina societății stă în individ. Acesta se unește cu aproapele său și prin simplă, adițiune în mod atomistic, ca într'un mozaic, so-

www.dacoromanica.ro

cietatea se formează. O a doua caracteristică era aspectul ei raționalist. Reunirea în societate se face sub imperiul unei reflecțiuni conștiente. Indivizii presociali, primitivi, în mod lucid, își dau seamă, fiindcă gândesc, că traiul în comun e mai util, mai avantajos decât cel solitar. După ce cântăresc astfel, motivele pentru și contra, fac o medie care e în favoarea sociabilității și se hotărăsc să fundeze societatea, cam în felul cum fac în zilele noastre, bancherii adunați în consiliu ca să lanseze o societate pe acțiuni. Așa credeau contractualiștii...

La aportul științei politice, concretizat prin contractualism, se adaugă în curând acela al economiei politice, care fără să vrea, prin unele concluziuni, ajunge la adevăruri de ordin sociologic.

In această privința *fiziocrații* sunt precursorii Sociologiei. Ei arată pentru prima oară că fenomenele economice ca și cele sociale au o regularitate, o desfășurare obiectivă, independente de voința omenească. Există în societate un „ordre naturel", dupa care viața socială se conduce în mod necesar determinat.

Turgot ca și Quesnay sunt oarecum, înainte de Auguste Comte, formulatorii posibilității unei științe sociale, bazată pe legi naturale. Plecați dela considerarea strictă a fenomenelor economice, ei și-au întins deducțiunile până la societate în general, pregatind cercetarile sociologiei de mai târziu.

Se vorbește de obicei foarte puțin de contribuția fiziocraților la formația Socioiogiei ca disciplină autonoma. Rolul lor însă în istoria acestei științe trebue afirmat cu toată încrederea.

In fine pe lângă Politică și Economie politică, Filozofia istoriei a adus o a treia contribuție la constituirea Sociologiei. Astăzi, știința socială tinde să devie din ce în ce mai mult un studiu comparat al diferitelor tipuri de civilizație și organizație socială. Natural, comparația e făcută cu toată precauțiunea necesară, cu prudență și metodă. Se compară, fie diferite societăți actuale, fie diferite stadii deja parcurse din istoria omenirei. Din acestea se scot tipuri de evoluție generală.

www.dacoromanica.ro

Aceiaşi preocupare însă a avut-o, cu mult înainte filozofia istoriei. Incă dela Vico, comparaţia istorică, nevoia de a distinge aceleaşi perioade ritmice, care evidenţiau realizarea unei idei, constituiau preocuparea filozofilor istoriei. Herder şi şcoala romantică germană arată că dedesuptul voinţelor individuale există în societăţile omeneşti şi în desvoltarea lor istorică, o forţă inconştientă, anonimă care creiază sufletul poporului. (Volksgeist). Dela mituri la religie şi artă, inconştientul popular creiază, în primul plan, în viaţa socială. Hegel, din contra, raţionalist şi intelectualist, face din ideia conştientă motorul omenirei în mersul ei spre progres. Meditând istoria, el arată superioritatea societăţei asupra individului, preponderanţa statului asupra cetăţeanului. Tot lui i se datoreşte distincţiunea între societate şi stat, una însemnând forma naturală a asociaţiei, cealaltă pe cea organizată politiceşte.

Incercările franceze de filozofie a istoriei sunt încă şi mai precise. Condorcet în faimoasa sa „Schiţă asupra progresului" distinge nu mai puţin decât nouă epoci în istoria umanităţei, succesiunea lor mergând, firesţe, progresiv, dela barbaria sălbatecului şi a omului preistoric până la civilizaţia modernului Turgot, precursor al lui Auguste Comte, distinge numai trei perioade, pe cea religioasă, metafizică şi positivă.

Un utopist aventurier, intermediar în politică între reacţiunea conservatoare şi colectivism, Saint-Simon, dar mai ales urmaşii lui, Bazard şi Enfantin, ne-au lăsat o filozofie a istoriei extrem de interesantă. „La doctrine de Saint-Simon" care conţine prelegerile ţinute de Bazard şi Enfantin după moartea şefului şcoalei, trebue considerată ca unul din textele clasice ale Sociologiei. Acolo istoria e considerată din punctul de vedere exclusiv social. Există, după Saint-Simonieni, două legi care conduc toate societăţile omeneşti. E aceia a colaborării şi aceia a antagonismului. Istoria omenirei e o perpetuă alternativă între două directive. Sub impulsul colaborării au apărut primele forme patriarcale de societate familiară: clanurile. Dar a urmat antagonismul care a adus diferenţierea în clase

www.dacoromanica.ro

şi „exploatarea omului de către om". In locul familiei patriarcale a apărut societatea politică. Din antichitate şi până în sec. XIX, Saint-Simonienii disting în permanenţă succesiunea regulată a colaborării şi antagonismului. Cum se exprimă ei: „epocilor organice le urmează epoci critice".

Proudhon a supus şi el istoria unui examen. După dânsul însă, trecutul omenirei evidenţiază realizarea a două idei: aceia de justiţie şi aceia de libertate. La început individul a fost dominat de grup. Incetul cu încetul personalitatea lui s'a afirmat, s'a degajat de constrângerea socială, fiindcă ideia de justiţie ca şi cea de libertate s'au realizat.

Tot ca un filozof al istoriei cu mijloace mult mai adânci trebue considerat şi Karl Marx. Şi el e preocupat să distingă etape caracteristice în istorie şi distinge trei, după felul producţiei economice: faza feudală (familiară), capitalistă-burgheză, socialistă. Influenţat de Saint-Simonieni şi de Hegel, el consideră istoria ca ilustrarea luptelor de clasă. Pesimist ca temperament, se îndreaptă către soluţii materialiste şi biologice şi, ca Malthus, vede în om numai interesul biologic, animalic, al luptei pentru existenţă. Istoria omenirei e istoria luptelor pentru foame. E „antagonismul" Saint-Simonienilor, plus dialectica teză-antiteză împrumutată dela Hegel prin Feuerbach, Bruno Bauer, Moses Hess ori Arnold Ruge, care compuneau stânga hegeliană. Filozofia istoriei a lui K. Marx, evidenţiază determinismul social, după care individul e veşnic supus societăţei în care traeşte, în funcţie de legile ei de fier — economice în speţă, — pe care nu le poate schimba după voinţă. Prin intermediul socialismului, K. Marx înrâureşte covârşitor crearea punctului de vedere sociologic: societatea e o realitate sui-generis superioară şi anterioară indivizilor cari o compun.

Filosofia istoriei, dela Condorcet la Hegel se deosebeşte însă de Sociologie prin aceia că cea dintâi pleacă dela un principiu preconceput a cărui realizare o caută cu orice preţ în istorie, în timp ce cea de a doua pleacă dela fapte, fără nici o ideie a priori şi ajunge în urmă a concluzii. Filozofia

www.dacoromanica.ro

istoriei are dinainte o premisă — ideia de progres la Condorcet, dialectica ideii la Hegel, antagonismul la Saint-Simonieni, — și forțează faptele să intre în ea, procedând deductiv Sociologia, din contra, procedează inductiv, de a particular la general, dela fapte la idei generale. Deosebirea e ca de la filozofie la știință.

Pe aceste trei canaluri, ale științei politice, ale economiei și a e filozofiei istoriei, au venit impulsiuni convergente către o știință a societăților. Aceasta s'a constituit autonom în decursul secolului al XIX-lea.

Primul loc trebue dat, desigur, lui Auguste Comte. In afară de fixarea metodologică și de nume, el a dat Sociologiei un obiect. Ea devine, de la el înainte, știința care se ocupă de fenomenul social în general, care consideră societatea omenească ca o realitate condusă de legi. Grupurile au o viață, o evoluție și o disoluție. Ele pot fi privite, din punct de vedere static - prin analiza structurei lor, a organelor care o compun. Descrierea lor va forma, după Auguste Comte prima parte a studiului sociologic și se va chema *Statica Socială*. O a doua parte se va ocupa cu funcțiunile, cu viața sociala, cu evoluția ei, cu transformările succesive pe care le-au înregistrat coectivitățile dealungul Istoriei. Aceste capitole vor constitui *Dinamica socială*, care nu e un simplu nume, fiindca Auguste Comte i-a dat și un conținut. El a deosebit trei feluri de societați care corespund la trei faze din evoluția omenirei, faze deosebite după criteriul ideologic: perioada religioasă cea metafizică și cea pozitivă. .

Dar Sociologia lui Auguste Comte prezenta un grav inconvenient. Pentru el, fenomenul social, e acelaș pretutindeni, e omogen în spațiu. Societatea la care se gândește el e *umanitatea*, una și aceiaș în toate părțile, un fel de grup abstract, matematic, fără variațiuni, fără genuri și fără spețe.

Sforțările Sociologiei de mai târziu vor consta în a arăta că există o mulțime de tipuri de societăți, că acestea nu pot fi băgate în aceiași rubrică, în aceiași vagă formulă de umanitate, fiindcă fiecare are individualitatea ei. Pentru un simplu că-

www.dacoromanica.ro

lator care parcurge globul pământesc, varietatea popoarelor ca şi a societăţilor e evidentă. Sociologia are de luptat cu o serie întreagă de tipuri sociale. Ea trebue să le observe, să le studieze, să le clasifice. H. Taine a atras mai întâi atenţia că omul variază după mediul social şi momentul istoric cărora aparţine.

Misiunea de a arăta acest lucru în detalii şi-a luat-o, corectând opera ui Auguste Comte, filozoful englez Herbert Spencer. Introducând Etnografia în metoda sociologică, el a deschis posibilităţi infinite observaţiei comparate. Studiul societaţilor primitive, mult mai simple şi deci mai uşor observabile, a fost încetăţenit astfel în ştiinţa socia a.

După aceasta, s'a ştiut precis că un clan, un trib, o naţiune, un imperiu, nu sunt unul şi acelaş lucru.

Herbert Spencer însă era mai mult un filozof decât un om de ştiinţa. El avea un sistem individualist a cărei unitate metafizică trebue demonstrată, dela cosmologie la politică. In ce priveşte evoluţia generală, el crede că se manifestă o diferenţiere dela omogen la eterogen, adică dela comun la individual. In politică, deasemeni individul e baza societăţei, el trebue respectat oricum. Inarmat astfel cu idei apriori, el a întrebuinţat imensitatea faptelor etnografice pe care le-a culeles, dealtfel fără metodă ca să le interpreteze într'un sens preconceput. Anume, el voia să dovedească că evoluţia omenirei a cunoscut două feluri de grupuri: întâi societăţi cu caracter *militarist* şi mai pe urma societăţi cu caracter *industrial*. In primele domneşte spiritul colectiv, conformismul, presiunea mediului asupra individului. In cele de al doilea, care sunt şi societaţile viitorului, se remarcă libertatea individuală, regimul contractului benevol prin care indivizii se leagă unii de alţii numai când şi cum vor. Astfel materialul etnografic era supus cu deosebire de Spencer, ca să probeze o teză mai dinainte stabilită. După el faptele nu vor fi utile numai ca să *ilustreze* o teorie, ci, plecând dela simpla observaţie, printr'o gradată inducţie, ele vor demonstra prin evidenţa lor o concluzie stabilită a posteriori .

www.dacoromanica.ro

Sociologia spenceriană mai păcătuia însă şi prin alt inconvenient. Servindu-se dela început de o simplă analogie biologică, pe care o ridica la rangul de realitate, Herbert Spencer identifică societatea cu un organism. Indivizii componenţi au acelaş rol ca şi celulele din corp. Aceiaşi anomalie şi aceiaşi fiziologie.

O mulţime de urmaşi dela P. Lilienfeld care a scris din acelaş punct de vedere biologic o „patologie sociala" până la A. Schäffle, Novicow sau René Worms, au format după tradiţia spenceriană o şcoală numită organicistă. După învăţăturile acesteia, repede ridiculizate prin excesul lor, râurile pot fi asimilate aparatului circulator, sârmele telegrafice celui nervos, capitala unei ţări creerului, etc. (vezi o mulţime de asemenea asimilări în *„Patologia socială" a lui Lilienfeld).*

S'a obiectat cu drept cuvânt, că identificarea societăţei cu un organism nu se poate face fiindcă indivizii au o personalitate pe care nu o au celulele ; că organismele mor pe când societăţile nu, că indivizii sunt legaţi psihologic şi celulele numai fiziologic, etc., etc.

Alţi cercetători, în locul Biologiei au apropiat Sociologia de Antropologie. Un Gumplowicz, un Vacher de Lapouge, un Ratzenhofer, un Ammon au dat ca conţinut ştiinţei sociale ierarhia şi lupta raselor. Alţi ca A. Loria şi socialiştii au fundat-o pe baze economice. Alţi cu Dreptul, Etnologia, etc. In fine, unii, ca P. Barth, au identificat-o cu vechea filozofie a istoriei.

Sociologia modernă, acea care s'a închegat pe baze de ştiinţă positivă, a părut aproape simultan, în ultimele decenii ale secolului trecut, în Franţa, Germania şi America.

Astăzi, cercetătorii se împart în două tabere, pornind dela două metode opuse în studiul fenomenului social. Una e şcoala franceză reprezentată de E. Durkheim şi elevii săi Levy Brühl, Fauconnet, Hubert, Mauss, Bouglé, Simiand. După dânşii societatea e anterioară şi exterioară individului. Ea i se impune din afară prin o serie de reguli coercitive, emanate dela diferitele instituţii colective.

Individul e un *produs* — sub imboldul educaţiei, limbagiu-

www.dacoromanica.ro

lui, religiei, etc. — şi nu o *cauză* a societăţei. Grupul nu e o simplă sumă, o colecţie de îndivizi, ci o realitate organică, o sinteză sui-generis alcătuită deasupra elementelor componente şi care conţine mai mult decât ele. Societatea apare mai întâi şi numai mai târziu se diferenţiază în indivizi.

Şcoala germană care porneşte dela G. Simmel şi care numără printre adepţii ei pe un A. Vierkandt, Leopold von Wiese, cu a sa ştiinţă a relaţiunilor (Beziehungs lehre), F. Oppenheimer, Max Weber, reprezentantul Sociologiei sensurilor (Verstehende Soziologie), la care trebue să mai adăogam pe anglosaxonii Elwood, Mac Dougall, Small şi Ross, pe belgianul Dupréel şi pe francezu. Gabriel Tarde, se inspiră, mai degrabă dela punctul de vedere individualist. Pentru aceştia sociologia trebue să fie o ştiinţă a raportului social dintre indivizi. Se pot astfel stabili *forme generale* de raporturi, de pildă cooperaţie, subordonare, ierarhie, etc., care vor constitui însăşi realitatea socială. Societatea ne apare astfel ca o serie de tipuri legături formale între membrii ei. Realitatea dela care se porneşte e individul. Acesta devine *cauza* societăţei, fiindcă după această metodă el e privit ca unitatea ireductibilă, primară, comparabilă atomului în fizică. Punctul de vedere nu mai e *analitic* ca la şcoala franceză, ci *sintetic*.

Vom vedea mai departe cât valorează ambele puncte de vedere şi dacă se pot concilia împreună.

După această lungă excursie, în care am încercat să arătăm cum s'a format, încetul cu încetul, noua ştiinţă, prin ce vicisitudini a trecut, datorită căror curente s'a închegat, ne putem întreba care e stadiul actual al cercetărilor sociologice. Dar mai înainte o întrebare prejudicială: care e obiectul Sociologiei? O definiţie apodictică a acestei discipline, încă în continuă transformare, e greu de dat. Pentru moment ne putem mulţumi cu o definiţie provizorie, care ar putea fi formulată cam în modul următor: Sociologia e ştiinţa care se ocupă cu studiul vieţii sociale în general. Dar o asemenea definiţie, care pare un loc comun, trebue explicată. Există o mulţime de discipline care se ocupă cu câte un aspect al vieţii sociale:

www.dacoromanica.ro

economic, politic, juridic, religios, etc. Ele nu consideră decât o singură parte a vieții sociale. O societate omenească prezintă însă o viață cu mult mai complexă. Dovadă că mistu nu poate renunța la luminile juristului, acesta la acelea ale științei moravurilor, religiei, etc. Intre toate funcțiunile sociale există o strictă interdependență. Nu se poate modifica o serie de fenomene juridice, fără să nu se modifice în același timp fenomenele economice, morale, religioase corespunzătoare. Istoria și etnografia ne arată aceasta. Solidaritatea factorilor sociali ne impune atunci un punct de vedere general, care să se folosească de rezultatele științelor sociale particulare, întregindu-le unele pe altele, utilizând datele lor, pentru ca în dosul lor să degajeze un *spirit social general*, care influențează într'un moment dat toate manifestațiile vieții colective.

Viața socială, prinsă în unitatea, generalitatea, și individualitatea ei, poate fi considerată integral. In fond, orice aspect al vieții sociale, dela relațiile juridice ori politice până la cele economice nu e același în orice grup omenesc. Din contra, el e colorat în mod specific de mentalitatea grupului în care se manifestă. Astfel, un raport juridic ori politic nu poate fi despărțit de *viața totală* a societății. După cum psihologia structurală a dovedit că orice act sufletesc e determinat de totalitatea personalității, tot așa societatea în integralitatea ei influențează orice manifestație specială. De aici necesitatea de a studia fenomenul *societate* în înfățișarea lui generală, abstractă, — totuși sprijinită pe fapte —, pe deasupra contingențelor de timp ori de loc. Societățile omenești sunt multiple: o clasificare a lor se impune. Iată un grup de probleme. După aceia, fiecare din aceste societăți trăește, funcționează după o serie de norme. Fiecare din ele e formată din o mulțime de organe, al căror rol trebue precis determinat. Iată un alt grup de probleme. In fine, aceste societăți se transformă, adesea dispar. Evoluția lor poate forma o altă serie de studii. Legitimitatea unui punct de vedere general, care să fie altceva decât o enciclopedie a științelor sociale particulare se eviden-

www.dacoromanica.ro

ţiază. Aşa dar *Sociologia* e *studiul comparativ al societăţilor:* comparaţie în timp între societăţile antice şi cele contimporane cu ajutorul metodei istorice, comparaţie în spaţiu, între societăţile primitive şi cele complexe cu ajutorul metode etnografice. Din comparaţia instituţiilor diverselor societăţi se pot scoate tipuri comune, legi de formaţiune, legi de evoluţie. Mai departe, vom analiza aceste probleme.

Pentru moment suntem datori să clarificăm obiectul principal al Sociologiei: fenomenul social şi noţiunea de societate. De el depinde destinul Sociologiei şi constituirea ei definitivă ca ştiinţă.

www.dacoromanica.ro

CAP. II

DEFINIȚIA SOCIETĂȚEI

Acum patru decenii era foarte a modă un anumit scepticism sociologic. Se spunea, cu pretenții de spirit fin, ca Sociologia ca știința are toate calitățile, dar are un singur defect: acela că nu există. Cercetători mai serioși încercau să formuleze obiecțiuni rezonabile contra posibilității pentru Sociologie de a deveni o disciplină pozitivă. Din moment ce totul e social, din moment ce societatea încadrează toate gesturile și gândurile noastre, toate științele, dela Matematica la Morală, sunt sociale. Nu mai e nevoe atunci de o știință specială a societății.

Totuși la o analiză mai atentă se poate ușor observa că există fapte sociale și fapte nesociale. E adevărat că mentalitatea noastră se plămădește în mediul social, dar organismul nostru fiziologic de pildă, nu are absolut nimic social în el. Ce e social și ce nu e social atunci? Care e caracteristica unei societați, sau cu alte cuvinte, din ce moment, o asociație de indivizi devine societate? Sau, pentru a face întrebarea și mai clară, e orice reunire de indivizi o societate?

Un exemplu ne va lămuri. In compartimentul unui vagon călătoresc mai multe persoane. Fiecare are altă ocupație, s'au suit în gări diferite, nu se cunosc una pe alta, fiindcă n'au niciun fel de relație între ele. Deși aceste persoane stau la un loc într'un spațiu foarte restrâns, ele nu formează o societate Sa admitem însă,, că într'o gară trenul are un accident și de aici o întârziere de câteva ore. Cum pe fiecare din călători, întârzierea îl va stânjeni dela interesele lui, se va stabili între

www.dacoromanica.ro

e un interes comun, o discuție, o protestare. Cei câțiva indivizi din vagon vor forma o mică societate cu interese, cu aspirații comune și, dacă se poate spune, cu un ideal comun: acela de a pleca mai repede din gară.

Formațiunea acestui suflet colectiv într'o diligență a fost studiat de minune într'un roman „La mort de quelqu'n" de catre Jules Romains, care era și el adept a lui Durkheim.

Iata deci un exemplu, cum ar zice Bacon, crucial, din care se poate vedea că nu orice asociație e o societate.

Să aplicăm acum la acest exemplu metoda preconizată de școala germană a lui „Beziehungslehre" și care vrea să facă din Sociologie o știință a raporturilor reciproce dintre indivizi. Să admitem deci, că între călătorii din compartiment, luați doi câte doi sau trei câte trei, există raporturi sociale. între doi, un bărbat și o femee există raporturi de căsătorie între alți doi sunt relații de prietenie, alții sunt membri ai aceluiaș partid politic, alți doi vor să încheie o afacere comercială. Adunați acum toate aceste raporturi la un loc. Cu toate acestea, o societate nu se va naște.

O serie de relații sociale adunate între ele nu pot da o societate. Indivizii deși juxtapuși rămân totuși izolați, cum ar zice Karl Marx, ca și cartofii dintr'un sac. Așa dar, ca să existe o societate, trebue un proces de unificare cu mult mai profund decât relațiunile pe grupuri de doi sau trei indivizi. Asemenea raporturi pot constitui o asociație de asociații mai mici, dar în nici un caz o societate. Să vedem atunci care sunt adevăratele elemente ale unei societăți.

Am văzut în exemplul de mai sus că indivizii din vagon nu reușesc să formeze o societate decât când un interes comun îi leagă, când trenul nu mai pleacă din stație. Atunci fiecare individ printr'un fel de amnezie subită uită tot ce îl preocupa pe el individual cu câteva minute mai înainte, ca să trăiască mental numai ceeace îi interesează pe toți. Din tot conținutul său sufletesc nu rămâne decât porțiunea care reprezintă obiectul preocupării generale. Asistăm astfel la o împuținare, la o *diminuare a vieții mentale* a fiecăruia. Indivizii din vagon

www.dacoromanica.ro

suprimă din atenţiunea lor tot ce nu priveşte interesul general. Aşa dar o primă constatare: starea sufletească a fiecărui individ în stare de societate e mai săracă ca complexitate, fiindcă se produce un fenomen, de unilateralizare foarte analog cu obsesiunea. Fiecare uită tot ce-l priveşte personal, pentru ca să fie preocupat numai de ceiace e la nivelul tuturor.

Dar dacă fiecare individ pierde din complexitatea sufletească fiindcă îşi concentrează atenţia numai la un singur scop, el câştigă în intensitate, adică preocuparea comună cu ceilalţi care-i rămâne în minte, e mult mai puternică, decât un simplu fenomen de atenţie obişnuită. Orice comunicare socială e însoţită de o forţă stimulentă, excitantă, în ce priveşte obiectu preocupării comune. In societate, dorinţa ca trenul să plece devine cu mult mai puternică decât dacă individul ar fi singur. Grupul e totdeauna un excitant. Intâi, din cauza imitaţiei. Fiecare, reproducând ceeace vede la tovarăş, adaogă la starea lui sufletească, prin sugestie, o altă alăturată. Pe urmă privind pe un al treilea, al patrulea, etc., îşi multiplică stările sufeteşti cu atâtea sugestiuni cu câte atitudini priveşte în jurul său. Omul în societate e şi mai vesel şi mai comunicativ. In grup e capabil să facă lucruri pe care niciodată nu le-ar face singur. Acte de curaj, de pasiune, de entuziasm, sunt mult mai frecvente la omul în societate decât la omul izolat.

O asemenea mentalitate specială, în care sub influenţa grupului înconjurător, individul îşi micşorează bogăţia sufletească dar îşi stimulează o singură tendinţă, aceia comună cu a celorlalţi, a fost botezată psihologia mulţimei .

Studiul a fost intreprins de autori ca Taine, Sighele, Tarde, Gustave le Bon. Psihologia mulţimei, în care individul conştient, cu personalitatea lui dispare, a apărut acestor autori ca un subiect de patologie socială. Ei se gândeau la mulţimile inconştiente, instinctive din zile revoluţionare, la mulţimile care ridică baricade, care sfâşie pe nevinovaţi, care distrug printr'un fel de furie oarbă toată creaţiunea conştientă din zile liniştite. Sau atunci mulţimile religioase, la

www.dacoromanica.ro

zile de sărbătoare, procesiunile delirante la triburile sălbatice, când beția colectivă, suprimând individul, se dedă la toate excesele și la toate orgiile.

Dacă reflectăm mai bine însă, ne putem da seamă că ceiace se numește *starea de mulțime* (*état de foule*) constitue aspectul normal al oricărei societăți. Intre o societate constituită și o mulțime delirantă deosebirea e numai de grad, deosebirea e cantitativă nu calitativă. In cazul unei mulțimi, anihilarea individuală e extremă și excitația socială la fel. In cazul unei societăți, scăderea conștiinței individuale ca și excitația socială sunt ceva mai mici.

O societate însă presupune în orice caz, în primul rând, o *stare de mulțime*. Ca să fiu cetățeanul unei patrii, ca să mă reprezint mental ca atare, trebue întâi ca toate interesele mele care nu coincid, cu acelea ale patriei să fie uitate, și, în al doilea rând, ca sentimentul național comun cu toți ceilalți să fie stimulat prin sugestia oferită de mediu, de acțiunile celorlalți. Numai că, în cazul unei societăți, starea de mulțime acută, cu caracter exagerat, patologic, ca cele descrise de Gustave le Bon, Taine ori Tarde. Și așa cum le vedem în stare de război ori de revoluție.

Caracterele stării de mulțime și în faza de societate și în faza de mulțime propriu zisă sunt aceleași: îngustarea cercului conștiinței până la obsesie și intensificarea acestei obsesii prin imitație și sugestie socială. La acestea se mai adaogă încă un element. Unificarea în sentimente devine așa de puternică încât indivizii nu numai că se simt legați unii de alții, dar acționând la fel în împrejurări similare, se simt asemenea unii altora, se simt înrudiți, de aceiași specie. E ceeace sociologul american Giddings a numit „conștiința speței" și care trebue privită nu ca un instinct biologic, sădit ancestral în om, ci ca un efect al stării de mulțime. In aceste circumstanțe apare ceeace se chiamă Conștiința Socială.

Iată deci un prim element al definiției societății. Starea de

www.dacoromanica.ro

mulțime însă singură nu e de ajuns. O societate mai conține și altceva.

Viața socială e compusă dintr'o serie de activități, unele economice, altele politice, altele juridice ori familiare. In fiecare din aceste manifestații ale vieții colective, fie că e vorba de Economie ori de Drept, se formează asentimente colective sub formă de stări de mulțime. Starea de mulțime se poate manifesta fie în domeniul politic, fie în cel juridic, fie în cel moral ori religios.

O manifestație de stradă în favoarea unui regim e o stare de mulțime politică; un meeting în favoarea liberului schimb e o stare de mulțime economică; o procesiune la o sărbătoare e o stare de mulțime religioasă, etc.

In fiecare din aceste domenii se pot produce însă *tendințe constante* în stările de mulțime. Acestea se pot repeta sistematic într'un anumit senz. Stările de mulțime pot lua diferite forme cristalizate. Când devin conștiente ele se pot numi stări de opinie. Modele ca și curentele au o viață scurtă : apar și dispar adesea fără urme. Din ele o parte, pot avea o viață mai lungă. Existența lor poate fi mai durabilă. Dela o vreme, repetiția constantă a unui curent în aceiași direcție, aduce o *tipizare* a acesteia și în același timp o stabilitate, o condensare. Această manifestație tipică a stării de mulțime se chiamă o *instituție*.

Fixarea *funcțiunilor* economice, politice, religioase în moravuri, aduce un fel de osificare a vieții sociale, exprimată în aceste centre solidificate, menite să conserve repetiția acelorași afirmații de voință colectivă.

Odată formate, instituțiile își creiază o viață proprie. In primul rând, menirea lor, e conservatoare. Ele caută să se mențină. Din ele emană norme, reguli care caută să canalizeze toată viața socială, după modelul dictat de ele. Această acțiune nu e posibilă însă fără o serie de *sancțiuni*, emanate din aceste instituții și menite să le păstreze prin presiune existența. Când o societate s'a fixat economicește în regimul monedei, care devine instituția tip, e greu ca regimul de

www.dacoromanica.ro

troc să mai poată dăinui. Când într'o societate s'a impus ca instituţie matrimonială, familia, patriarcală monogamă, poligamia este aspru sancţionată de reguli coercitive. Tot aşa în materie religioasă, politică, etc. Caracteristica oricărei instituţii e că se impune indivizilor printr'o constrângere exterioară, printr'o serie de sancţiuni care reprimă orice abatere a acţiunii individuale.

Sociologul francez E. Durkheim a insistat în special asupra acestui aspect al vieţii sociale, asupra a ceiace numea el „le côté institutionnel des choses". El a arătat că ceiace caracterizează un fapt social e că acesta se impune prin constrângere, din afară, individului. Dacă trăim într'o societate nu putem să nu-i admitem instituţiile. Orice opoziţie e pedepsită. Sistemul acesta de sancţiuni se produce mai ales în faza instituţională a societăţei. Desigur că şi starea de mulţime sub forma de curent, de opinie, de modă ori de simplă manifestaţie publică se impune individului şi adesea pot urma sancţiuni. Dar acestea sunt de cele mai multe ori difuze, ele constau în oprobiul public, în excludere, dispreţ, etc. Abaterile dela regulile instituţionale sunt de obicei precis codificate. Ele fac posibil un Drept penal.

O societate se defineşte astfel, nu atât prin voinţa sa vagă, obscură, manifestată în stările de mulţime, cât mai ales prin condensarea şi clarificarea acestora în instituţii. Acestea, fiind rezultatul unor repetiţii sistematice, indică o directivă constantă, fixă, a voinţei colective. Ele înseamnă şi stadiul sau forma în care o societate înţelege să le menţină şi prin aceasta să se conserve. Impunându-se indivizilor, ele asigură conformismul, fără de care viaţa socială nu e posibilă. Influenţa instituţiilor se exercită asupra indivizilor dela exterior. Ea nu e un fapt subiectiv de conştiinţă, ci unul de realitate obiectivă. Dar tocmai aceasta indică rolul ei social. Societatea cu instituţiile ei, nu isvorăşte din noi, ci ne vine ca o presiune externă pe care nu o putem evita. Suportăm influenţa limbajului, a instituţiilor religioase, matrimoniale, juridice, ale momentului istoric în care trăim. Şi nu avem un

www.dacoromanica.ro

drept de opțiune. Trebue să le acceptăm ca atare. E, deci, social, tot ce ni se impune din afară. Natural că această constrângere se reflectează psihic în noi sub forma unor reprezentări sau stări de conștiință. Originea ei însă e externă. Dacă ar fi interioară, subiectivă, ea ar purta semnul specificității noastre individuale, ar fi poate rezultatul unei deliberări interne, firesc variabilă dela individ la individ. Dar atunci unificarea, conformismul n'ar mai fi posibil, și n'ar fi posibilă nici viața socială. Constrângerea externă indicată de E. Durkheim ca semnul caracteristic al faptului social ni se pare astfel justificată. Ea indică necesitatea de a stabili sancțiuni inerente oricărei faze instituționale a societății.

Dar sociologia durkheimistă a fost acuzată că se reduce la un fel de polițism inchizitorial al societății asupra individului.

După o astfel de concepție, — s'a zis, — societatea e un fel de jandarm pus să reprime peste tot orice veleități de independență ale membrilor grupului. Către sfârșitul carierei sale, Durkheim și-a explicat punctul său de vedere. El a arătat că o societate nu se definește numai prin acțiunea ei de constrângere. Mai există și altceva în viața socială. Ânume, există scopuri, există tendințe. Nu e vorba de scopurile individuale pe care le urmărește fiecare în interesul pur personal. E vorba de comunitatea de scopuri, de grupuri de valori — juridice, politice, religioase, — pe care le respectă fiecare societate. Orice grup își alege un ideal în care crede și pe care îl urmărește. Există, după caracteristica grupului, idealuri naționale, de clasă, de partid. Fiecare colectivitate e, oarecum, proeciată înainte, către realizarea dorințelor ei.

Dar dacă aceste constatări sunt adevărate, prin valorile pe cari i le pune înainte, societatea ajută, stimulează individul. Arătându-i scopurile pe care trebue să le urmărească, valori născute la rândul lor din repetirea tipică a dorințelor individuale, grupul social servește de sprijin, șovăitoarelor scopuri și acțiunii întreprinse de un singur individ. Alături de tendințele noastre slabe prin izolarea lor vine societatea cu aju-

www.dacoromanica.ro

torul ei, ne încurajează, ne îndeamnă, prin acțiunea atrăgătoare, excitantă a valorilor sociale.

Astfel influența grupului asupra individului nu e numai constrângere, sancțiune, reprimare față de ceeace *nu* trebue să facem, ci și încurajarea față de ceeace ar trebui să producem pentru ca viața socială să înainteze.

Alături de *sancțiunile penale*, coercitive, emanate dela regula instituțională, trebue să alăturăm *sancțiunile premiale*, recompensatorii, pe care le acordă societatea acelora care îi indică valori fecunde, utile, pentru consolidarea vieții colective.

De aceia știința sociologică, rămasă prin opera lui Durkheim numai la studiul *pedepsei* (e foarte caracteristică partea enormă pe care o joacă în acest sistem dreptul penal) trebue întregit cu studiul *succesului*, adică al felului cum societatea recompensează indivizii merituoși.

O „Sociologie a succesului" — studiu pe care îl vom întreprinde într'o lucrare viitoare, — ni se pare complimentul necesar al cercetărilor sociologice actuale.

După această enumerare a elementelor esențiale a oricărei vieți sociale ne putem permite o recapitulare rezumativă. Ne putem permite chiar o definiție a societății, bine înțeles încă provizorie, și care s'ar putea formula cam în felul următor: *o societate e o stare de mulțime, tipizată prin repetiție în instituțiuni, sancționată prin reguli de constrângere și condusă de valori comune.*

Punctul de greutate al acestei definițiuni cade astfel pe următoarele elemente: 1) stare de mulțime, 2) instituție, 3) valoare.

Primul element ne indică oarecum inconștientul social, acea stare de efervescență psihică anonimă care unifică într'un moment dat indivizii în grup. Cel de al doilea element reprezintă consolidarea în puncte fixe a unor stări fugitive, constituind, prin constrângerea care o exercită, forțe de conservare, de viață a societății. Cel de al treilea în fine, constitue, prin acțiunea fecundă a indivizilor creatori-sociali, încurajați

www.dacoromanica.ro

de succes, — fermentul de evoluție și progres al vieții colective. In rezumat: o stare de formație, una de conservare și una îndreptată deja către viitor, de schimbare, de evoluție, reprezintând fazele prin care trece orice ființă care trăește. O observație chiar superficială a oricărei societăți, va deosebi în orice moment urme de origină, forțe de conservare și tendințe abia schițate de transformare.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III

METODA

In ştiinţele recente, tinere, preocupările de metodă trebuesc să fie pe primul plan. In Fizică ori în Biologie metoda s'a fixat, s'a dovedit fecundă şi nimănui nu-i vine în cap s'o modifice în fiecare an. Acolo nu există nici polemici din acest punct de vedere. In Sociologie însă, de felul cum vom proceda metodologic vor depinde şi rezultatele pe care le vom căpăta. In tot secolul al XIX s'a lucrat mult în ştiinţa noastră: dovadă enormele contribuţii ale lui Spencer printre alţii. Totuşi, fiindcă metoda a fost vitioasă, trebue reluată din nou, cu prudenţă, pas cu pas.

Inainte de a vorbi de metodele concrete aplicate în investigaţia sociologică, suntem datori să elucidăm un punct de vedere preliminar care ţine oarecum de metoda filozofică, de concepţia generală sub care se poate privi acest studiu în momentul de faţă. Nu e indiferent, pentru procedarea metodologic-practică, perspectiva dela care se pleacă în însăşi definiţia societăţei.

Un grup social poate fi privit din două puncte de vedere. Unul e ce psihologic. Societatea ne apare ca un fel de psihologie socială, cum s'a zis de către G. Tarde ca o *Interpsihologie* .Procesul social e, atunci, interior, e un simplu caz de conştiinţă. Sociabilitatea, solidaritatea, instinctul social, care ne împinge să trăim în comun cu alţii, se rezumă la o anumită stare sufletească. E un proces *subiectiv*. Societatea e în noi, în structura sufletului nostru şi nu o realitate obiectivă în afară de noi. De conduita şi intenţiile noa-

www.dacoromanica.ro

stre va depinde soarta şi vicisitudinile societăţii în care trăim.

Aceasta n'ar fi atunci decât suma ori diferenţa unor psihologii individuale juxtapuse. Grupul s'ar reduce la o serie de raporturi între indivizi, raporturi corvergente ori diferenţiale şi Sociologia n'ar avea altă misiune, decât să le clasifice, să le observe, să le studieze în variaţiunile lor. Sociologia ar fi astfel, cum voeşte G. Simmel, Vierkandt ori Oppenheimer, reprezentanţi ai curentului numit „Beziehungslehre" o ştiinţă a formelor generale de raporturi interindividuale. De pildă, între membrii aceluiaşi grup s'ar stabili raporturi de alianţă, de opoziţie, de subordonare, de ierarhie, etc. Aceste raporturi dela om la om, multiplicate cu toate variaţiunile şi speţele lor, s'ar putea studia, stabilind tipuri generale de sociabilitate (Vergesellschaftung).

Sociologia ar trebui să fie astfel o ştiinţă abstractă a formelor, un fel de geometrie socială, care se ocupă numai de aspectul exterior al fenomenelor sociale. De conţinutul, de materia vieţii colective nu se vor ocupa decât ştiinţele sociale particulare: Dreptul, Economia politică, Ştiinţa comparată a Religiei, etc., Sociologia rămânând o ştiinţă a morfologiei exterioare.

O astfel de concepţie sociologică se caracterizează, aşa dar, în mod dublu prin individualismul şi prin formalismul ei. Individul ne apare, din această perspectivă, ca fiind cauza societăţei. El preexistă grupului, acesta reducându-se la o asociaţie de voinţe individuale şi la modificările reciproce produse între indivizi prin faptul asociaţiei. Societatea n'ar reprezenta nimic mai mult decât colecţia indivizilor adunaţi.

In acelaş timp, fiindcă psihologia individuală e baza societăţei, ori de câte ori vom studia viaţa socială va trebui să avem înainte un punct de vedere finalist.

Lumea sufletească spre deosebire de cea fizică, se conduce după scopuri. Voinţa autonomă nu cunoaşte cauze. Ar fi dar o greşeală să întrebuinţăm metoda deterministă, acolo unde domneşte scopul şi noţiunea de valoare. Dacă în fizică o concepţie mecanistă e permisă, în psihologia socială, care

www.dacoromanica.ro

e Sociologia, nu e permis decât finalismul, adică relaţia de la mijloc la scop şi nu aceia dela cauză la efect.

A judeca aşa, înseamnă aproape o întoarcere la punctul de vedere naiv rousseauist. Individul nu e *cauza* societăţei. Ne naştem în cadrul ei, cum zice Leon Bourgeois, deja debitori. Prin educaţie primim deagata limbajul, moravurile, religia, etc., valori la care n'am contribuit şi care ni se impun ca ceva exterior şi anterior nouă. Individul e astfel modelat încetul cu încetul de mediul social .El e un produs al ambianţei. E cu mult mai logic atunci să pornim în Sociologie, nu dela individ ca o cauză a societăţei, ci dela grupul social el însuşi, luat ca realitate dată, anterioară individului. Procedând astfel, societatea capătă o realitate obiectivă, deosebită de psihologia individuală, ferită de capriciile unei conştiinţe subiective. Societatea nu e în noi, ci în afară, ne rămâne exterioară şi se impune ca atare.

Insemnate obiecţiuni trebuesc formulate de asemeni şi în ce priveşte *caracterul formalist* al Sociologiei individualiste. Societatea nu e un cadru gol, o colecţie de forme lipsite de miez, de viaţă. E o simplă abstracţiune lipsită de realitate distincţiunea între formă şi materie. De fapt, în societate, aceste două aspecte nu se pot despărţi unul de altul. Forma relaţiilor sociale e determinată de conţinutul lor. Sociologia trebue să fie o ştiinţă vie a tuturor manifestărilor vieţei sociale şi nu o geometrie abstractă lipsită de vigoare, anemiată până la un simplu schematism.

Legile generale ale sociologiei sunt un reflex al funcţiunilor sociale care constituesc existenţa unei societăţi : funcţiuni juridice, economice, religioase. Eliminaţi-le pe acestea şi întreaga societate se năruieşte. Forma socială fără conţinut social nu poate exista.

In faţa acestei concepţiuni individualiste a ştiinţei sociale, aşa de susceptibilă de obiecţiuni după cum se vede, se ridică la o alta, de esenţă pur sociologică. Intrezărită de Hegel, formulată mai clar de Karl Marx, această concepţie a fost desăvârşită de Emile Durkheim şi elevii săi.

www.dacoromanica.ro

Societatea, după aceştia, nu e o simplă sumă de indivizi, ci ceva mai mult. Din reunirea lor reesă o *sinteză sui generis*, cuprinzând încă ceva în plus faţă de toate elementele e adunate la un loc. Realitatea aceasta sintetică, obţinută prin faptul asociaţiei, îşi creiază o viaţă proprie, pe deasupra şi independenta de indivizi componenţi.

Ea li se impune ca o realitate exterioară. Individul e prefacut, modelat de ea. Influenţa societăţei creiază individul.

Urmează din această concepţie mai multe corolare. In primul rând, în explicaţia fenomenelor sociale, omul de ştiinţă, trebue să se îndepărteze dela orice observaţie asupra subiectivitaţei indivizilor. Stările sufleteşti sunt specifice unui individ. Apoi sunt variabile şi trecătoare. Se pot găsi însa în societate fenomene fixate, durabile care pot atrage atenţia sociologului.

„In afară de actele individuale, obiceiurile colective se exprimă sub forme definite, sub forme de reguli juridice, morale, dictoane populare, fapte de structură, etc. Cum aceste fenomene există în mod permanent şi nu se schimbă la fiecare aplicaţie, ele constituesc un obiect fix, un etalon constant, care se găseşte întotdeauna la îndemâna observatorului şi care nu dă loc la impresii subiective sau la observaţii personale a două interpretări diferite. Cum pe de altă parte aceste practici nu sunt altceva decât viaţă socială consolidată, e legitim ca s'o studiem pe aceasta prin acestea. (*E. Durkheim : Les règles de la methode sociologique p. 56*).

Explicaţia unei stări sociale trebue luată dintr'o altă stare sociologică anterioară. Astfel sociologul nu va ieşi din domeniul său. *Fenomenele sociale trebuesc considerate* — cum se exprimă Durkheim, — *ca lucruri*. Adică atitudinea sociologului va fi aceiaşi ca şi a unui naturalist, în faţa naturei neînsufleţite. Lumea socială ca şi cea fizică se conduce după legi fixe. Metoda întrebuinţată va trebui să fie atunci aceia a determinismului mecanicist. Cum psihologismul nu poate fi fecund, tot aşa metoda sa proprie, finalismul, trebue înlăturată. Scopurile urmărite de indivizi nu devin interesante pentru So-

www.dacoromanica.ro

ciologie decât atunci când sunt comune între ele. Dar în acest caz ele formează valori social recunoscute, obiective, susceptibile de a fi tratate sub principiul cauzalităţei.

Aceasta nu trebue să însemne însă, că Durkheim elimina cu totul psihologia din sistemul său. Din contra, el recunoaşte ca mentalitatea socială e compusă din credinţe, din reprezentări, etc., adică din stări sufleteşti. Dar nu din orice stări sufleteşti. Ca o reprezentare să intereseze sociologia ea trebue să fie colectivă adică să existe în afară de individ, să i se impue din afară. Natural reflectându-se în conştiinţa individului ea va constitui un act psihologic. Durkheim se opune însă metodei care caută realitatea sociologică în structura psihica a indivizilor în loc s'o caute în afară, în mediul colectiv. Societatea se compune din stări de conştiinţă, e adevarat. *Insă şi acestea se pot privi obiectiv, ca lucruri.* Nu e nevoe de o analiză subiectivă care ne-ar duce prea departe, în afară de orice metodă riguros ştiinţifică. Ştiinţa n'are dreptul să ia în consideraţie decât ceiace e palpabil, ceiace e controlabil obiectiv.

O a doua consecinţă a acestei metode e că societatea fiind o realitate sui generis, deosebită de individ, ea are o viaţă complexă care nu poate fi separată de formele exterioare de sociabilitate cum fac formaliştii. In adâncimile acestei vieţi, în conţinutul bogat al funcţiunilor sociale trebue să se studieze comparat instituţiile diferitelor societăţi actuale, din comparaţia instituţiilor juridice, economice, politice se va putea stabili tipuri generale sociale, filiaţiuni între ele, tipuri de evoluţie, etc. Şi aceste rezultate nu vor fi simple speculaţii filozofice fiindcă au un echivalent în realitate, ele pot fi oricând obiectiv verificate.

Mult mai ştiinţifică decât cea analizată mai sus, metoda sociologismului propriu zis, prezintă totuşi şi ea o serie de lacune şi o serie de exagerări. Psihologismul adepţilor lui „Beziehungslehre", păcătuia printr'un exces de individualism. In

www.dacoromanica.ro

al doilea rând el nu putea oferi observației științifice decât realități fugitive, instabile, subiective. Sociologismul durkheimist, din contra, se caracterizează printr'o totală anihilare a individului. Cele două metode își pot complecta rezultatele. Incercarea a fost făcută în Franța de *H. Berr : „La synthèse en histoire"* și la noi de *P. Andrei : Problema metodei în Sociologie*, Arhiva pentru Știința socială, Nr. 3—4, 1924.

Iată cum credem și noi că se poate pune problema contribuției individuale la viața socială.

E. Durkheim a arătat în lucrarea sa : La Division du travail social" (la același rezultat au ajuns pe alte căi F. Giddings : Principes de Sociologie și F. Tönnies : Gemeinschaft und Gesellschaft"), că există două feluri de societăți. Una e cea primitivă și se caracterizează printr'o perfectă similitudine între membri. Cum toți indivizii sunt la fel, cum cel mai desăvârșit conformism domnește, cum sancțiunile penale pentru orice abatere sunt teribile, nu poate fi vorba, în astfel de societăți, de o realitate a individului.

Incetul cu încetul însă, din diferite motive, indivizii încep să se desprindă din omogeneitatea mediului. Societatea nu mai e bazată pe asemănare, ci tocmai pe diferențele dintre indivizi .Fiecare având o altă specialitate e silit să recurgă la serviciile semenului său și astfel se stabilește o interdependență. Sacțiunile sunt mai puțin severe. Abaterile, invenții'le personale, actele individuale sunt mai frequente. Societățile se îndreaptă, astfel, către o diferențiere mereu crescândă a cărui ultim rezultat e degajarea complectă a persoanei. In acest stadiu acțiunea individului asupra societății poate fi posibilă. Personalitatea poate avea contribuția sa în determinismul social. Având în vedere mai mult societățile primitive, cu mult mai comode pentru observația sociologului, Durkheim a neglijat determinismul individual în viața socială a societăților superioare. Desigur, aceasta nu înseamnă cum susține Carlyle pentru „eroii" săi, ori Nietzsche pentru „supra-om", că individualități'le superioare n'au nimic comun cu

www.dacoromanica.ro

societatea, că sunt creaţiuni spontane „ex nihilo", independente de orice educaţie ori influenţă a mediului. Omul superior poate influenţa mersul grupului din care face parte. De cele mai multe ori însă, el e numai un tip reprezentativ al nevoilor timpului, al nevoilor mărunte, anonime, din massa populară şi exprimabile doar prin talentul său.

Din punct de vedere al rolului său în determinismul social se pot deosebi, după H. Berr, mai multe calităţi de individ. Sunt în primul rând *„elementele"* sociale, membrii ordinari, conformişti care asigură coheziunea socială. Mai sus, vin *„agenţii"* sociali, indivizi prin care curentul vieţii sociale trece mai intens, cetăţeni mai merituoşi care exprimă mai bine ca alţii, caracterul grupului în care trăesc .

La urmă în fine, trebue deosebiţi *„inventatorii"* sociali, aceia care oferă mediului valori nouă, îndrumări şi perspective nebănuite. Aceştia fac posibil progresul, aceştia intervin cu maximum de intensitate în evoluţia socială.

Aşa dar, cel puţin în societăţile superioare, individul trebue considerat ca un factor de evoluţie, ca un element serios în cauzalitatea vieţii sociale. Sociologia lui Tarde, care conţine pagini remarcabile despre invenţiunea socială, despre rolul individului superior (a se vedea paginile asupra „gloriei" ca fenomen social din *„Logique sociale"*) trebue considerată ca un compliment întregitor al operii lui Durkheim. Unde încetează aceasta din urmă trebue alăturată cealaltă.

Totuşi, pentru ca precauţiunea de metodă să rămâe încă severă, cum e necesar într'o ştiinţă în formaţiune cum e Sociologia, trebue să adăogăm că, *chiar atunci când constatăm influenţa individuiui asupra Societăţei, nu trebue să ne îndepărtăm dela metoda obiectivă.* Adică însăşi *activitatea individuală, trebue privită din afară, ca un fenomen exterior şi nu subiectiv, în ecoul său psihic.* Activitatea individului superior trebue privită ca orice fenomen natural : înregistrată, clasificată, explicată, aşa cum procedează, de pildă în Psihologie, curentul comportist, behaviorist, considerând viaţa socială ca o serie de „conduite".

www.dacoromanica.ro

Aceste considerații nu se pot face decât relativ la societățile superioare unde a aparut deja personalitatea eminentă ace a care modifică senzul vieții colective.

Individzii obișnuiți, „elementele", sociale cum le numește H. Berr, nu au și ei un rol în deteminismul social? Credem ca da și iată cum.

Instituțiile sociale, consolidate, fixate formează nucleurile solide ale vieții sociale. Cu toate acestea chiar și ele sunt într'o perpetuă schimbare. Eroziuni lente, analoage cu acelea a e straturilor geologice le macină încetul cu încetul. Cum e posibilă această transformare și care factori o efectuiaza ? In al doilea rând, aceste instituții n'au apărut gata formate. E e s'au închegat cu încetul, au luat o formă solidificată după multe dibuiri.

Atunci cum se explică originea instituțiilor ?

Mai sus, când vorbeam de definiția societății, spuneam că o instituție e repetirea sistematică, într'un senz constant a unei serii de raporturi sociale. Pentru ca să se ajungă la o consolidare tipică, trebuesc mai întâi un număr de relații sociale întâmplatoare, de raporturi interindividuale. Dacă aceste raporturi se determină într'o anumită direcțiune, dacă ele se efectuiază constant într'un anumit fel sunt posibilități ca să se ajungă la o instituție. Ca să se formeze instituția căsătoriei, trebue mai întâi o serie de raporturii sexuale. La început acestea sunt sporadice sau efemere. Mai pe urmă ele se determină, se canalizează într'un anumit fel. Se stabilește la un moment dat al relațiilor interindividuale o anumită *obișnuință*. Aceasta creiază *instituția*. N'avem decât să privim cum se întâmplă lucrurile în zilele noastre. Ca să apară o lege care să reglementeze ceva, trebue mai întâi o mulțime de cazuri izolate, de tranzacții individuale făcute la întâmplare, după voința părților, atâta vreme cât nu există o lege care să le sancționeze. Fără raporturi sociale de faliment, de pildă, o lege care să pedepsească falimentul n'ar avea senz. O țară în care nu s'ar întâmpla niciodată crime, n'ar avea tribunale.

Așa dar, orice instituție e precedată de o serie de raporturi

www.dacoromanica.ro

interindividuale. Există sub ființa clară și obiectivă a fiecărei instituții, o cantitate de raporturi anonime, minuscule, imponderabile, un fel de *inconștient social*, făcut din totalitatea imperceptibilă a relațiilor izolate dintre indivizi. Aceste acte interindividuale imperceptibile, modifica cu încetul o instituție, după cum picătura în mii de ani poate găuri stânca.

Analogia dintre conștiință și inconștient ni se pare foarte utilă pentru a lămuri cele spuse mai sus. Nu orice fapt sufletesc se ridică până la lumina conștiinței. Multe din ele sunt înregistrate surd de inconștient și abia de acolo, din adâncimi necunoscute influențează datele conștiinței.

O instituție socială, care e condensarea a mii de raporturi sociale, e ceiace e conștiința pentru sufletul nostru. Trebue o enormă cantitate de relații mărunte între membrii grupului ca să se schimbe natura unei astfel de instituții. Ca să se treacă dela căsătoria poligamă la cea monogamă, a trebuit ca mii și mii de persoane să calce regula primitivă și s'o devieze pe nesimțite în altă direcție, a trebuit ca mii și mii de bărbați să se mulțumească în loc de harem cu o singură soție, pentru ca forma de căsătorie, aceia pe care o practicăm astăzi popoarele europene să devie cea oficială.

Nu e mai puțin adevărat deci că raporturile interindividuale și știința lor „Beziehungslehre", au o anumită importanță în Sociologie.

Individul, chiar ca simplu „element" social, intervine în determinismul social. Un capitol al Sociologiei generale va trebui așa dar consacrat formelor generale de relații între indivizi, independente de orice altă influență a mediului, a instituțiilor ori a sancțiunilor care emană din ele.

Să trecem acum dela aceste considerații generale de ordin filozofic, la ceia ce se întâmplă concret, în metodologia științei sociale.

Care va fi metoda întrebuințată? Înrudită de aproape cu științele naturale, unde observația, constatarea și generalizarea

www.dacoromanica.ro

rezultatelor constituesc procedeele principale de investigaţie ştiinţifică, Sociologia va fi o ştiinţă de fapte înainte de toate. Inspirându-se dela realitate în mod direct, empiric, ea va observa, va culege fapte clare, cruciale — cum zicea Bacon. Intre aceste serii de fenomene cu îngrijire observate, discernate de aparenţe înşelătoare, discutate ca orice document istoric în autenticitatea sau sinceritatea lor, evitând ori ce idee preconceputǎ, orice „prenoţiune", sociologul va căuta să stabilească corelaţiuni. Odată corelaţiunile stabilite, se va proceda cu aceiaşi prudenţă în generalizare *la inducţiune.* Şi aici iarăşi, sociologul va evita deprinderi mentale comode, dar totuşi falşe. Se va feri ca să explice cutare corelaţiune sub punctul de vedere finalist, ori ceiace e mai rău încă *utilitarist,* aşa cum obişnuia un A. Comte ori H. Spencer. „Arătând întrucât un fapt social e *util, nu se arată nici cum s'a născut,* nici cum funcţionează" (*Durkheim*, op. cit. p. 112). Fatala întrebare: „la ce serveşte?" trebue evitată. Nu e de ajuns — după cum se exprimă *M. Déat,* (Sociologie p. 37) rezumând pe Durkheim, buna voinţă, nici măcar colectivă, pentru ca o instituţie să se transforme".

Aşa dar înlăturarea oricărui utilitarism. Observaţia şi explicaţia faptelor va evita cu desăvârşire orice ideie preconcepută. Faptele vor fi adunate şi criticate după metoda pe care o întrebuinţează şi istoricul în critica textelor.

Ca ştiinţe auxiliare, care îşi pot oferi materialul lor investigaţiei sociologice trebue să punem în primul rând istoria şi etnografia.

Am scris mai sus că Sociologia e ştiinţa comparată a societăţilor. Lărgind perspectiva în timp cu ajutorul istoriei, putem compara nu numai diferite tipuri de societăţi luate în întregime, dar şi diferite instituţii juridice, politice, religioase, economice, putem stabili curba lor de evoluţie. Cum istoria, ea însăşi, îşi îndreaptă de o bucată de vreme predilecţiile către aspectul social şi economic, părăsind caracterul descriptiv al

www.dacoromanica.ro

luptelor militare, va fi foarte uşor sociologului să utilizeze faptele adunate de istorician, pentru a fixa concluziuni mai generale asupra mersului societăţilor omeneşti. Istoricul, fatal nu poate studia decât fenomene locale — situate într'o singură societate — şi fenomene dintr'o singură epocă. In urmă vine sociologul care colectează dela diferiţi istorici rezultatele anchetei lor, deschide orizonturile şi aruncă priviri peste toate societăţile din toate timpurile.

Aceleaşi preţioase servicii le poate aduce şi *etnografia*. Ea ne permite să vedem ce e deosebit şi ce e comun între societăţi aşa de deosebite, ca de pildă un trib australian şi o naţiune europeană. Datele etnografiei ca şi acelea ale Istoriei trebuesc supuse unei severe critici. S'a uzat atât în secolul trecut de o etnografie romantică, s'a abuzat atât de moravurile sălbatecilor, încât astăzi orice relatare din acest punct de vedere trebue supusă unei severe cenzuri.

Istoria ca şi etnografia ne oferă materialul de observaţie, de coordonare şi de explicare. Poate fi vorba în Sociologie de *experienţă*? Se poate verifica aici, se poate obţine controlul acela provocat în condiţiuni tot aşa de clare ca în ştiinţele experimentale?

Avem în Sociologie o materie de experienţă: e legiferarea. Rezultatele unei legi ne pot întări într'o convingere. Numai că factorii care ajută sau opresc reuşita unei legi sunt extrem de complexi. Determinarea lor va forma obiectul unei operaţii foarte delicate

Ne rămâne însă experienţa prin *statistică*. Se pot aduce acestei metode toate obiecţiunile care se aduc de obiceiu stabilirei unei medii. Realitatea nu poate fi redusă totdeauna la o mijlocire care ne oferă numai aspectul cantitativ, nu şi calitativ al fenomenelor. Abateri mari către extreme se pot produce oricând. Afară de aceasta, un enorm număr de erori inconştiente se pot strecura în orice aspect statistic (vezi detalii în această privinţă în: *A .Liesse: La statistique*. Paris, ed. Alcan şi *F. Simland: Statistique et experience*, ed. Riviere 1923). Cu toate acestea verificarea prin statistică poate aduce re-

www.dacoromanica.ro

zultate fecunde. Prin ea se poate vedea întinderea sau descreşterea, propagarea sau tendinţa unui fenomen. Cu ajutorul ei putem avea indicaţii sigure dacă un fenomen e superficial ori în adevăr real. Deosebirea între normal şi patologic în materie socială tot statistica ne-o poate revela. In Dreptul penal şi comercial, în materie de crimă, sinucidere, căsătorie, prostituţie, cultură, salariu, preţ, etc., etc., această metodă a adus Sociologiei serioase contribuţii. E. Durkheim aşa de riguros în metodă, a întrebuinţat-o în monografia sa „Le suicide" şi elevul său F. Simiand în monografiile de sociologie economică asupra preţurilor.

Ipoteza poate juca în Sociologie acelaş rol ca şi în toate ştiinţele morale. Ea trebue să fie verificată însă, fie de fapte istorice ori etnografice, — şi aceste fapte trebuesc să fie cruciale, reprezentative —, fie de rezultatele statisticei.

Asupra legilor sociologice avem puţin de spus. Legea aici, în afară de caracterul ei de aproximaţie, nu e decât *explicativă şi nu previzibilă*, e valabilă pentru trecut nu pentru viitor. Când e vorba de psihologie, de caracter omenesc complex şi variabil, nu se poate presupune acel substrat omogen, care face posibilă repetiţia exactă a unui fenomen în ştiinţele exacte. Cu atât mai mult, această constatare e adevărată pentru Sociologie, ştiinţă încă în epoca de formaţiune.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL IV

CLASIFICAREA SOCIETAŢILOR

Materialul sociologic e enorm. Dela datele statisticei, la monografiile istoriei, la documentele etnografice o colosală cantitate de fapte vine să ofere cercetătorului materie pentru concluziuni. Observaţiile provin din societăţile cele mai diferite: clanuri australiene, triburi irocheze, imperiile antichităţei asiatice, societăţile germanice, celtice, latine, naţiunile moderne, etc. In haosul acesta trebue introdusă oarecare ordine.

In metodologia contemporană, clasificaţia, ca operaţie logică pare atinsă de oarecare discredit. Unele ştiinţe o evită ca pe o procedare sterilă, pedantă, scolastică. Dela compartimentele ei, de cele mai multe ori arbitrar împărţite, nu se mai aşteaptă nici o lumină.

In dezordinea diferitelor contribuţii sociologice, operaţia, clasificărei e indispensabilă. Ca să putem şti unde mergem trebue mai întâi să ştim pe ce ne sprijinim, care sunt punctele clare de bază. Ne trebue în special o clasificare a fenomenului sociologic fundamental, o clasificare a tipurilor de societate. Intrucât se deosebeşte un trib, de o naţiune, aceasta de un stat, de o clasă socială sau de o societate comercială?

S'au făcut diferite încercări şi s'au propus diferite criterii. Toate aceste încercări aveau un defect comun: nu erau clasificări *ştiinţifice*, ci clasificări *filozofice*. Deosebirea de procedeu între punctul de vedere filozofic şi ştiinţific e clară. Filozofia e deobicei deductivă. Ea pleacă dela un caracter „a

www.dacoromanica.ro

priori" pe care caută să-l evidenţieze în orice fenomen. De aici o nevoie de universalizare, de reducere la unitate, de explicare unilaterală, cu ajutorul unui singur aspect. Lumea pentru Spinoza e substanţa, pentru Leibnitz : morala, pentru Schopenhauer: voinţa. Tot ce ne apare în realitatea exterioară în infinita ei varietate, trebue redus la o singură noţiune, explicat printr'o cauză unică.

Ştiinţa însă procedează altfel. Ea nu e aşa de geloasă de unitate; ea nu reduce variaţia la uniformitate, multiplicitatea la unitate. Ştiinţa se mulţumeşte să găsească mai multe cauze la apariţia unui fenomen .Le analizează pe fiecare în parte şi arată contribuţia fiecăreia la determinarea efectului. Ştiinţa nu are punct de vedere „a priori". Din contra, pleacă fără nici o ideie preconceputâ şi numai după observarea şi cercetarea faptelor îşi formează o concluzie. Ea nu le bagă cu deasila într'o ideie preconceputâ, ca s'o ilustreze doar. Metoda ei e inductivă.

Clasificările oferite până acum sunt, mai toate, filozofice. Aşa de pildă, prima propusă, aceia a lui Auguste Comte, care împarte varietatea imensă a tipurilor sociale în trei: religios, metafizic, pozitiv, pleacă dela punctul de vedere ideologic. In mod impresionant distinge trei etape şi pe urmă forţează toate societăţile să intre în această clasificaţie. Evoluţia omenirei s'ar fi făcut prin schimbarea punctului de vedere intelectual. La început mentalitatea umană e *religioasă*, pe urmă ea devine *metafizică*. Abia în timpurile moderne devine *pozitivă*. Judecând aşa, Auguste Comte se trădează un discipol al secolului al XVIII raţionalist şi ateu. E inutil să adăugăm că faimoasa sa clasificaţie nu pleacă dela nici un fapt. Ea e clădită pe un sistem filosofic, pe o analogie, pe o credinţă. In aceasta fondatorul pozitivismului nu era de loc pozitivist.

O altă împărţire a tipurilor sociale o datorim lui Herbert Spencer. Ea distinge: a) *societăţi militariste*, bazate pe violenţă, pe cucerire, pe raporturi de dominaţie şi sclavaj şi, b) *societăţi industriale*, bazate pe libertate, pe raporturi de coo-

www.dacoromanica.ro

peraţie, de liber contractualism, de colaborare între oameni. Dar Spencer avea şi el o ideie politică „a priori", care trebuia demonstrată : aceia a individualismului crescând. Atunci a silit datele istoriei să-i furnizeze o clasificaţie, a cărei valoare am văzut-o mai sus.

Autorii mai moderni au perfecţionat punctul de vedere al lui Spencer .Şi ei au luat ca criteriu diferenţierea socială. La început Societăţile sunt omogene. Ele nu cunosc organe diferenţiate în sânul lor, cu atât mai puţin indivizi liberi. Abia societăţile înaintate cunosc libertatea, independenţa membrilor care le compun. Primele societăţi au fost botezate da Tonnies: *Gemeinschaft* (comunitate), de Durkheim: societăţi cu *solidaritate mecanică*, de Giddings: *societăţi compuse*; cele de al doilea, au fost botezate de aceeaşi autori: *Gesellschaft* (societate), *societăţi cu solidaritate* organică, *societăţi constituite*. Sub aceste nume variate, toţi aceşti autori înţeleg acelaş tip social.

In ajutorul acestor din urmă clasificaţii vin, desigur, o serie de fapte. Ele, sunt însă prea generale, prea schematice, sacrifică în totul nuanţele, tipurile intermediare. S'au propus încă o mulţime de alte clasificări. Nu le mai trecem pe toate în revistă. Aceste câteva ne sunt deajuns pentru a caracteriza metoda care le inspiră. Cu un cuvânt putem spune că *majoritatea clasificărilor societăţilor propuse sunt prea filozofice şi prea puţin ştiinţifice*. Aproape toate pleacă dela puncte de vedere preconcepute, căutând în realitatea socială, doar exemplificări pentru teoria susţinută; aproape toate caută să reducă, după procedeul filozofic, varietatea infinită a vieţei sociale la un singur caracter, la un sistem monist. Dar ştiinţa e pluralistă şi respectă toate aspectele realităţii.

Pentru a călca pe teren sigur în această materie dificilă, trebue să plecăm dela clasificările oferite de ştiinţele sociale particulare. Acestea au fost edificate pe fapte, stabilite cu grijă şi prudenţă de către specialişti.

Ei au studiat, de pildă istoria vieţii economice din trecutul cel mai îndepărtat până azi şi au deosebit diferite tipuri de

www.dacoromanica.ro

evoluție economică. Tot așa au procedat acei care s'au ocupat cu etnografia religioasă, cu etnografia juridică. Economiștii au căpătat astfel tipuri de economie familiară, de economie urbană, națională și internațională; religia comparată deosibește: religii totemice, religii cu cultul strămoșilor, religii cu eroi și zei, religii universaliste și monoteiste; etnologia juridică a ajuns și ea la următoarele tipuri: sistem juridic cu bază de clan, cu bază de trib, sistem juridic național etc.; celelalte cercetări asupra familiei, moralei, politicei etc. au ajuns și ele la clasificări analoage.

Dar toate aceste împărțiri nu sunt sociologice. Ele sunt ale științelor sociale particulare, inspirate de puncte de vedere prea speciale. O clasificare cu adevărat sociologică trebue să privească viața *integrală* a societății, nu diferitele ei aspecte. Pentru a obține o astfel de diviziune nu avem decât să confruntăm între ele, clasificările obținute deja de științele sociale particulare. Să vedem dacă nu cumva anume tipuri din diferitele serii nu coincid între ele.

Rezultatul ne apare foarte fecund.

Așa de pildă prima formă religioasă: totemismul, corespunde primei forme familiare: clanul, primei forme economice: cea familiară, primei forme politice: tribul. Iata dar, primele momente, primele tipuri din fiecare clasificare parțială acordându-se între ele. In adevăr etnografia ne arată că societatea a început dela clanul totemic, având ca formă politică tribul și ca activitate economică, economia așa numită familiară. In lucrarea mai desvoltată, asupra „Clasificărei societăților", reprodusă mai departe am avut ocazia să arăt prin diferitele tablouri, că și etapele posterioare deosebite de diferitele claficări particulare se acordă între ele. Pe acest sistem de coincidențe, bine înțeles, încă nu perfect, fiindcă însăși științele sociale specia e nu și-au adunat tot materialul, și nu și-au spus ultimul cuvânt, se poate obține o clasificare sociologică cu adevărat științifică. Căpătăm astfel în prima fază următoarea serie: clan-totemism-economie familiară (clanică) sistem juridic clanic — trib (ca formă politică). Societățile care con-

www.dacoromanica.ro

ţin toate aceste aspecte sînt cele cu bază de clan totemic din Australia centrală, triburile Arunias, Kamilaroi, Kurnai, Waramunga etc. In aceste tipuri sociale domină ca valoare quasi-unică religia, iar organul care îi asigură funcţionarea e familia. Vom numi deci aceste societăţi: *domestico religioase*.

In a doua fază avem următoarea serie de coincidenţe: religie bazată pe cultul strămoşilor (cu resturi de totemism şi începuturi de eroi şi zei), — familie patriarcală — sistem juridic tribal, economie familiară (restrânsă la familia patriarcală, nu clanică ca în faza anterioară), — formă politică de trib. Acest acord logic între toate formele menţionate îl găsim în realitate, la triburile nord-americane, Tlinkit, Kwakiutl etc., şi probabil în vechile triburi germane şi apoi în cele greceşti şi romane primitive, anterioare fundării Romii şi Atenei. In aceste societăţi religia nu e valoarea unică. Ea nu e, alături de familie nici singura instituţie. Din ea s'au desprins reguli coercitive, sancţiuni penale. Statul a luat locul familiei ca organ. Raporturile juridice nu sunt simple „vendette", răzbunări între familii. Alături de religie, apare dreptul obiectiv exercitat de stat. Raporturile nu mai sunt pur şi simplu patriarcale. Vom numi aceste societăţi: *juridico-religioase*, fiindcă religia deşi în uşoară decadenţă, dă totuşi tonul vieţii.

Mai târziu, în a treia fază, dacă urmăm fidel metoda acordurilor între tipurile seriilor de fenomene sociale particulare, ajungem la *societăţile politice*. Statul a înlocuit complect familia. E a secularizat religia. Luptele între clasele sociale, apărute din diferenţierea socială, regimul la care se ajunge prin aceste clase fie el feudalism, sclavaj, patriciat etc., caracterizează viaţa socială. Economia se mai păstrează familiară, dar se transformă în economie urbană, bazată pe relaţiile dintre oraşe şi sate. Dreptul sancţionează Statul, adică raportul de clase şi avem atunci un sistem juridic naţional. Aceste societăţi corespund cu faza istorică a marilor imperii orientale din antichitate, cu aceia a municipiilor greco-romane (cu aceiaşi structură imperialistă), cu statele evului mediu.

www.dacoromanica.ro

In fine societăţile moderne, a căror formă politică e naţiunea, sistemul juridic naţional, forma economică e cea naţională, ne arată ca dominantă a vieţii sociale în general: economia. Luptele dintre grupuri sunt cele pentru repartiţia avuţiilor. Preocupările generale sunt ameliorarea, stimularea tehnică a producţiei. Afară de acestea, o mulţime de sisteme de accelerare a circulaţiei, fenomene de credit în special, dau o anumită tonalitate vieţii colective. Vom numi aceste grupuri: *societăţi economice*.

Societăţi domestico-religioase, societăţi juridico-religioase, societăţi politice, societăţi economice, iată cele patru tipuri principale ale evoluţiei sociale. Această clasificaţie, aproximativă desigur prin însăşi imperfecţiunea cunoştinţelor sociologice de detaliu, poate fi luată însă, după părerea noastră, ca bază provizorie a clasificărilor ulterioare. Ea satisface în acelaş timp faptele, şi ne dă punctele rezumative ale evoluţiei sociale: evoluţia organelor — trecerea dela familie la stat, dela forma domestică la cea politică —, dar şi evoluţia valorilor, dela religie, la început funcţiunea socială unică, la drept, la politică, la economie ,fiecare din aceste funcţiuni desprinzându-se succesiv din funcţiunea omogenă primitivă, care le cuprindea pe toate şi care era religia.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL V

STRUCTURA ŞI FUNCŢIUNILE VIEŢII SOCIALE

Pentru orice observator al fenomenelor complexe care constituesc viaţa unui grup social se impune o distincţiune, care nu e o simplă abstracţie comodă, fiindcă îşi găseşte o bază solidă în realitate.

Anume, fiecare din noi poate observa în primul rând o serie de organe, sub formă de grupuri mai mici : clase, partide, aglomerări urbane, rurale, cluburi, et. Toate acestea la un loc formează oarecum *structura*, corpul societăţii cu organele sale. Dar aceste organe nu le percepem în repauz, ci, dimpotrivă, într'o continuă funcţionare. Se cuvine astfel, în al doilea rând, să deosebim *funcţiunile*, adică tipurile caracteristice ale activităţii colective.

In studiul vieţii sociale se impun aşa dar două serii de fenomene. Unele se raportează la organizaţie. In societate, prin analogia cu organismele, deosebim un punct de vedere *anatomic*. Acesta trebue să fie înainte de toate descriptiv. După aceia, trebue să fim atenţi şi la funcţiunea unor organe, să observăm adică *fiziologia* lor. Auguste Comte împărţise deja studiul sociologic în două părţi: în acela al *staticei sociale* şi în acela al *dinamicei sociale*. Impărţirea aceasta ni se pare nu numai comodă, dar reală. Vom ţine seamă şi noi de dânsa în rândurile care urmează.

www.dacoromanica.ro

a) *Structura* (morfologia socială)

„Mai întâi, scrie Durkheim, trebue să studiem societatea în aspectul său exterior. Considerată astfel ea ne apare ca o massa de populaţie de o anumită densitate, aşezata pe pamânt într'un anumit fel, împrăştiată în sate sau concentrată în oraşe, ocupând un teritoriu mai mic ori mai mare, aşezată într'un anumit fel în raport cu marea ori cu ţările vecine, parcursă de cursuri de apă sau de căi de comunicaţie care ţin locuitorii în legături mai mult ori mai puţin strânse. Acest teritoriu, aceste dimensiuni, configuraţia, compoziţia populaţiei care se mişcă pe suprafaţa teritoriului, ce constitue substratul ei. Şi după cum la individ, viaţa psihică variază după compoziţia anatomică a creerului, tot astfel fenomenele colective variază după substratul social. E loc astfel pentru o ştiinţă socială, care să facă anatomia societăţei şi fiindcă o astfel de ştiinţă are ca obiect forma exterioară a societăţei, propunem să se numească morfologia socială. Morfologia socială nu trebue de altfel să se oprească la o analiză descriptivă: ea trebue să şi explice. Ea trebue să arate din ce cauză populaţia se aglomerează pe anumite puncte mai mult decât pe altele, din ce cauză e mai ales urbană ori mai ales rurală, care sunt cauzele care determină ori opresc apariţia marilor oraşe etc. Se vede astfel că această ştiinţă are o mulţime de probleme de tratat". (*Durkheim: De la methode dans les sciences vol. I. p. 320*). Aşa dar un grup de probleme le vom lua în primul rând, din ceeace Ratzel numea *geografia socială*. Vom studia influenţa climatului, a aşezării (situaţia maritimă ori fluvială a determinat o mulţime de popoare la viaţa comercială); a fertilităţei ori săracie solului. O atenţie specială trebue dată *problemei drumurilor*. Ele determină curentele comerciale, cum au fost în evul mediu acelea către Amsterdam, către Veneţia ori către Genua, ele aduc prosperitatea ori decadenţa unui popor; înlăuntrul unui popor, ele pot modifica forma politică, încurajând ori împiedicând concentrarea deci puterea centrală a statului; pot transforma economia urbană (Stadtwirtschaft) în

www.dacoromanica.ro

economie națională (Nationalwirtschaft); pot determina apariţiunea anumitor oraşe etc. etc. (Vezi: *E. Desmolins: Comment la route crée le type social*). Un alt grup de probleme îl constitue studiul *migraţiunilor*, fie că e vorba de popoare instabile, sălbatice a căror formă e veşnic mobila, fie că e vorba de simple emigraţiuni sociale ca cele moderne din Germania ori Italia către colonii sau America. In ultimul timp încercările acestea de geografie socială sau de geografie a istoriei s'au înmulţit. E deajuns să semnalăm pe acelea ale lui Vidal de la Blache, Brunhes şi Vallaux, sau L. Lefebre în Franţa a-turi de cele clasice ale lui Ratzel şi Ritter în Germania. Ele arată cum în istoria constituţiei societăţilor, factorii fizici pomeniţi mai sus au avut un rol hotărîtor.

De pildă *mărimea teritoriului*. Ea poate decide asupra caracterului politic al unei ţări. Un imperiu ca cel roman, sau acela al lui Gengis-han nu va avea aceiaşi politică ca un mic stat grecesc.

Frontierele naturale ori convenţionale determină deasemeni caracterul popoarelor. E de ajuns să amintim de politica Rusiei, de aceia a Franţei în chestia Alzaciei şi a Lorenei etc. etc.

Iată un grup de probleme asupra cadrului fizic al societăţei, asupra condiţiunilor naturale care determină viaţa ei.

După mediul geografic, trebue să trecem la studiul *populaţiei*. Vom studia în primul rând problema omogenităţei ori heterogenităţei ei. E compusă ea din elemente asemenea, dintr'o singură naţionalitate ori din naţionalităţi diferite? Va veni rândul după aceia cercetării felului ei de grupare. Originea şi evoluţia *oraşelor* ne va preocupa în special. Care e natura unui oraş, de câte feluri sunt ele? Natural, e vorba de o altă realitate socială când pomenim de municipiu în antichitate, care era mai ales un centru politic, locul unde se găsea autoritatea supremă, sau când pomenim de oraşele medievale, centre mai ales economice, purtătoare ale economiei urbane bazată pe sistem corporativ, sau în fine, când e vorba de oraşele moderne, americane ori engleze, apărute ca uriaşe aglomeraţii în jurul unei mine, ori unui centru industrial. Stu-

www.dacoromanica.ro

diul formei sociologice, numită oraş, a făcut în ultimul timp progrese remarcabile, dacă n'ar fi să citäm decât studiul lui K. Bücher asupra oraşului Francfort am Main, model de monografie cu aplicaţii mult mai vaste, sau studiile despre oraşe în general ale unui G. von Below, Pirenne, Max Weber etc.

Nici originea ori natura *satelor* n'a rămas mai neglijată. Ele au o importanţă deosebită fiindcă determinând economia unei ţări, modifică şi viaţa ei politică. Feudalitatea a fost determinată de lumea satelor. Studii ca ale lui Meitzen, Inama Sternegg, Bücher, ne-au arătat aceasta.

Demografia poate oferi morfologiei sociale şi concluziuni mai largi asupra mişcării populaţiei. O societate variază în general atunci când se schimbă *cantitatea* populaţiei ei. Alta e natura şi forma unui grup restrâns şi alta e aceia a unuia mai mare. In al doilea rând, o serie de modificări pot interveni în sânul unei societăţi, atunci când se schimbă *densitatea* ei. Alta e viaţa socială la un popor a cărui populaţie e răsmiţată astfel încât indivizii se întâlnesc greu, şi alta acolo unde în pieţele publice indivizii se ciocnesc zilnic, schimbă părerile, fac proecte, pun la cale rezoluţiuni. Viaţa oraşelor cu denzitate e cu totul diferită de aceia a satelor. In fine *mobilitatea* populaţiei are şi ea o deosebită importanţă. Oamenii care circulă, văd deosebite mentalităţi, le compară şi din aceasta capătă o mentalitate mai înaintată, pe când populaţiile prea stabile, înţepenite în aceleaşi principii ori credinţe sunt de obicei retrograde. E. Durkheim a arătat cum cantitatea şi densitatea populaţiei, duc libertatea individului, dezrobirea lui de mediul social, substituirea sistemului juridic restitutiv la cel represiv, înlocuirea solidarităţei mecanici prin asemănare cu aceia organică bazată pe deosebirea dintre indivizi, pe interdependenţa lor tocmai din cauza acestei deosebiri. C. Bouglé : *Les idées egalitaires* (ed. II Paris 1924) a arătat că progresul ideilor egalitare e datorit măririi denzităţii, cantităţii şi mobilităţii grupului. (Vezi şi alte efecte ale factorilor cantitativi în G. *Simmel: Soziologie*, cap.: „Die quantitative Bestimtheit der Gruppe").

www.dacoromanica.ro

Alte capitole ale morfologiei sociale ar trebui să se ocupe cu determinarea grupurilor mai mici, care apar în sânul unui grup mai mare prin diferențiere. Aceste organe, cum sunt de pildă clasele sociale, castele, diferitele societăți comerciale, culturale etc., le vom studia când va fi vorba de funcțiunile lor, fiindcă de fapt între organ și funcțiune e o strânsă legătură. Unul e rezultatul celeilalte și reciproc.

Așa dar morfologia socială trebue concepută ca studiul structurei sociale, ca descrierea și explicarea organelor grupului. In nici un caz ea nu poate fi ceeace voește sociologul german G. Simmel, care prin morfologie înțelege studiul formelor de raporturi între indivizi. Această geometrie formalistă a societății își are locul cel mult în Sociologia generală după cum am văzut mai sus. După studiul organelor putem trece la acela al funcțiunilor.

b) *Funcțiunile*

Observați viața unei națiuni moderne. Ritmul ei de toate zilele e făcut dintr'o mulțime de raporturi între indivizi, raporturi regulate de o instituție oarecare. Funcțiunile sociale sunt acelea care nu se mențin decât într'un cadru colectiv, care dispar îndată ce e vorba de indivizi izolați. Iată de pildă viața religioasă. Ea presupune desigur o credință și o conștiință care sunt fenomene psihice individuale. Dar ea mai presupune și un cult care e un fenomen obiectiv, colectiv și mai presupune, mai ales, o biserică care e o societate de credincioși.

Iată viața economică: e greu de conceput asemenea relații fără un schimb interindividual, fără o producție sancționată și protejată de legi sociale, fără o consumație care presupune preferințe colective. Dacă analizăm bine aceleași constatări se impun pentru politică, viața juridică, raporturile familiare. Să vedem mai de aproape care sunt rezultatele la care a ajuns Sociologia modernă, în raport cu fiecare din aceste funcțiuni.

1) *Funcțiunile religioase.* Prima sarcină impusă sociologului e definiția socială a fenomenului religios, fiindcă există și un

www.dacoromanica.ro

aspect psihologic al aceluiaş fenomen. Natural, o asemenea definiţie va trebui să înglobeze într'însa fenomenele cele mai elementare, fiindcă după o bună metodă trebue să procedăm dela simplu la complex. Dacă definiţia se potriveşte faptelor religioase rudimentare, ea se va potrivi şi celor mai evoluate, care nu sunt decât complicaţii ale celor dintâi. Studiind totemismul, cea mai primitivă religie. E. Durkheim ajunge la următoarea definiţie: „O religie este un sistem solidar de credinţe şi de practici relative la lucruri sacre, adică separate, interzise, credinţe şi practici care unesc în aceiaşi comunitate sufletească, numită biserică, pe toţi cei care aderă la ele". (*Formes élementaires de la vie religieuse* p. 65). O religie e un fenomen eminamente social şi aceasta tocmai fiindcă presupune o biserică. Fără acest organ, un sistem de credinţe nu poate fi decât o practică. Aceasta singură e individuală. De îndată ce apar câţiva aderenţi, credinţele din personale se transformă în sociale şi religia e realizată. Dar lucrul devine evident de îndată ce examinăm realitatea etnografică ori istorică. Totemismul, adică credinţa că un grup de oameni se trag cu toţii, în comun, dintr'un anumit animal, numit totem, se confundă la popoarele primitive cu însăşi constituţia lor socială. In adevăr, aceste două populaţii, trăesc în comunităţi familiare numite clanuri. Dar coheziunea acestor clanuri nu e bazată pe nimic altceva decât pe credinţa originei comune a tuturor membrilor scoborîţi din acelaş strămoş animal. Totemul e semnul, emblema, simbolul care face posibilă solidaritatea socială a clanului. El e drapelul, semnul caracteristic după care un grup din acestea se deosebeşte de un altul. Oamenii care poartă ca totem şarpele au o personalitate, o caracteristică comună, deosebită de a celor care au, de pildă, ca totem ursul. Religia şi societatea în această fază e unul şi acelaş lucru.

Esenţa religiei, în această treaptă e anonimă şi colectivă. Nu se poate vorbi încă de un D-zeu, fiindcă acesta e ceva specializat, personificat, diferenţiat. Forţa religioasă în perioada totemismului, e principiul aşa numita „mana", forţă

www.dacoromanica.ro

anonimă, energie care se poate întrupa oricând în fel de fel de forme, virtualitate care se poate realiza în diferite chipuri. „Mana" e ceiace dă curaj războinicului, e ceiace paralizează pe dușman, e ceiace acordă succesul etc. Totemul e simbol, iar „mana" realitatea religioasă.

Incetul cu încetul însă, valoarea religioasă primitivă omogenă și anonimă se individualizează. Totemul care la început e un simplu simbol se transformă în spirit sau în demon.

Religia ia forma *cultului strămoșilor*. Din moment ce există suflete, spirite, ele trebue să fie ale morților care ne-au precedat. Acest tip de religie, al zeilor mani ori lari, a fost descris cu toate formele sale în mod magistral de către Fustel de Coulanges în a sa „Cité antique", care e înainte de toate o excelentă lucrare de Sociologie. Transformarea totemismului în cultul strămoșilor provoacă o întreagă revoluție socială. Familia din matriarcală, devine patriarcală, fiindcă filiațiunea din uterină se schimbă în masculină. Proprietatea se restrânge la familia patriarcală și succesiunea e deobicei majoritară, pentru ca fiul cel mare să aibă mai multă grijă la întreținerea altarului familiar, să aducă la timp sacrificiile zeilor mani. Căsătoria ia forma lui „confareatio". In fine întreaga organizație socială e bazată pe această schimbare a religiei. Romanii și Grecii antici mai ales au cunoscut acest tip de organizație religioasă.

Al treilea tip al evoluției îl constitue perioada *zeilor și a eroilor*. Strămoșii comuni mai multor familii devin zeii gintei, ai tribului, iar zeii comuni mai multor ginți devin zeii cetății. Se întâmplă un fel de simplificare, de fuziune și de generalizare religioasă. Fiecare familie renunță la cultul său particular și respectă numai zeii cetății ori ai tribului. Aceștia sunt împodobiți cu o întreagă mitologie, cu un cult public al cetății la care iau parte toți cetățenii.

In fine fuziunea religioasă merge mai departe. Multiplicitatea zeilor face loc *religiei monoteiste*. Un singur D-zeu monopolizează pentru el toate atributele supranaturale. Cultul său nu se mărginește la hotarele unei țări; el trece dincolo

www.dacoromanica.ro

ca să recolteze noi prozeliți. Religia devine universalistă într'un ultim timp de evoluție.

In tot timpul transformării sale ea antrenează și influențează toate celelalte funcțiuni sociale.

La început, în prima fază ea determină economia și dreptul. Formele magice și religioase determină prin riturile vegetației felul agriculturei. S. Reinach pretinde chiar că însăși cultura grâului are o origine religioasă. Șefii tribului când se îngropau, li se punea pe mormânt un pumn de semințe. Constatând că în primăvară ele încolțesc, sălbaticii le-au privit ca un cadou trimis de catre cel mort. Pe urmă au continuat însămânțările și alăturî de morminte. Proprietatea la început nu e altceva decât „tabu", interdicțiunea de a călca un hotar sacru, întâi în jurul mormintelor, pe urmă și în jurul ogoarelor profane (vezi *Frazer: La tâche de Psyché*, Paris 1924).

Formele juridice sacramentale: mancipatio, contractul „litteris", jurământul, nexul, etc., toate au apărut ca formule magico-religioase (vezi *Huvelin: Le droit et la magie*, Année sociologique vol. III). Influența socială a religei e astfel universală. Ea e la început funcțiunea colectivă prin excelență.

2) *Funcțiunile domestice* (familiare). In legătură foarte strânsă cu religia se desvoltă și evoluția familiei. Primul tip e acela al *clanului cu filiație uterină*. Pe acesta îl găsim la cele mai primitive populații, la acelea ale Australiei centrale. Faptul că filiațiunea a fost la început matriarcală, adică faptul după care copilul urmia calitatea mamei, a dat naștere, într'o perioadă romantică a etnografiei (vezi lucrările lui *Bachofen, Morgan, Mac Lennan*, etc.) la o serie de exagerări. S'a crezut mai întâi că matriarcatul presupune *gineocrația* adică dominațiunea femeilor. S'a crezut anume că au existat societăți în care elementul masculin era pe planul al doilea al puteri și al conducerii sociale, în timp ce femeile administrau și dirijau familia și societatea. Bachofen lua mitul Amazoanelor drept o realitate istorică dispărută. Dar acest mod de a vedea nu avea la bază nici un fapt. Nici un trib cât de primitiv nu

www.dacoromanica.ro

prezintă astfel de moravuri, opuse biologiei. Interpretarea aceasta, de origine filologică e pur şi simplu gratuită. Chiar în societăţile unde autoritatea tatălui e scăzută, familia e condusă de unchiul matern, care e şeful familiei.

Alţi etnografi au confundat matriarcatul cu promiscuitatea primitivă. Fiindcă la început n'a existat familie patriarcală ar urma că moravurile sexuale erau foarte puţin severe, că poliandria era un sistem. Un examen mai riguros al documentelor etnografice ne arată însă că şi această concepţie e datorită unei simple iluziuni sau unor interpretări greşite.

Ce trebue să înţelegem atunci prin regimul matriarcal?

Pur şi simplu un anumit regim juridic, după care legătura de rudenie se face după mamă. Ea e aceia care serveşte de criteriu filiaţiunii. De altfel clanul totemic nu leagă pe diferiţi membri între dânşii după consanguinitate. Rudenia dela tată la fiu nu e o legătură de sânge. Primitivii nu cunosc motivele fiziologice ale naşterii unui copil. Pentru dânşii, o femee e fecundată numai de către un demon care se întrupează într'însa. N'are atunci nici un rost să se stabilească vreo legătură între tată şi copii. Mama are însă rolul de a-i proteja până la o anumită vârstă. Ea e punctul fix al familiei.

Dacă membrii clanului nu se simt legaţi prin consanguinitate, atunci care e natura relaţiilor familiare dintre ei? Aceasta e bazată pe conştiinţa că se trag cu toţii dintr'un totem comun. Căsătoria între membrii aceluiaş clan, adică *endogamia* e interzisă. Fiecare bărbat îşi ia soţia din alt clan după regulele *exogamiei*. Urmează de aici că mama are un totem şi tatăl altul. Copilul moşteneşte totemul mamei. El are deci acelaş totem cu unchiul său matern. Acesta e de fapt, în multe societăţi australiene şeful familiei.

Cum filiaţiunea e uterină şi *sistemul succesoral* nu urmează dela tată la fiu, ci dela unchiu la nepot. Tata moşteneşte şi el dela fratele mamei sale din clanul de unde a venit. Câteodată el locueşte împreună cu femeia sa pe teritoriul acesteia, alte dăţi însă se mulţumeşte să-i facă vizite foarte dese, dar să locuiască pe teritoriul clanului său.

www.dacoromanica.ro

In unele triburi din America de nord, bărbatul obligă pe femeie să vie să locuiască cu el, în clanul său. Raportul de autoritate se schimbă şi filiaţiunea se schimbă şi ea, devenind *masculină*. Avem astfel unele clanuri ceva mai înaintate în care rudenia se socoteşte după tată .

In afară de transmisiunea totemului, clanul primitiv mai are şi alte funcţiuni juridice. De exemplu solidaritate şi apărare comună între toţi membrii purtători ai acelui aş totem, care îşi datoresc reciproc datorii de răzbunare: „vendetta", sau egale contribuţiuni pentru răscumpărarea unui membru căzut în puterea inamicului prin sistemul „compoziţiilor" voluntare. (Vezi mai ales detalii în Starcke : *La famille dans les différentes sociétés Paris 1898*; deasemeni în G. *Richard: La femme dans l'histoire* Paris 1908). .

Al doilea tip prin care trece evoluţia familiei e acela pe care-l găsim la popoarele germanice şi probabil la toate cele indoeuropene. Clanul devine consaguin. Astfel el se micşorează, se contractă. Numai fac parte din familie toţi acei care poartă un totem comun, ci fiindcă rudenia e de sânge, familia se compune din bunici cu fiii şi nurorile lor, cu copiii acestora şi copii copiilor dacă sunt. Ei trăesc grupaţi în comunităţi familiare de 5—6 case, foarte asemănătoare zadrugii dela slavi balcanici. Filiaţia e masculină şi autoritatea o are cel mai bătrân din familie. Durkheim numeşte această formă care urmează imediat clanului totemic, *familie paternelă*, vezi: *E. Durkheim : La famille conjugale*, Revue philosophique, Janvier 1921).

După această formă, urmărind evoluţia istorică întâlnim o alta, a treia, *familia patriarcală* pe care au cunoscut-o Greco-romanii, Evrei antici. Arabi, etc. şi pe care a descris-o aşa de bine Fustel de Coulanges. Ea e o comunitate consanguină, cu funcţiuni economice şi religioase, bazată pe autoritatea nediscutată a tatălui. Prin acest din urmă caracter ea se deosebeşte de tipul de *familie paternelă, descris mai sus.*

Principiul suprem al acestui fel de familie e cultul strămoşilor, ideia că cei bătrâni din familie după ce mor, conti-

www.dacoromanica.ro

nuând să se amestece în viața familiară. Filiațiunea masculină e în floare și bărbații au o importanță cu mult mai mare decât femeile. Soția are același rol ca și fiicele, un rol subordonat. Bărbatul are putere discreționară — manus — asupra ei. In unele societăți, el își cumpără nevasta, plătind socrilor săi un anumit preț. Aceasta îi permite însă să exercite o autoritate despotică asupra ei. Femeia e considerată ca un minor: ea nu poate testa, dispune de averea ei, nu poate fi emancipată. In legislația romană clasică și la unele popoare germanice, obiceiul ca bărbatul să-și cumpere nevasta se transformă cu timpul în obiceiul de a primi din partea socrilor un dar — Morgengabe —, ca să se poarte mai bine cu ea. Acest „Morgengabe", se transformă mai în urmă în dotă, regim care oferă femeii oarecare libertate.

Copiii sunt și ei subordonați în totul tatălui. Intr'o anumită epocă a dreptului roman el are dreptul — e drept, numai teoretic — de viață și de moarte asupra lor. Ei n'au nicio independență economică. Abia mai târziu capătă dreptul de a-și administra singuri averea proveniță din război „peculium castrense" sau pe aceia provenită din daruri „peculium profectitium".

Astfel unitatea familiei patriarcale e strictă. Ea se sprijină pe ideia dreptului absolut al tatălui. Nevoia de unitate își are originea în cealaltă necesitate de a îngriji cultul strămoșilor, în credința că generațiile se succed într'o perfectă continuitate, într'o sfântă tradiție care trebue veșnic păstrată.

De aci instituții ca aceia a *„leviratului"* la Evrei ori la Greci, care obligau văduva să se recăsătorească cu cumnatul său, pentru ca să nu se introducă în familie elemente străine.

Acest tip familiar a lăsat câteva urme și în dreptul feudal. Odată cu timpurile moderne, familia patriacală decade. Ea face loc unui grup mai mic, bazat pe concepții strict individualiste. E *familia conjugală*, aceia sub imperiul căreia trăim și astăzi. Ea nu e compusă decât din bărbat, soție și copii. Intre dânșii nu mai există principii autoritare juridice. Singura legătură e aceea a afecțiunei reciproce. Autoritatea părinților

www.dacoromanica.ro

e numai morală. Libertatea soției și a copiilor după majorat e aproape deplină. Copiii scapă de fapt de sub tutela părintească — mai ales în menajele muncitorești — cu mult înainte, prin faptul că-și câștigă independența materială. Familia conjugală nu mai are nici o funcțiune economică: ea nu mai produce, ca în timpurile patriarcale, toate obiectele pe care le consumă. E tributară din contra economiei capitaliste.

Care va fi forma familiară pe viitor, sociologia nu poate însă ști. Prevederi, fundate pe ideia căsătoriei libere și dreptului femeilor, permit ca să întrezărim o accentuare a individualismului.

Degajând diferitele tipuri de transformare ale familiei, Sociologia poate degaja, pentru trecut o lege: *Evoluția domestică s'a efectuat printr'o contracțiune permanentă a grupului familiar.* Clanul totemic nu numai că număra de obicei 40—50 de membri, dar forma însăși baza societății. Pe urmă familia paternelă e mai redusă, cea patriarcală încă și mai mult, în fine cea conjugală e micșorată de tot. Așa dar, din această excursie de istorie comparată se impune concluzia că *decadența cantitativă a familiei* a mers mereu crescând. Dar și importanța ei a scăzut. La început familia e organul social prin excelență. Ea are funcțiuni religioase: transmiterea totemului; funcțiuni economice: producția; funcțiuni juridice: vendetta. Cu timpul, statul, puterea centrală, confiscă și monopolizează în mâna lui și religia și dreptul și economia. Zeii devin publici, vendetta decade fiindcă nimeni n'are voe să-și facă dreptate singur, tribunale oficiale sunt instituite pentru aceasta, economia familiară dispare în fața capitalismului, a comerțului național și internațional.

Iată un bilanț, pe care numai Sociologia ni-l poate da.

3) *Funcțiunile juridice și morale.* Nu găsim fenomene juridice propriu zise, autonome în clanul primitiv. Există fără îndoială penalități și încă foarte aspre în această fază. Dar crima-tip e aceia a infracțiunii religioase: călcări de tabu, nerespectarea regulilor, ceremoniilor, etc. Dreptul e contopit în religie. Cu timpul el se desprinde însă din aceasta și-și cre-

www.dacoromanica.ro

iază fenomene proprii, am zice fenomene laice. Dar coloritul acestor fenomene e întotdeauna în funcție de mentalitatea grupului social într'un moment dat, de aspirațiile către care tinde, de reprezentările colective, de credințe, de idealurile sociale.

La început crima prin excelență e neconformismul.

Orice abatere, orice veleitate de independență, de libertate e aspru pedepsită. Viața tribului nu cunoaște libertatea. Totul e supus colectivității. Sancțiunile care asigură această uniformitate a grupului sunt extrem de severe. Prima formă a dreptului e aceia represivă, a dreptului penal. Când începe diferențierea, apar grupuri mai mici, societăți secrete, în fine apare și individul ca o realitate socială. Dreptul se schimbă și el atunci și tinde să devie un sistem contractual de libere convențiuni între indivizi. Cum zice Summer Maine, contractul se substitue statutului. Dreptul civil și comercial capătă preponderență în dauna celui penal. După expresia lui Durkheim sancțiunile *restitutive*, — înapoierea lucrului, restabilirea statului-quo — se substituesc celor *represive* (pedepse).

Fie sub prima formă, fie sub cea de a doua, dreptul e o funcțiune eminamente socială. El caută să menție printr'un sistem de sancțiuni unitatea grupului social. Crima, adică infracțiunea a fost definită sociologic, ca o tentativă individuală ori minoritară care amenință dizolvarea solidarității colective. Ea nu trebue privită ca un fenomen moral, măsurat după un criteriu ideal de justiție. Ceeace numim crimă, într'o societate, poate fi privit ca un act licit în alta.

Un fenomen social nu e anormal decât atunci când încetează de a fi general. Dacă într'o societate furtul ar fi așa de general încât ar practica majoritatea membrilor și dacă cu acest regim societatea s'ar menține, furtul ar fi un act legal.

Prin urmare, fiecare tip social are crimele lui, adică anumite fenomene specifice unui grup, care, înfăptuite, pot duce la disoluția lui. Dreptul nu poate fi decât particular fiecărei societăți. El e păzitorul, conservatorul acesteia.

Insăși responsabilitatea e un fenomen obiectiv, social, și nu

www.dacoromanica.ro

unul moral, psihic, după cum a arătat P. Fauconnet. Noțiunea de răspundere nu e decât foarte târziu, și accesoriu un fenomen de conștiință. Nu suntem responsabili fiindcă am comis un act reprobabil, ci fiindcă am comis o panică socială care trebue potolită. Trebue cu orice chipi o pedeapsă care să readucă calmul. Pentru aceasta nu e nevoe ca pedepsitul să fie însuși agentul faptei. De multe ori e deajuns un țap ispășitor. Odată aplicată pedeapsa — cui, puțin importă, — societatea își restabilește coeziunea amenințată. Așa se explică cum s'a pedepsit de atâtea ori copii, animale, cadavre, nebuni, adică factori iresponsabili. Antichitatea ca și evul mediu cunoaște nenumărate condamnări de acest fel. Important e ca o pedeapsă să se producă pentru ca cei alarmați să se liniștească. Contra cui se produce pedeapsa, e de multe ori accesoriu.

Așa dar dreptul e o funcțiune socială conservatoare, de natură absolut specifică, particulară societății în care apare. Astfel el se transformă odată cu forma grupului întreg. (vezi: R. Stammler: Wirischaft und Recht; E. Ehrlich Soziologie des Rechts).

S'a căutat în repetate rânduri să se stabilească tipurile evoluției juridice. Printre primele încercări trebue menționată aceea a curentului numit „*Etnologische Jurisprudenz*" și inaugurată de Post. Acesta a adunat la întâmplare, fără metodă, o cantitate remarcabilă de fapte din toate societățile omenești, căutând să ne dea o serie de tipuri juridice :unul patriarcal anterior apariținnii claselor socale, celalt feudal, posterior diferențierii în clase. Perfecționările aduse de elevul său, italianul Mazzarella *(Les types Sociaux et le droit. Paris 1904)* nu salvează sistemul.

Ni se pare mult mai justificată și mai în acord cu natura socială specifică a dreptului clasificarea școlii sociologice franceze, bazată pe forma grupului în care apare sistemul juridic. Putem deosebi așa dar: 1) sistem juridic tribal (cu bază de clanuri nediferențiate); 2) sistem juridic tribal (cu bază de clanuri diferențiate); 3) sistem juridic național (cu bază de municipii

www.dacoromanica.ro

ca la greco-roman ; 4) sistem juridic național (cu bază de imperii centralizate); 5) sistem juridic individualist (cel contemporan). Urmând mai mult ori mai puțin această clasificare, savantul englez Vinogradoff ne-a dat o excelentă lucrare la care trimitem pentru mai multe detalii (*Vinogradoff: Tribal law*, t. I, tradus în franțuzește cu titlul: *Principes historiques du droit, 1924*).

Din punct de vedere sociologic, laicică făcând abstracție de conținutul subiectiv al conștiinței, *fenomenele morale*, sunt foarte înrudite cu cele juridice.

Privite obiectiv, moravurile constituesc și ele o serie de credințe, de valori colective care se impun membrilor unui grup social prin sancțiuni exterioare. Numai că aceste sancțiuni sunt de altă natură decât cele juridice. Pe când acestea din urmă sunt organizate prin coduri și organe de coerciție, celelalte nu sunt asigurate decât de *sancțiuni difuze*: reprobarea opiniei publice, izolare morală etc.

Așa dar primul caracter al moravurilor e că se *impun*. Regula morală e obligatorie ca și imperativul categoric al lui Kant. Dar atât nu e deajuns ca să avem un fapt moral. Mai trebue un scop liber ales de noi. „A urmări un scop care să ne lase reci, care să nu ne pară bun, care să nu ne atingă senzibilitatea, e un lucru psihologic imposibil. Trebue deci, ca, alături de caracterul său obligator, scopul moral să fie dorit: această atracție e al doilea caracter al oricărui act moral" (*E. Durkheim: La détermination du fait moral in Bulletin de la société française de Philosophie. Avril 1906*). E greu de găsit un alt act cu adevărat moral decât în acte de sacrificiu liber, de devotament voit, de uitare de sine. Iată dar că scopul moral, și prin celalt caracter al său, revine tot la societate pe calea altruismului.

La început morala ca și dreptul se confundă cu religia. Cu încetul ea se desprinde din aceasta și constitue o serie de valori autonome. Ca și dreptul ea e specifică fiecărei societăți. Fiecare colectivitate are o mentalitate specială și în acelaș timp o morală specială. Studiul comparat al diferitelor mo-

www.dacoromanica.ro

rale constitue după expresia lui Lévy-Brüh, „Știința moravurilor". Ea e o parte a Sociologiei și, ca și aceasta, e o știință empirică inductivă. Fenomenul moral e reflecția omului de știință asupra stării moravurilor. El nu e creat de morala individuală sau filozofică, ci există dela sine în moravurile fiecărui grup.

4) *Funcțiunile politice.* Societatea primitivă e un grup patriarcal în care nu există diferențe sociale. Clanul, perfect omogen, nu are șefi în senzul politic al cuvântului. Toți membrii sunt pe același plan de importanță. Cum nu există indivizi, nu pot exista, nici conducători. Evoluând, clanul se diferențiază întâi în grupuri mai mici: sunt acele faimoase „confrerii", secte secrete, prezente în multe societăți primitive. Odată cu ele apar și individualitățile politice. Funcțiunea acestora la început e mixtă: politică și religioasă. Origina magico-religioasă a puterii politice ni se pare azi evidentă. Lucrul e clar pentru primii regi ai Romei care monopolizau în mâna lor toate funcțiunile sacre. Până târziu monarhia absolută s'a prezentat ca de drept divin. Faraonii Egiptului ca și regii romani, ca și țarii Rusiei concentrau în mâna lor puterea religioasă și pe cea politică (vezi în această privință *J. C. Frazer: Les origines magiques de la royauté*, Paris 1920 și G. *Davy et A. Moret: Des Clans aux empires*, Paris 1923).

Apariția dominației politice a unui singur individ ori a unei dinastii nu e posibilă fără o diferențiare prealabilă a societății în clase și caste.

Castele pe care le găsim încă în India și pe care le-a cunoscut și Egiptul, sunt comunități complexe, în același timp profesionale, familiare, economice și politice. Ele reprezintă cercuri închise la orice fel de ascensiune socială, însuflețite de principii foarte severe. Funcționarea lor exercită profunde influențe juridice, economice și morale asupra Statului (*C. Bouglé: Essai sur le régime des castes*, Paris 1908).

Clasele sociale, din contra sunt grupuri deschise atât ascensiunei cât și decadențe sociale: ele primesc în sânul lor și „arivișți" și „declasați". Funcțiunea lor e în același timp poli-

www.dacoromanica.ro

tică şi economică. *Schmoller* (*Principes d'économie politique*. Vol. I) susţine că natura lor e mai ales politică, bazată pe diviziunea muncii sociale, pe când K. Bücher (*Entstelung der Volkswirtschaft cap.* V) le prezintă ca grupări diferenţiate mai ales pe gradul de avere. M. Halbwachs. (*La classe ouvrière et les niveaux de la vie*. Paris 1914) caută să concilieze aceste două puncte de vedere, definind clasa socială în acelaş timp economic şi politic. Adevărul e că nu avem încă o definiţie satisfăcătoare a claselor sociale. Importanţa lor în viaţa modernă, animată de problemele de repartiţie economică e, însă, formidabilă. (Vezi mai jos studiul : „Sociologia claselor").

Marxismul ne-a arătat rolul lor în istoria Statului. Insăşi originea acestuia trebue privită ca dominaţia unor clase asupra celorlalte. Succesiunea diferitelor clase la conducerea statului, cu tot cortejul de noi valori pe care-l presupune această transformare, constitue însăşi problema revoluţiilor şi a progresului social. Clasele sociale sunt organele politice cu ajutorul cărora e posibilă în acelaş timp conservarea şi evoluţia societăţilor. Fără ele e greu de conceput realitatea statului. Un capitol special trebue consacrat în sociologia politică şi *partidelor politice*, de o aşa de impunătoare realitate astăzi.

Statul, aşa dar, trebue definit ca un raport de clase. După cum aceste schimbări de relaţii, adică după cum se trece dela sclavaj, la servaj, ori la salariat, avem diferite tipuri de Stat.

Firească o clasificare a statului trebue să ţie seama şi de alte criterii, nu numai de balanţa claselor. Oppenheimer (*Der Staat*, 1907) a încercat o clasificare a statelor bazată pe natura lor economică (state maritime, teritoriale, feudale etc.).

Determinarea tipurilor de evoluţie trebue să ţie seamă însă de gradul de complexitate şi de desvoltare al puterii politice. Din acest punct de vedere, prima formă e fără îndoială *tribul*. Aici diferenţierea în clase aproape nu există.

Forţa e deţinută de un şef care e în acelaş timp războinic de frunte şi mare preot. Când tribul devine mai complicat prin apariţia claselor, puterea politică se centralizează în jurul unui grup dominant, care domneşte despotic pe baza unor privilegii. Atunci

www.dacoromanica.ro

avem *Statul* propriu zis. Suveranitatea e în mâna unei clase, care consideră restul poporului sau al popoarelor anexate ca o simplă proprietate. Ideia puterii absolute e prezentată ca de drept divin. Tribul ia, fie forma imperiului, cum au fost cele orientate în antichitate, cele medievale, acela rusesc, turcesc etc. până astăzi, fie forma municipiilor greco-romane.

In fine într'o ultimă fază statul tinde să se transforme în națiune. Intre membrii unei societăți apare, alături de legătura juridică a dependenței de același guvern, ideia unei comunități sufletești, mai adânc, a unei identități de origină, a unor afinități variate.

Limba și religia nu contribuesc atât la acest sentiment, cât conștiința unui trai istoric comun, dar mai ales al unei comunități culturale, al unor aspirații asemănătoare în viitor. Așa dar trecut și viitor comun. Ideia de naționalitate e ultima formă politică. Apărută întâia oară pe timpul revoluției franceze, ea inspiră azi politica tuturor Statelor. Ele tind să realizeze pe cât posibil acest principiu.

5) *Funcțiunile economice*. Definiția sociologică a fenomenului economic trebue căutată încă. Ne dăm cu toții seama că relațiile economice de schimb ori de producție sunt imposibile între indivizi izolați. Cu toate acestea e greu de arătat într'u cât funcțiunea economică e eminamente socială.

In lipsa altei determinări mai precise să utilizăm teoria oferită de F. Simiand, teoria așa numită a *cantificării sociale a valorilor*. Iată în ce constă aceasta. Pentru o apreciere individuală, subiectivă, o valoare e o problemă de calitate. Prețul unui lucru variază extrem dela individ la individ. Unul poate găsi ca cel mai prețios lucru, florile, altul cărțile, un al treilea pietrele scumpe. Capriciul subiectiv poate găsi valoarea acolo unde un altul nu găsește nimic.

Dar valoarea economică nu e dintre acestea. Ea e mai întâi comună la toți membrii societății. In al doilea rând, fiindcă asupra ei există asentimentul general — fie el măcar convențional, — valoarea economică poate fi măsurată obiectiv, i se pot indica anumite grade, anumite cote. Mă-

www.dacoromanica.ro

surătoarea nu se poate face *calitativ* însă. Aceasta ar însemna să cădem din nou în capriciul şi în anarhia aprecierilor subiective ; măsurătoarea nu poate fi deci decât *cantitativă*. Generalizarea, socializarea valorii aduce materializarea, cantificarea ei. (*F. Simiand : De la methode positive en science économique* Paris 1912. Deasemeni şi G. Simmel: „Philosophie des Geldes").

Greşala cea mare a economiei clasice aceia, care pleacă dela concepţia unui „homo oeconomicus", acelaş în toate timpurile şi în toate ţările, era aceia de a considera economia ca o funcţiune eternă, independentă de tipurile sociale în care apare. Dar şcoala istorică, după cercetările unui Schmoller, Bücher, Sombart, etc., ne-a arătat că fiecare societate are un alt sistem de economie şi că „homo oeconomicus" e o pură abstracţie. Relaţiile economice variază în strânsă legătură cu toate celelalte funcţiuni sociale. Ele sunt opera societăţei întregi, a cărei stampilă o poartă pe toate manifestările lor.

Funcţiunea economică nu e totdeauna o funcţiune pur materială. Mobilul ei, nu e cum se crede numai interesul. O mulţime de alte mobile pot determina acţiuni economice. A. Wagner numără diferite altele. Aşa de pildă : căutarea recompensei, a onoarei, satisfacţiunile conştiinţei. Aşa dar valori morale. De multe ori influenţe sociale determină evident producţia şi consumaţia : printre acestea trebue să cităm *moda* şi *obiceiul* (cutuma). Prescriind anumite consumaţii, interzicând altele, aceste două curente sociale deviază regulat balanţa vieţii economice. Putem merge şi mai departe. Valorile economice, e adevărat, nu variază după capriciile individuale, dar pot varia după *stările de opinie* într'un moment dat.

Dorinţa care e creatoare de fenomene de producţie ori de consumaţie, se modelează, se regulează după criteriile oferite de opinia publică într'un moment dat. Un curent social, o stare de mulţime pot opri, stimula o activitate economică.

www.dacoromanica.ro

Mai mult decât atât. Funcțiunea economică presupune o organizație juridică ce o protejează și o sancționează. Ea intră în categoria actelor licite. Fără acest substrat, ea nu poate exista, după cum a arătat Rud. Stammler (*Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*, ed. III-a Leipzig 1921).

Interesele politice, de pildă cele naționale, joacă și ele un rol remarcabil în organizarea economică. Conceptul de „Nationaloekonomie" elaborat de Fr. List, pleacă dela ideia creatoare de națiune. Fiecare popor își întocmește o economie complectă ca să scape de subjugarea, de subordonarea la interese străine. Alte ori interese mai mici, de grup secundar, pot influența și chiar provoca anumite aspecte ale vieții economice. De multe ori acestea sunt determinate de mentalitatea de *clasă* (grevele, lock-out, etc.), sau de *castă* (fiecare castă are interdicte de alimentație, de îmbrăcăminte, etc.).

Prin urmare fenomenul economic e, în mod esențial, social. Determinarea lui sociologică ni se pare evidentă. Să cercetăm acum, cum am făcut și pentru celelalte funcțiuni sociale, care a fost evoluția lui dela tipurile sociale primitive, până astăzi.

In această privință școala istorică germană a adus eminente servicii Sociologiei. Lăsăm la o parte diferite clasificații ca aceia a lui Hildebrand, care deosebește tipuri economice fără monedă, cu monedă, cu credit și care reduce toată realitatea economică numai la fenomene monetare, pentru a ne ocupa de aceia oferită de K. Bücher și care se menține încă în stima oamenilor de știință. (Vezi : *Entstehung der Volkswirtschaft*, vol. I. Tübingen 1922).

El deosebește o primă fază pe care o intitulează economia familiară („H a u s w i r t s c h a f t"). Aceasta poate fi economia, adică formele de producție și consumație, — cele de circulație și repartiție, după cum vom vedea lipsesc, — fie ale clanului totemic, fie ale familiei mai restrânse, patriarcale.

Familia lucrează în comun, împreună cu sclavii, servitorii

www.dacoromanica.ro

ori clienţii ei pe ogorul ori atelierul casnic. Acolo se produc toate bunurile de consumaţie. Fiecare familie produce numai ceeace consumă, fiindcă nu există piaţă de schimb în senzul comercial. (Schimbul pur şi simplu, fără intenţie de speculaţie probabil că funcţionează după cum a arătat G. Davy în curioasa instituţie primitivă „*potlatch*"). Cum nu se găsesc pieţe de desfacere nu se găseşte nici monedă, nu există nici repartiţie a avuţiilor fiindcă nu există clase sociale sub sau suprapuse. Proprietatea e ori colectivă a clanului (membrii muncesc egal şi împart produsele) ori păşunatul e în comun şi agricultura individuală, pe loturi familiare. Nu există fabrici ori ateliere publice, fiindcă nu există vânzare. Toate produsele manufacturate — instrumente de lucru, îmbrăcăminte etc. — sunt lucrate în casă de fiecare locuitor.

Al doilea tip îl constitue *economia urbană* („Stadtwirtschaft"). Aceasta presupune apariţia oraşelor. Schimbul apare, însă nu complect liber. El e strict reglementar şi se face în anumite condiţii: între anumite persoane şi cu un anumit preţ. Fiecare oraş are un număr fix de corporaţii şi în acestea un număr fix de membri. Ei produc toate obiectele manufacturate, pe care le schimbă contra produselor agricole ale ţăranilor din zona împrejmuitoare a oraşului, în anumite zile fixate pe săptămână în bâlciuri. Corporaţiile nu pot vinde altcuiva decât ţăranilor, iar ţăranii nu pot merge să desfacă marfa lor decât în oraşul apropiat. Pentru fiecare obiect, exista un preţ, cum se zicea „just". Reclama şi concurenţa sunt interzise. Moneda are deci o slabă funcţiune de schimb. Teritoriul unei ţări e împărţit în mici zone economice, fiecare în preajma unui oraş sau tutelate de un feodal. Fiecare zonă e închisă în bariere, care înlătură libertatea comerţului. Aceasta a fost economia evului mediu până la apariţia capitalismului.

Al treilea moment al evoluţiei economice „*economia naţională*" (Nationalwirtschaft) rupe toate barierele feudale sau comunale. Schimbul ia un deosebit avânt. El se poate face între orice fel de persoane şi dela un capăt la altul al teri-

www.dacoromanica.ro

toriului unei națiuni. Libertatea comercială devine totală. Mercantilismul cu prețurile lui maximale decade.

Decad și corporațiile și toate organele rigide care împiedică liberul schimb. Regula economică a fiziocraților „laisser faire, laisser passer" devine o deviză, un ideal de morală economică. Capitalismul apare și odată cu dânsul fenomenele de credit, de acumulare, de speculație.

Despre forma economică viitoare, Sociologia științifică se poate pronunța în sensul unei colectivizări crescânde. Semne mai mult ori mai puțin precise indică o acumulare și proletarizare crescândă. Consecințele pot varia ori întârzia după diferite tipuri sociale.

6) *Alte funcțiuni sociale*. Alături de fenomene religioase, morale, juridice, politice, domestice și economice, există în societate o mulțime de funcțiuni mai restrânse și mai trecătoare. Așa sunt de pildă modele ale căror legi au fost bine studiate de Tarde, Simmel, Baldwin, *stările de mulțime, opinia publică*, etc. Ele trebuesc de asemeni studiate în manifestările lor tipice, degajându-le legile și variațiunile. Acestea nu presupun însă instituții.

Sunt curente trecătoare, apărute ici ori colo, aparițiuni efemere, care trec fără a lăsa urme. Trebue să menționăm aici însă alte câteva funcțiuni, nu lipsite de importanță.

In primul rând *funcțiunea logică* a societății.

Alături de reprezentările noastre individuale, există, după cum a arătat E. Durkheim, *reprezentări colective*, concepte sociale, fixate, pe care le primim din afară, de-a gata fără să fi participat la ele. Ele ni se impun ca realități obiective. Cu cât o societate e mai primitivă cu atât ea nu întrebuințează decât astfel de reprezentări. Lévy Brühl a arătat că sălbaticii au o mentalitate cu mult mai socială decât a noastră. Ei nu gândesc decât prin mulajele pe care le oferă societatea.

Grupul ne oferă astfel o teorie a cunoașterii elaborată în afară de noi, un fel de ochelari prin care ni se poruncește să privim lumea. (Vezi mai departe capitolul: „Sociologia și teoria cunoașterii").

www.dacoromanica.ro

Ceeace s'a evidenţiat prin studiile sociologice asupra cunoaşterii e faptul că există mentalităţi diferite, logici multiple şi că principiul lor de variaţiune e influenţa sociala.

Se poate vorbi şi de *ştiinţă* ca de o funcţiune socială. In adevăr, oricât ar fi de individuală, de intim legată de persoana cercetătorului, reflecţia ştiinţifică are un caracter social întâi prin *origina* ei ; ea trebue să respecte o tradiţie, un şir de cercetări făcute înaintea ei. In al doilea rând prin destinaţia ei : ea se adresează unui anumit public de o anumită mentalitate. Apoi ea se elaborează într'un mediu de discuţii, de rectificări, de critici. Toate acestea presupun societatea.

Se poate concepe la fel o *Sociologie estetică*. Există un aspect psihic al artei. E procesul creaţiunei artistice, e psihologia specifică a creatorului ori a actului de contemplaţie. Dar şi acest artist e mai întâi un produs al mediului. Opera sa suferă influenţa unei tradiţii, se adresează unui public, căruia, inconştient îi face concesii. E greu de separat arta unei ţări de mentalitatea naţională a poporului. Fiecare manifestare estetică poartă semnul ţării care a produs-o. Mai trebue să adăugăm şi *idealul artistic* al fiecărei generaţii care intră şi el în balanţă. Există într'un moment dat o şcoală, un curent, o tehnică ce trebuesc respectate. Ea se impune din afară, din societatea individului. Arta se poate studia astfel în funcţie de colectivitate. Se pot examina produsele obiective ale artei populare în diferite timpuri şi ţări cu ajutorul etnografiei comparate. (Incercări de acestea au făcut Wundt *(Völkerpsychologie vol. III)* şi E. Grosse *(Anfänge der Kunst 1896)*.

In fine limbajul, nu numai că are o origine socială, dar fenomenele sale, semantice ori fonetice se schimbă sub influenţa grupului. Linguistica comparată e greu de conceput astăzi fără ajutorul Sociologiei

Se cuvine, după acest rapid examen al funcţiunilor sociale să amintim că între ele există o strânsă legătură. De fapt o societate ca şi o conştiinţă individuală formează un tot inseparabil.

www.dacoromanica.ro

Izolăm, mai mult prin abstracție, diferitele procese sociale unul de altul. In realitate ele se condiționează reciproc .Numim acest fenomen în sociologie *legea interdependenței factorilor sociali*. Aceasta înseamnă că o schimbare produsă într'o funcțiune socială, de pildă în viața religioasă ori în cea juridică, presupune sau e urmată de schimbări analoage în toate celelate funcțiuni. Toți factorii sociali sunt solidari între ei. Astfel e greu de închipuit o schimbare a felului de producție, fără să urmeze o schimbare a condițiilor juridice, a raporturilor politice între clase, a mentalității generale, a moralei. Și invers, o revoluție religioasă, cum a fost de pildă adoptarea protestantismului de către unele popoare, aduce cu ea nu numai o schimbare a moralei și a politicei, dar chiar cum susține Max Weber, a formelor economice care din medievale s'au transformat în capitaliste. Nu există ierarhie în societate. Viața colectivă e un șir de fenomene inextricabile, împletite din influențe reciproce. Orice schimbare într'un domeniu e urmată imediat de efecte generale. E legea biologică a oricărui organism, e în acelaș timp legea supremă a vieții sociale.

www.dacoromanica.ro

VI

EVOLUȚIA SOCIETAȚILOR

Transformarea societăților s'a pus ca problemă cu mult înaintea Sociologiei științifice.

Vechea filozofie a istoriei s'a preocupat mult de această problemă. Un Vico sau un Herder au arătat că există un ritm după care se schimbă societățile ca și oamenii. Hegel a descris o întreagă dialectică a transformării bazată pe opoziția contrariilor și apoi pe fuziunea lor. Problema a fost strânsă mai de aproape în secolul al XVIII de toți aceia care credeau în „ideia de progres", în perfectibilitatea continuă a genului omenesc. Un Helvetius, un D'Holbach, un Condorcet erau convinși, că omenirea e menită să cunoască îmbunătățiri veșnice. In sec. XIX socialiștii au aplicat la economie aceste speranțe progresiste. Evoluționismul cu Darwin și Spencer le-a aplicat în biologie. Cel din urmă a încercat însă să schițeze o lege generală a evoluției aplicabilă în toate domeniile. E vorba de faimoasa convingere că evoluția se efectuiază prin *trecerea dela omogen la eterogen.*

Formulată astfel, această afirmație se reduce la aceia a diferențierei crescânde. Desigur constatarea lui H. Spencer are multiple aplicări în diferite domenii, chiar și în acelea ale științelor morale. Ea suferă însă și multe excepțiuni, după cum a arătat. A. Lalande în celebra sa teză: „La dissolution opposée à l'évolution".

Chestiunea evoluției societății presupune o altă problemă foarte discutată încă, aceia a *progresului.* Problemă foarte controversată fiindcă factorii de determinare ai progresului

www.dacoromanica.ro

sunt greu de găsit. Se afirmă el prin creşterea culturei, a tehnicei, a moralităţei, a populaţiei? Care e criteriul general faţă de care toate celelalte sunt subordonate? Răspunsul e greu de dat încă, deoarece evaluarea e foarte delicată. Şi apoi toate societăţile progresează cu adevărat? Nu sunt atâtea care înregistrează mai de grabă o curbă decadentă?

E mai prudent astfel să constatăm o transformare permanentă a grupului social, fără să ne întrebăm dacă transformarea e sau nu ameliorată. Evoluţia societăţei, ca să întrebuinţăm o comparaţie luată din biologie, poate să se efectueze fie printr'o transformare lentă, fie printr'o mutaţie, adică fie printr'o *evoluţie propriu zisă*, fie printr'o *revoluţie*.

Evoluţia e o transformare invizibilă, inconştientă datorită acţiunii permanente a unei cantităţi de factori mici, imponderabili. Revoluţia e o schimbare mai mult ori mai puţin bruscă pe care o întreprinde la un moment de criză, o clasă socială care n'a mai avut până atunci puterea, cu scopu' conservator de a salva coheziunea socială ameninţată. Revoluţia e un transfer de putere, de autoritate în favoarea unui grup secundar. Acesta oferă o nouă formulă de solidaritate, un nou program de valori, în jurul căruia e posibilă o nouă grupare a forţelor. Evoluţia se face fără ruperea echilibrului de clase, fără a schimba natura Statului, prin colaborarea tuturor claselor. Revoluţia se face de către o singură clasă, care-şi asumă responsabilitatea unei alte constituţii sociale. (*vezi M. Ralea: Idée de revolution dans les doctrines socialistes*, Paris 1923).

Prin termenul evoluţie vom înţelege aici, transformarea socială în sens larg, fie în mod lent, fie cu ajutorul revoluţiei. Această transformare se realizează sau prin schimbarea structurei, a elementelor cantitative, sau prin aceia a funcţiunilor, a valorilor sociale. Firește schimbarea e mai mult sau mai puţin simultană în ambele cazuri. Schimbarea unui organ presupune şi schimbarea unei funcţiuni, cu toate că în Sociologie se poate închipui o instituţie nouă, păstrând încă o bucată de vreme funcţiunile vechi. Acest fenomen se observă de

www.dacoromanica.ro

foarte multe ori în perioada revoluţiilor. Cu atât mai mult, pentru comoditatea expunerei, vom disocia evoluţia structurei de evoluţia valorilor sau a funcţiunilor. Vom avea astfel o transformare cantitativă şi una calitativă, spirtuală.

In ce priveşte prima am vorbit de ea, când ne-am ocupat de morfologia socială. Orice schimbare a cantităţei, densităţei ori mobilităţei grupului, aduce după ea o transformare în viaţa sufletească a societăţii şi, după cum am văzut, modifică condiţiile ei morale şi politice.

Acelaş lucru trebue constatat când e vorba ca omogenitatea populaţiei să se transforme într'o *eterogenitate* de elemente. O societate compusă din elemente diverse, variază, are o tendinţă mai progresistă, mai puţin conservatoare.

Trebue să fim mai atenţi asupra unui alt fenomen de modificare a structurei, acela care constă în înmulţirea grupurilor mai mici, a grupurilor sociale secundare în sânul unei societăţi mai mari. Când diferenţierea provoacă apariţiunea unor cercuri mai mici, urmează între ele o interacţiune, o serie de influenţe reciproce. G. Simmel numeşte acest fenomen *încrucişarea cercurilor sociale* (Umkreuzung sozialer Kreise). Din această concurenţă a grupurilor sociale reese pentru individ o libertate mai mare. Un om care face parte dintr'un club, dintr'o societate sportivă, din una comercială etc., acordă fiecăreia câte puţin din activitatea sa, pe când unul care face parte dintr'o singură societate acordă acesteia, în mod unic, toată atenţia sa. Primul e mai liber decât al doilea, fiindcă nu e subordonat exclusiv unui singur mediu social. (Vezi G. Simmel: *Ueber soziale Differenzierung*. Leipzig 1899).

Dacă trecem dela structură la viaţa psihică a societăţilor, la funcţiunile lor, la valorile pe care le respectă, constatăm şi acolo, la prima vedere, o lege de *diferenţiere a valorilor*. După cum am văzut, în decursul acestei expuneri, la început, în clanurile primitive, există o singură valoare: aceia religioasă. Ea ţine loc de tot. Dintr'ânsa se diferenţiază cu timpul celelalte. Intâi se desprind ca anterioare valorile juridice. „jus" se separă de „Fas". Apoi cele politice: şeful religios

www.dacoromanica.ro

nu mai e tot aceiaşi persoană cu cel politic. Morala devine şi ea o funcţiune independentă, laică. Binele şi sacrul nu mai sunt acelaş lucru. Economia se deosibeşte şi ea ca o activitate specifică, deosebită de riturile magice care o inspirau la început. Mai târziu arta se separă de morală, morala de drept, acesta de economie. Insuşi logica, mentalitatea generală, facultăţile de cunoaştere nu mai sunt aşa de sociale, de comune mai târziu. Reprezentările colective fac loc celor individuale. Din toate acestea rezultă ca o lege: *desrobirea individului* de mediu. Din aceste constatări reese că legea indicată de Spencer, a trecerii dela omogen la eterogen, e verificată în Sociologie.

Nu trebue să credem însă că diferenţierea funcţiunilor, a valorilor e completă vreodată. Anumite relaţiuni se menţin totdeauna. Există veşnic legături destul de strânse între valori. Evoluţia nu se face numai prin separarea lor. Ea se poate efectua şi prin coaliţiunea, prin alianţa lor. Iată câteva cazuri.

In primul rând prin ceeace Wundt numeşte *heterogenia scopurilor*". (*Ethik*, Stuttgart 1890). După această lege, acelaş mijloc poate servi succesiv la mai multe scopuri. Instrumentul se menţine acelaş, dar după nevoile epocilor se poate obţine dela el diferite întrebuinţări. De pildă riturile şi culturile religioase care au fost inventate pentru alte scopuri îşi pierd cu timpul utilitatea primară şi servesc la altceva. Prânzurile după înmormântare sunt astăzi obiceiuri de pură datorie socială ori de obligaţie civilă: aceia de a servi prietenilor o compensaţie pentru deranjamentul de a fi venit la înmormântare. Altă dată ele aveau semnificaţia unei mese la care se credea că ia parte şi mortul. Bacşişul la început e un mijloc de caritate, astăzi unul de grandomanie. Educaţia greco-latină are azi cu totul altă menire decât aceia care o avea în evul mediu etc.

„O instituţie, un rit, o metodă pot pierde primul lor obiceiu: dacă le atribuim azi un altul le dăm şi o raţiune mai lungă de viaţă" (*C. Bouglé: Evolution des valeurs*, p. 87). Eterogenia permite o întreagă economie: utilizarea în timpul

www.dacoromanica.ro

evoluției a vechilor mijloace pentru alte scopuri. Ea ajută la noi adaptări în cursul transformărilor sociale. Prin aceasta valorile se leagă solidar între ele, într'un fel de continuitate istorică.

Se poate concepe însă, alături de o pluralitate de scopuri care uzează succesiv acelaș mijloc, aceiași pluralitate de scopuri care utilizează *simultan* un singur instrument. E ceeace sociologul francez C. Bouglé numește *politelism*. Acest fenomen e foarte asemănător cu acela pe care linguiștii îl numesc polisemie, adică multiplicitate de sensuri într'un singur cuvânt. Cuvântul rădăcină înseamnă în acelaș timp, partea de jos a copacului și o entitate matematică ; cuvântul *bază* servește chimiei și arhitecturei etc. La fel în societate. Există mijloace care servesc mai multe scopuri. De pildă îmbrăcămintea servește la scopuri estetice (decorație), igienice, pudice, etc. Deasemeni o locuință satisface nevoi economice, estetice, igienice, etc. O mulțime de instituții întrunesc scopuri, nevoi multiple și diverse. Astfel prin intermediul heterogeniei scopurilor și prin acela al politelismului, valorile diferențiate se reunesc din nou.

De altfel o tendință de asociație se poate constata în acelaș timp cu aceia de diferențiare. Valorile economice, cu ajutorul socialismului, își aliază astăzi pe cele morale. Se pare neomenesc să tratezi pe lucrător numai din punctul de vedere strict economic. Atitudinea morală își aliază pentru mai multă perfecțiune pe cea estetică. Și așa mai departe.

In evoluția societății trebue să constatăm așa dar, alături de o separare între scopuri, o *conjuncțiune a valorilor*. Asociație și disociație: iată ritmul transformării sociale.

Un capitol final al Sociologiei ar trebui să se ocupe cu decadența, cu degenerarea, cu *regresul* societăților. Trebue studiată patologia socială. Trebuesc găsite criterii și legi, după care o societate pierde din vitalitatea ei. Dar aceasta, deasemeni rămâne încă de făcut. După cum medicina nu se poate constitui fără o biologie deja constituită o patologie socială nu va lua ființă decât atunci când Sociologia normală va fi definitiv închegată.

www.dacoromanica.ro

PARTEA II-a

CÂTEVA PROBLEME SPECIALE

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL I

PROBLEMA CLASIFICĂRII SOCIETĂȚILOR

Logica contimporană trece printr'o profundă criză. Operațiile, pe care metodologia tradițională le indică drept indispensabile, par, astăzi, disprețuite. Analiza, sinteza, definiția, clasificația, frumos construite în linii geometrice, în prescripții infailibile, sunt puternic sdruncinate. Ele ne apar ca anacronisme incomode în cercetarea adevărului. Adevărul el însuș devine d'n ce în ce mai simplu, mai elastic.

Motivul stă în primul rând în transformarea investigației științifice. Dela matematică și până la științele morale, cercetătorul modern uzează de o deplină libertate în alegerea mijloacelor sale. Inspirația, instituția, ipoteza sunt operații care tind să înlocuiască îmbătrânitele procedee aristocratice ale logicei formale ori ale metodologiei unui Stuart Mill. Unii merg așa de departe încât admit până și legitimitatea sentimentului în căutarea adevărului științific.

Dacă atitudinea recentă a gândirei logice, e până la un punct justificată în științele exacte, unde meticulozitatea și pedanteria procedeelor tehnice înăbușă câteodată nouile tendințe, în științele morale unde postulate solide și uniforme lipsesc, unde substratul experimental e variabil la infinit, unde, în sfârșit, complexitatea crescândă a fenomenelor e încă departe de a fi chemată să aducă mai multă ordine, cercetătorul trebue să fie mult mai prudent. In acest domeniu, nu e așa de ușor să renunți la metoda de lucru tradițională. In Sociologie, în special, dezorientarea metodologică e extremă. Unii pornesc dela studiul societăților inferioare și se

www.dacoromanica.ro

bazează în primul rând pe etnografia comparată. Pentru aceştia ştiinţa e mai ales descriptivă (Somlo a propus termenul „beschreibende Soziologie"). Din toate colţurile pământului documentele etnografice abundă. Eterogeneitatea societăţilor e enormă: Irochezii din America de Nord; Aztecii din America de Sud, Hotentoţii africani, Aruntas din Australia centrală, etc., etc.; toate aceste societăţi vin să-şi amestece, într'un haos de forme, de instituţii, de moravuri, viaţa lor socială.

Alţi sociologi îşi îndreaptă însă atenţia către viaţa actuală a societăţilor. Aceştia se adresează de obiceiu cu predilecţie statisticei. Din legile „mediilor", ori ale „normalelor" aritmetice, ei încearcă să desprindă caracterele marilor fenomene sociale actuale: sindicalism, luptă de clasă, criminalitate, prostituţie, etc. Dacă cei dintâi sunt îngropaţi în mormane de date etnografice, cei din urmă abia răsuflă de sub povara cifrelor.

In fine, alţi cercetători caută să descopere legile societăţii din învăţământul experienţei. Experienţa în sociologie e legislaţia şi rezultatele ei. In acest caz, avem deaface cu articolele codurilor, cu nenumăratele proiecte de lege, de regulament, cu curioasele efecte ce le urmează adeseori.

Orice cale s'ar apuca, materialul nu e mai puţin enorm, mai puţin eterogen, mai puţin incoherent. Sociologul, dacă vrea să ajungă la date sigure, trebuie să întrebuinţeze în faţa acestor documente *critica istorică clasică*. Astfel, el nu-şi poate permite luxul pe care ştiinţele exacte şi-l permit. Sociologia nu poate părăsi aşa uşor o bună parte din metodele tradiţionale. Venită cea din urmă în tabloul ştiinţelor, obiectul încă e şovăelnic are nevoie de precizia riguroasă a unor principii metodologice severe. Ea trebuie să procedă în primul rând la catalogarea, la clasificarea imensului său material. Dar ceeace îi trebuie în primul rând e tocmai clasificarea fenomenului, a elementului său fundamental: noţiunea de societate. Clanul totemic, tribul, municipia romană, naţionalitatea, Statul, familia; iată atâtea tipuri sociale. In ce corelaţie se găsesc ele? Cum se condiţionează reciproc? Intrebări la care sociologii s'au

www.dacoromanica.ro

gândit de multa vreme, fără a găsi însa răspunsul satisfăcător.

O serie de clasificări au şi fost propuse. Criteriile de la care s'au inspirat acei cari le-au prezentat ofereau mai ales un mare inconvenient: erau prea generale, explicau prea mult pentruca să explice ceva. Astfel problema n'a înaintat prea mult. Clasificarea societăţilor e însă indispensabilă sociologiei. Ea e prima operaţie de lămurire, de orânduială, de precizare în munca ulterioară a omului de ştiinţă. Ştiinţele naturale, cărora ştiinţa socială le e aşa de asemănătoare — în partea ei descriptivă — presupun ca operaţie de bază această clasificare. Mai mult, aproape toate ştiinţele o presupun, inclusiv Matematica. Cum ar putea atunci Sociologia, unde înţelegerea e departe de a fi deplină, să se dispenseze de ea?

Principiul însă e că această clasificare să pornească dela o metodă fecundă şi generală în acelaş timp. După o analiză critică a criteriilor propuse, vom încerca să arătăm care e calea către care trebuie să se îndrepte, după noi, clasificarea societăţilor şi rezultatele ce ni le-ar putea da.

I

Deosebirea între o operaţie mintală ştiinţifică şi una filozofică stă în primul rând în necesitatea pe care o simte aceasta din urmă de a găsi în varietate fenomenelor un principiu unic, care să explice prin el singur totul. Ştiinţa din contră nu tinde către această simplificare exagerată a lumii exterioare. Ea se inspiră dela concret în mod empiric, fără idei preconcepute şi dacă în diversitatea lucrurilor găseşte mai multe cauze, cum se întâmplă de obiceiu, nu se sfieşte să le enumere pe toate, fără să sacrifice multiplicitatea realităţii, simetriei logice Ştiinţa indică pluralitatea cauzelor chiar când acestea sunt opuse şi contradictorii între ele. Filozofia antică însă, ca şi cea modernă, pare încă preocupată de căutarea substanţei, „esenţei" unice. Acolo unde un Platon găsea ca motor primitiv, „ideia", Spinoza „substanţa", Schopenhauer „voinţa", ştiinţa obiectivă va distinge motive mult mai variate, chiar cu riscul

www.dacoromanica.ro

de a ruina admirabila „unitate" a existenței. Ceea ce se observă imediat la clasificarea societăților, pe care le avem până acum, e *caracterul lor filozofic*. Aproape toate fac parte dintr'un „sistem" de sociologie, care la rândul lui face parte dintr'un sistem de filozofie, a cărei cheie unică stă într'o singură explicație.

Motivul e simplu: sociologia începe ca o ramură a filozofiei, anume sub formă de filozofia istoriei. In ziua când istoria nu s'a mai mulțumit cu explicarea faptelor de detaliu, ca biografiile anecdotice sau ca descrierile bătăliilor, în ziua când a voit să dea explicații mai generale, când a început să se preocupe de istoria instituțiilor sociale, economice, etc., de fapt sociologia era născută. O găsim în germen în filozofia „progresului" a unui Turgot, Condorcet, Comte, Saint-Simon, Proudhon. O găsim în Italia la Vico, în Germania la Herder, Fichte, Hegel. Comte i-a dat un alt nume. In loc de filozofia istoriei i-a zis Sociologie. Tot așa și Spencer. Dar numai numele era schimbat. Conținutul rămânea tot al vechii filozofii a istoriei. In afară de aceasta, atât Comte cât și Spencer se ocupau în filozofia lor aproape de toate științele pe care ambiționau să le lege între ele. In clasificările științelor, pe care ni le-au lăsat, sociologia ocupa un loc lângă biologie. Preocuparea lor era în primul rând filozofică. Oricât de eruditi ar fi fost acești scriitori pentru vremea lor, prin faptul că se ocupaseră de toate științele, nu puteau fi specialiști în nici una. Fatal preocuparea lor rămâne superficială, atingând doar generalitatea vagă a lucrurilor și mulțumindu-se cu ea. In consecință, clasificările societăților pe care ni le-au lăsat, au avut ca criteriu preocuparea aceasta de sistemă, neglijând realitatea concretă a societății un caracter preconceput, solid, violentând, aproape, fenomenele reale să se acomodeze cu el, să-l ilustreze.

Se știe că Auguste Comte clasifica societățile în trei tipuri: societăți în fază religioasă, metafizică, pozitivă. Pe ce se baza această împărțire tripartită? Pe cunoștințe istorice ori etnografice exacte, care ar fi putut să-i indice acest criteriu? Dar el ignora etnografia, fiindcă această disciplină nu luase încă

www.dacoromanica.ro

naştere. Criteriul ales e, aşa dar, gratuit. El e justificat doar de o tendinţă intelectualistă „a priori": aceea de a demonstra că umanitatea se îndreaptă către faza pozitivă, — care va trebui să fie cea definitivă, — în timp ce religia şi filozofia sunt de domeniul trecutului.

A întrebuinţa însă punctul de vedere al evoluţiei ideologice, ca acela care reprezintă mai bine procesul social integral, înseamnă a apuca o metodă unilaterală. Dacă ideile au rolul lor în determinismul social, nu înseamnă că au singurul rol. Mobilul evoluţiei sociale nu are de scop nici realizarea pozitivismului, nici înlăturarea spiritului filozofico-religios. Căci ce devin atunci fenomenele juridice, economice, politice, etc., aşa de caracteristice unei societăţi? Clasificaţia intelectualistă a lui Auguste Comte nu ne-o spune şi nici n'ar putea să ne-o spună. In afară de aceasta, Auguste Comte n'are în vedere decât societatea europeană, căci el pleca dela ideea unei singure şi *uniforme* societăţi, aceeaş în timp şi în spaţiu. Ce devin celelalte societăţi ale altor civilizaţii? Urmează ele aceeaş evoluţie?

Puţin mai târziu, H. Spencer aduce o contribuţie ceva mai fecundă la studiul sociologiei ştiinţifice, tocmai fiindcă nu mai pleacă dela ideea unei societăţi „unice", ci fiindcă admite eterogeneitatea, diversitatea societăţilor, pentru studiul cărora propune observaţia etnografică comparată. Dar când filosoful englez încearcă o clasificare a societăţilor, cade în aceiaşi greşală. După cum se ştie, el distinge două tipuri de societăţi *militariste* şi *industriale*. In primele ar domina constrângerea şi violenţa. Individul ar fi supus grupului social şi dominat de acesta. In tipul industrial din contră, relaţiile sociale bazate mai ales pe libera convenţie între părţi, pe contractul liber, ar da individului mai multă libertate.

In aceeaş ordine de idei, Sumner Maine, în „L'ancien droit" clasifică grupurile în „*societăţi cu statut*" (munca obligatorie, sclavaj, etc.) şi „*societăţi cu contracte*" (salariatul se angajează liber unde vrea).

Se ia ca criteriu ceeace interesa mai ales pe autorii lor în filo-

www.dacoromanica.ro

sofia lor politică: consacrarea libertății individuale. Multiplicitatea celorlalte fenomene e fatal subordonată acestui unic caracter. Preocuparea filosofică e vădită aci. Dar chiar dacă am lăsa la o parte chestiunile de metodă și am discuta adevărul acestor două clasificații, în sine, vom remarca că ele nu pot suporta cea mai ușoară confruntare cu faptele. E adevărat că militarismul și industria se exclud? O singură observație ne va edifica. Poporul considerat ca cel mai militarist, poporul german, era în același timp și cel mai industrial. Cele două forme erau simultan reprezentate în aceeași națiune. Mai mult, se poate susține că orice industrialism tinde către imperialism și deci către militarism, atunci când își caută noui sfere de influență și noui debușeuri. După Germania, e cazul Angliei și astăzi al Statelor Unite din America.

Sociologii contimporani, cari au urmat lui Comte și Spencer, au fost mult mai atenți la consecințele clasificărilor propuse ca și la fecunditatea lor. Cu toate acestea, punctul de vedere a libertății sau aservirii individului de către societate, i-a preocupat și pe ei. Primul, E. Durkheim, așa de meticulos în chestiuni de metodă, așa de riguros științific uneori, în lucrarea sa „La division du travail social", propune două mari tipuri sociale: „societăți cu „*solidaritate mecanică*" și societăți cu „*solidaritate organică*". Prima categorie se caracterizează prin uniformitatea grupului. Indivizii sunt toți la fel. Reunirea lor reiese din similitudine. Pe măsură însă ce cantitatea, mobilitatea ori densitatea grupului crește, diviziunea travaiului aduce cu ea diversitatea individuală. In această fază, indivizii nu mai sunt legați prin asemănare, prin afinitate mintală, și socială, ci tocmai prin diferența lor, în sensul că fiecare fiind limitat în specialitatea lui, are nevoie de specialitatea vecinului, ca să-l completeze.

Ceeace înțelege Durkheim prin solidaritate mecanică, înțelege, cu mici deosebiri, F. Tönnies prin *comunitate* și *societate* (Gemeinschaft und Gesellschaft). In prima individul e strâns legat de mediul social, în a doua procesul de individualizare aduce o libertate mai mare. Alături de Durkheim și Tönnies,

www.dacoromanica.ro

trebuie pus şi sociologul american Giddings [1]) care distinge între *„compositia"* şi *„constituţia"* socială, forme care cuprind aceleaşi caractere ca şi clasificările de mai sus.

Nici una din ele nu pleacă dela observaţia directă, empirică a societăţii. Toate în schimb, au la bază speculaţia filosofică, toate caută să găsească într'un *criteriu unic* baza unei clasificări a grupurilor sociale.

Nu putem trece în revistă, toate criteriile clasificărilor propuse până acum [2]). Am examinat doar pe cele mai reprezentative pentru anumite defecte.

Izvorâtă din sânul filosofiei, sociologia a făcut însă de vre-o două decenii un remarcabil efort de a se desprinde de aceasta şi de a îmbrăca caracterul pozitiv al ştiinţelor exacte. Şcoala sociologică franceză grupată în jurul lui „Année Sociologique", în urmă cea italiană din jurul lui „Rivista italiana di Sociologia", sau cea americană dela „American Journal of Sociology" [1]) au realizat de multe ori cu succes *„defilozofarea Sociologiei"*. In special în şcoala franceză, contribuţii nete, precise au fost aduse în ce priveşte sociologia religiei (Durkheim „Les formes élémentaires de la vie religieuse"); a celei juridice (P. Fauconnet: „La responsabilité; G. Davy „La foi jurée", étude sociologique sur la formation du contrat, Paris 1922); a formaţiei sociologice a cunoştinţei; (Lévy Brühl : „Les fonctions mentales dans les Sociétés inférieures", Paris, 1912, şi continuarea ei „La mentalité primitive", Paris, 1922).

Clasificarea societăţilor trebuie să păşească şi ea pe domeniul pozitiv. Dacă această operaţie e indispensabilă studiului sociologiei, atunci efectuarea ei trebue să pornească dela aceiaşi preocupare strict deterministă, care a prezidat şi la soluţionarea celorlalte probleme sociologice.

E. Durkheim ne-a dat un prim exemplu. Părăsind vechea sa clasificare menţionată mai sus, el ne-a propus mai în urmă o

---

1) F. Giddings: Principes de Sociologie — Paris 1907.

2) Ele se gasesc în articolul lui R. Steinmetz: La classification des types sociaux, în Année Sociologique vol. IV, an 1899—1900 sau mai recent în Gurwitch: Essai de Sociologie p. 68.

www.dacoromanica.ro

alta, care are avantajul de a fi mai pozitivă [2]). E vorba de o *clasificare morfologică*. Ea are în vedere mai ales forma societăților așa cum se prezintă la prima observație. Durkheim propune ca punct de plecare forma cea mai simplă a societății: horda. Apoi, după gradul de complexitate crescândă, se pot așeza: clanul, tribul, națiunea. În acest mod clasificarea urmărește de aproape evoluția reală a societăților, constatând pas cu pas, diferențierea lor din ce în ce mai mare.

Dela același punct de vedere pare a se fi inspirat recent și W. Wundt atunci când distinge între „Stammgesellschaft" (clanul) și „Staats geselIschaft". Statul [1]).

Cea dintâi formă se caracterizează prin legătura de rudenie, de familie; cea de a doua prin deosebirea în clase sociale și pe monopolizarea puterii politice de către Stat, care se substitue în funcțiunile familiei.

Această tentativă e de sigur un pas spre progres. Punctul de vedere morfologic are cel puțin de partea lui realitatea societăților. Inspirat de observație, el e adecvat naturii sociale. Din nenorocire însă, el nu explică mare lucru. Forma societății e pur și simplu un cadru gol, în care se poate introduce orice conținut. La aceeași formă socială pot corespunde instituții juridice, politice, economice foarte deosebite. Unele clanuri cunosc filiația uterină, altele pe cea masculină, unele proprietatea comunitară a Statului, altele pe cea a familiei, unele „vendetta", altele sistemul „compozițiilor", etc. Atunci ce e

---

1) In Germania, unde cercetările științelor sociale, particulare, sunt poate în fruntea tuturor țărilor, sociologia generală pastrează încă un caracter de dezorientare generală. Dela lucrările lui Tönnies, Simmel, Barth, vechi de 20—30 de ani, nici o încercare mai nouă de sinteză nu a apărut. Manualele recente ale lui O. Spann, Brinkmann, Stein, Vierkandt, păstrează încă vechiul caracter filozofic.

2) E. Durkheim: articolul „Clasification des types sociaux" în „Les règles de la méthode sociologique".

3) W. Wundt: „Die Gesellschaft" 2 vol. formând Tomul 7 și 8 din „Völkerpsychologie" vol. I, p. 2, 47; vol. II, p. 7 și 8.

www.dacoromanica.ro

de făcut cu eterogeneitatea acestor *conținuturi* care depășesc *forma* societăților și care, în orice caz, nu se pot explica prin ele [1])?

O bună clasificație trebuie să țină seamă și de conținutul societăților, poate mai ales de el. Aceasta însă, nu poate fi găsită decât printr'o atitudine perfect degajată de spirit filozofic. Rezultatele pe care le avem din științele sociale particulare ne-o poate indica [2]).

După această scurtă critică, să încercăm a degaja partea pozitivă a acestui studiu și să arătăm care ar fi condițiile unei bune clasificări sociologice.

II

Intr'un studiu asupra clasificării tipurilor sociale, publicat acum vreo 20 ani în „Année sociologique" (vol. IV), etnologul olandez Steinmetz arată imposibilitatea sociologiei de a ajunge la o clasificare, înainte de a avea ceeace numea el un *catalog etnografic al popoarelor*. Credem că chiar și aceasta e insuficient. Ceeace ne trebuie în primul rând sunt date pozitive oferite de științele sociale particulare, singurele în măsură a ne da fapte precise și bine observate.

Generalitatea închide, de obiceiu, discuția. Ea e susceptibilă de a paraliza cercetările, fiindca prin ambiția ei se prezintă sub o formă definitivă.

Fără să strângă de aproape nici un fenomen, ea rămâne deasupra criticii care n'are de ce se lega. Din contră, datele oferite de științele particulare, fiind expuse criticii speciali-

1) Prin aceasta se poate vedea sterilitatea sistemelor sociologice care disting între „forma" și „conținutul" Societății, ca acelea ale lui Stammler („Wirtschaft und Recht"), Othmar Span (Kurzgefasstes System der Gesellschaftslehre), Simmel (Soziologie), etc.

2) V. capitolul despre clasificarea societăților din Somlô în „Beschreibende Soziologie".

www.dacoromanica.ro

ştilor, odată admise, ele capătă o valoare ştiinţifică pe care se poate pune oarecare temei. O clasificaţie bazată pe astfel de fapte n'ar fi clădită pe nisip. Pe timpul lui A. Comte ori H. Spencer, sociologia evitase de a utiliza datele oferite de ştiinţele sociale particulare (ale religiei, juridice, economice, etc.). De atunci s'au făcut progrese enorme în istoria dreptului comparat, a istoriei economiei, instituţiilor familiare şi politice. Astăzi situaţia e diferită .O mulţime de fenomene au devenit aproape clare. Cunoaştem evoluţia formelor de familie, de proprietate, de cult religios, de economie de schimb. Societatea nu ne mai apare ca o asociaţie abstractă. Sociologia devine ştiinţa studiului comparat al instituţiilor sociale.

De pildă acolo unde ştiinţa dreptului se opreşte, sociologia ştie să o întregească cu alte ramuri: cu istoria economică comparată, cu statistica, etc. Ea se încheagă deasupra comparaţiilor pe care le face, completând ştiinţele sociale particulare una prin alta. Astfel s'a ajuns, încetul cu încetul, la o sociologie religioasă, la una economică, la alta juridică, politică, domestică.

In adevăr, analizând vieaţa socială, reală, concretă distingem următoarele fenomene care nu se pot concepe fără un substrat social prealabil, care nu se pot reduce deci la fenomene psihologice : a) fenomene religioase (care presupun un cult, un rit şi o biserică comună, deci un element social); b) fenomene juridice (care sancţionează celelalte instituţii); c) fenomene domestice (organizarea şi evoluţia familiei); d) fenomene politice (formaţia Statului), în fine e) fenomene economice (care privesc producţia şi schimbul avuţiilor în mediul social). S'ar mai putea adăoga câteva stări mintale intermediare între sociologie şi psihologie — (stări de mulţime, spirit de corp, de castă, clasă, etc), dar care nefiind stabilizate în instituţii delimitate, le lăsăm de o parte pentru mai multă prudenţă metodologică.

In orice caz, iată cinci categorii sociale bine definite. Fie-

www.dacoromanica.ro

care din ele posedă *instituţiile* respective [1]). Şcoala sociologică franceză a consacrat studiului comparat al fiecăreia din acestea din urmă, sociologia economică, sociologia religioasă, politică, etc. Fiecare din ele studiază independent fenomenele care le incumbă. Deasupra lor, comparativ, sociologia generală întregeşte datele uneia prin cealaltă. Explicaţia pe care o dă, de pildă, juristul despre proprietate ar fi insuficientă, unilaterală, îngustă, dacă n'ar fi întregită de explicaţia, oferită de sociologia economică ori politică.

Astfel nu trebuie să mai justificăm prea mult, existenţa celor cinci categorii sociologice. „Année sociologique", adecvat acestei împărţiri, conţinea rubrici distincte pentru fiecare din ele.

Insă, fiecare din aceste sociologii particulare ne oferă astăzi, în parte, *clasificări speciale*, ale instituţiilor studiate, instituţii care se leagă de obiceiu de o anumită formă a societăţii.

Să începem cu *Sociologia economică*. Imediat după apariţia şcoalei istorice, după ce economia clasică care consideră un „homo economicus" egal în toate timpurile şi societăţile, căzuse în discredit, necesitatea comparaţiei fenomenelor economice din diferite epoci, s'a impus. Respectând diversitatea de timp şi de loc, şcoala istorică a văzut totuş necesitatea de a le închega în tipuri precise de evoluţie economică.

Astfel, primul, R. Hildebrand, luând ca criteriu fenomenul schimbului, clasifica formele evoluţiei economice în trei tipuri: economie fără schimb, economie cu monedă, economie cu credit. Inaintea lui, Fr. List în sistemul său de „economie naţională" distinsese: economie pastorală, agricolă, agricolă-manufacturieră, manufacturieră.

Aceste clasificări erau însă prea speciale. Ele lăsau la o parte o mulţime de fenomene economice: repartiţia bunurilor

1) Sociologia lui Durkheim nu ţine seamă decât de ceeace numeşte el „le côté institutionnel des choses", înţelegând prin instituţie un fenomen social cristalizat într'o anumită formă. Şi cu drept cuvânt căci numai studiul instituţiilor poate fi conceput obiectiv, degajat de subiectivismul psihologic

www.dacoromanica.ro

remunerarea muncii, etc. Căutând să le cuprindă pe toate, Karl Bücher, într'o lucrare acum clasică „*Entstehung der Volkswirtschaft*", oferă o clasificaţie mult mai comprehensivă care cuprinde în ea toate fenomenele economice. El distinge: *a)* economie familiară (care corespunde cu economia fără schimb a lui Hildebrand, formă în care producţia nu întrece consumaţia, fiecare familie ori clan neproducând pentru piaţă, ci pentru nevoile proprii; *b)* economie urbană (epoca corporaţiilor medievale, a taxaţiilor, a preţurilor impuse, a mercantilismului în politica comercială); *c)* economie naţională (libertatea comerţului, liber schimb, etc.). Dacă clasificaţia lui Bücher poate fi completată ori discutată, ea rămâne totuş baza sigură a clasificării evoluţiei economice [1]).

G. *Schmoller* (Grundriss d. Volkswirtschaftslehre) ca şi *Sombart* (care distinge economia individuală şi economia socială), au căutat să completeze clasificarea lui Bücher, ne-au dat însă împărţiri mult mai confuze şi mai incomode.

Rezultate tot aşa de îmbucurătoare se pot constata şi în *Sociologia juridică*. După cercetările laborioase ale unor Sumner Maine, Dareste, Post, Kohler, care au studiat aproape toate

1) S'a obiectat clasificaţiei lui Bücher în primul rând ca nu dă o idee exactă asupra economiei societaţilor primitive, ca înaintea economiei familiare ar fi existat o alta comunitara, de clan, a satului ori gintei, etc. Vezi în această privinţă: Max Schmidt, Grundriss des ethnologischen Wirtschaftslehre, 2, vol. Stut'gart 1920; Somlô, Güterverkehr in Urgesellschaft; Moskowsky, Das Wirtschaftsleben der primitiven Völker, Iena 1906; W. Koppers, Die ethnologische Wirtschaftsforschung, aus „Anthropos", Wien 1917; H. Cunow: Wirtschaftesgeschichte; şi mai ales ultima lucrare a lui G. von Below, Probleme der Wirtschaftgeschichte, Tübingen 1921, ca şi articolul acestuia din urmă din Handwörterbuch der Staatswissenschaften al lui Konrad; în al doilea rând i s'a obiectat ca lumea romană şi greacă, deşi anterioare economiei urbane medievale, n'au cunoscut economia familiara, ci pe cea capitalistă. E obiecţia istoricului Ed. Mayer (Kleine Schriften, Berlin 1905, înlăturată de G. Salvioli, Le capitalisme dans le monde antique, Paris 1907.

www.dacoromanica.ro

fenomenele juridice: contract, succesiune, filiație, căsătorie; proprietate, nu numai la Romani și Greci, cum se obișnuia în dreptul clasic, ci la toate populațiile cunoscute, dela triburile australiene la Egipteni și vechii Germani, s'a încercat să se deosebească și aici clasificări ale tipurilor juridice.

Primul, *Post* [1]), a încercat a stabili patru tipuri de societăț, după patru tipuri de organizație juridică pe care le distinge: *a) societăți cu tip juridic gentilic*, care se caracterizează prin faptul că legăturile sunt patriarhale, familiare, lipsite de caracterul erarhiei în clase sociale (patricieni și clienți); *b) societăți teritoriale*; în acest tip organizația juridică e aceeaș. Deosebirea stă numai în faptul că triburile nu mai sunt nomade, ci stabilizate geograficește; *c) societăți cu tip juridic feudal* în care apare diviziunea în clase cu urmările ei: sclavaj, servaj, etc.; *d) societăți cu organizație juridică corporativă*, în care clasele inferioare se leagă între ele pentru a îmblânzi regimul juridic la care sunt supuse.

Ceva mai târziu, un discipol al lui Post, italianul *Mazzarelle* modifică puțin clasificarea lui Post [2]). El păstrează însă acelaș criteriu: prezența ori absența diviziunii în clase sociale. Modificarea pe care o aduce el e *suprimarea* a două tipuri din cele patru, anume a organizațiilor teritoriale și corporative, care i se par cuprinse în celelalte două și deci inutile. Astfel nu păstrează decât două: tip gentilic și tip feudal de relații juridice.

Aceste clasificații nu mai au astăzi valoarea care li se atribuia acum 20—30 ani. Post, care nu dispunea de izvoare de mâna întâia, nu întrebuințase în selectarea lor critica istorică. Printr'un procedeu exact contrar el pleacă dela ideea precon-

---

1) Post: Ethnologische Jurisprudenz, vol. I, p. 15, 327, 355, 426.

2) G. Mazzarella: Les types sociaux et le droit. Paris 1912; pentru alte lucrări ale aceluiaș autor vezi colecția din „Rivista italiana di sociologia", an. 1907, 1909, 1911.

I. Kohler în „Lehrbuch der Rechtsphilosophie, ca și în revista sa „Archiv für Rechts und Wirtschaftsphil", urmează metoda lui Post amestecată cu o puternică influență hegeliană.

www.dacoromanica.ro

ceptă a celor patru tipuri primordiale, pe care le deosebeşte complect arbitrar. El nu ne indică niciodată, materialul de fapte care i-a permis să le stabilească. Din contră, el le vede evidente prin ele însile, porneşte dela ele ca dela o axiomă dată, ceeace nu e de loc cazul. Acelaş inconvenient îl prezintă şi reducţiunea lui Mazzarella, care de fapt nu modifică aproape nimic din lucrările lui Post.

Clasificarea fenomenelor juridice pe care o prezenta şcoala sociologică franceză ni se pare cu mult mai justificată şi, în acelaş timp, mai comodă. Ea are în vedere tipul general sociologic, în care cel juridic intră ca o anume manifestaţie. Un clan cu o anumită structură sociologică e legat de o anume structură juridică. Tot aşa un trib, o naţiune, un Stat.

Plecând dela formele sociale de mai sus, Durkheim distinge: *a) tip juridic cu baza de clan nediferenţiat* (aşa ca în triburile Arjuntas, Waramunga Kamilaroi, din Australia centrală); *b) tip juridic cu baza de clan diferenţiat* (ca la Irochezii din America de Nord); *c) tip juridic tribal* (legat de organizaţia politică tribală, diferenţiere în clase sociale, început de organizare etatistă); *d) tip juridic naţional* (coduri care ţin seama de cetăţenii unei ţări); *e) tip juridic internaţional* (caracterizat prin apariţia dreptului comercial, al convenţiilor internaţionale juridice, etc.). Această împărţire, pe lângă că e mult mai comodă, mai corespunde şi studiului pozitiv al societăţilor efectuat prin observaţia istorică şi etnografică [1]).

In ce priveşte *sociologia politică*, încercarea de a stabili tipuri de desvoltare, e facilitată de imensa literatură asupra Statului. Dela Aristot şi Grotius până la Duguit şi Jellinek, toţi autorii de manuale asupra filozofiei politice s'au ocupat şi cu clasificări ale Statului. Urmărind şi aici datele istoriei şi etnografiei comparate vom distinge: *a) tribul nediferenţiat; b) tri-*

1) Pentru justificarea mai largă a acestei împărţiri vezi „Année sociologique", vol. X, XI, XII, 1906—1913.

2) F. Oppenheimer: „Der Staat" (colecţia Die Gesellschaft) Berlin, 1907, distinge: Stat teritorial de păstori, Stat de agricultori, Stat feudal, Stat maritim şi Stat constituţional.

www.dacoromanica.ro

bul diferențiat (în clase sau caste); *c) națiuni* sub forma de municipii (ca la Roma și Atena); *d) State centralizate* [1]).

Ramura de studii care a făcut însă progresele cele mai mari în această privință e *sociologia domestică* (familiară). Încă dela mijlocul secolului trecut, observațiile și inducțiile adesea pripite ale unui Bachofen, Giraud Teulon, Laboulaye, Morgan, au ajuns la concluzia că într'o anumită stare de desvoltare a umanității, au fost posibile și alte forme de familie decât cele contemporane, în primul rând felul *filiației*. O mulțime de observații ale călătorilor ne arătau societăți primitive unde mama e baza juridică a familiei, unde filiația e uterină, nu masculină ca azi. Alte dovezi, bazate pe filologia comparată, pe folklor, etc., au întărit primele ipoteze. Unii se bazau pe mitul amazoanelor, alții pe rezidurile pe care le constatăm și azi în societățile evoluate sub forma prostituției (reziduri de promiscuitate primitivă, ziceau ei), ca să dovedească anterioritatea matriarcatului.

Cea mai mare parte însă din acești cercetători exagerau, depășeau datele observației. Promiscuitatea primitivă, atotputernicia femeii în societățile primitive (ginecrație) căsătoria colectivă, sunt câteva numai din teoriile romantice ale acelor timpuri.

Puțin mai târziu cercetători ca Sumner Maine, Starcke, sau Westermark, pretindeau că forma patriarhală e cea primitivă, cazurile de matriarhat sunt rare excepții, și acelea încă fals interpretate.

In afară de exagerările în ce privește promiscuitatea și ginecrația, asupra inexistenței cărora nu mai e azi îndoială, cele două tabere aveau dreptate și una și cealaltă. *Numai că ele corespundeau la două etape diferîte ale evoluției familiei.* Autorii de mai sus, studiaseră două specii de societăți în timpuri diferite.

---

1) F. Oppenheimer: „Der Staat" (colecția „Die Gesellschaft", Berlin 1907) distinge: Stat teritorial de păstori, Stat de agricultori, Stat federal, Stat ucantim și Stat constituțional.

www.dacoromanica.ro

Şcoala antropologică engleză modernă, un A. Lang, Frazer, Spencer şi Gillen; Germanii Strehlow şi Cunow caşi cercetările lui Durkheim în Franţa au pus capăt desbaterilor. Ultimele studii etnografice, cu o metodă mai critică şi mai precisă, au arătat că astăzi când se vorbeşte de matriarcat nu e vorba nici de ginecraţie, nici de promiscuitate. Matriarcatul e doar o formă juridică, care înseamnă că în clanul primitiv, filiaţia era uterină şi nu paternă. In această formă cea mai primitivă (actuală azi încă, la triburile Australiei centrale) înrudirea nu e bazată pe *consanguinitate*, ci pe conştiinţa unei origini comune dintr'un *totem comun*. Religia stabileşte legătura familiară. Familia se compune din tot clanul, care are câteodată peste o sută de persoane. Toţi membrii lui se consideră rude între ei ca scoborând dintr'un totem comun. Totemul se moşteneşte însă după mamă; succesiunea juridică în această formă de familie e dela unchiul maternel (care e de fapt şeful familiei) la nepot, şi nu dela tată la fiu.

Ceva mai târziu totemismul se transformă în cultul strămoşilor. Strămoşul nu mai e un animal sau vegetal (ca în totemism), ci un om, străbun legendar prezumat. Mai pe urmă toţi strămoşii anteriori devin „*mani*". Dar această transformare religioasă aduce cu ea şi transformarea familiei. *Clanul totemic uterin* se transformă în *familie paternă*. In acelaş timp el se contractă. Familia se reduce numai la 2—3 generaţii de agnaţi. Autoritatea familiei cade în sarcina celui mai bătrân agnat. Aceasta e forma de familie a Germanilor vechi, a Slavilor meridionali (zadruga).

Ceva mai târziu cultul strămoşilor se restrânge numai la tatăl ori bunicul mort. Familia se contractă şi mai mult, devine mai strânsă [1]). Devenind mai restrânsă, autoritatea tatălui în familie atinge despotismul. El are drept de viaţă şi de moarte

1) Vezi în această privinţă: E. Durkheim: La famille conjugale, în Revue philosophique, an. 1921.

www.dacoromanica.ro

asupra copiilor. E *familia patriarhală* din epoca clasică a dreptului roman şi grec [2]).

In fine, un ultim *tip* de familie îl constitue *familia conjugală*. Maximum de contracţie e atins: familia nu e compusă decât din bărbat, nevastă şi copii. Individualismul e extrem şi ca consecinţă autoritatea şi solidaritatea familiară nulă. Familia nu mai e solidară în cazurile de „vendetta", ea nu mai are o economie domestică proprie; din contră, fiecare membru se angajează ca salariat în întreprinderi străine. E familia din zilele noastre. Dela clanul matern care se întinde la toţi membrii clanului care se trag din acelaş totem, la familia paternă, la cea patriahală şi dela aceasta la familia conjugală, evoluţia tipurilor de familie descrie o lege de contracţie crescândă. Pe măsură ce importanţa familiei — care în societăţile primitive monopolizează organizaţia juridică, economică, etc. — descreşte, Statul (societatea politică) i se substitue pesle tot expropriind-o din drepturile ei.

Paralel cu evoluţia tipurilor domestice am constatat aproape „pari passu", şi evoluţia tipurilor *sociologiei religioase*. Am văzut că totemismul e forma cea mai primitivă. Când strămoşul comun în loc de animal devine un om, avem forma *cultul strămoşilor*.

Când cultul strămoşilor se întinde asupra unei cetăţi întregi sau asupra unui popor, strămoşul devenind comun, avem epoca *eroilor şi a zeilor naţionali*. In fine, după aceasta, faza *religiilor universaliste* (creştinism, budism, etc.). [1])

---

2) V. Fustel de Coulanges: La cité antique, care deşi veche e cartea clasică în materie. Asupra evoluţiei familiei, vezi Durkheim, op. cit. şi „La prohibition de l'inceste", Ann. soc. I. deasemenea G. Richard: La femme dans l'histoire, Paris, 1907. Frazer: Le rameau d'or, vol. 2.

1) Asupra evoluţiei tipurilor religioase de consultat: E. Durkheim: Les formes élémentaires de la vie religieuse, Paris, 1912; W. Wundt; Völkerpsychologie, vol. 3, 4: Mythus und Religion; Chantepie de la Saussaye: Manuel d'histoire des religions trad. par Hubert. Paris, ed. II., 1921; Hubert et Maus: Mélanges d'histoire religieuse, Paris. 1909.

www.dacoromanica.ro

Nu putem întârzia prea mult asupra descripției și justificărilor acestor diviziuni — căci nu acesta e scopul acestui studiu. Stabilite de către specialiști, recunoscute ca bune de majoritatea lor, noi le luăm ca *date fixe* dela care voim să plecăm. În ziua când ele se vor dovedi inexacte, clasificația societăților pe care voim să o bazăm pe acestea, va fi doar modificată asupra unor puncte parțiale; metoda va rămâne însă în picioare.

III

Clasificările oferite de științele sociale particulare nu sunt însă *clasificări sociologice*. Ele nu privesc *toată* societatea. Dacă clasificările filozofice erau prea largi, cele oferite de științele sociale particulare sunt prea strâmte.

Deasupra lor însă sinteza sociologiei generale se poate exercita cu temei. Ea poate utiliza cu folos datele lor, le poate contopi, le poate pune în relație și în conexiune — pentru ca din raportul lor să poate scoate o clasificație în adevăr sociologică. Dar pentru ca acest deziderat să fie atins după o metodă riguroasă ar trebui ca următoarea condiție să fie satisfăcută: o *clasificare sociologică e posibilă dacă între tipurile de evoluție descrise de sociologiile particulare există raporturi de concomitență și de corelație.*

Să vedem dacă această regulă poate fi satisfăcută. Răspunsul poate fi încă dela început afirmativ. Achizițiile recente ale sociologiei pe diferite tărâmuri ne îndreptățesc acest răspuns.

In adevăr, se știe, de pildă, și am arătat și noi în treacăt, mai sus, că *totemismul*, ca formă religioasă e solidar cu forma familiară numită *clanul totemic matern*. Ele se condiționează reciproc; fără totemism, care constitue chiar natura înrudirii familiare, clanul devine inexistent; deasemenea, totemismul devine ininteligibil fără grupul familiar care-i servește de bază [1]).

In același timp clanul totemic, dominat de religia cu același

1) E. Durkheim: Les formes élémentaires de la vie religieuse. pag. 142.

www.dacoromanica.ro

nume e solidar cu un tip economic care nu poate fi decât acela al economiei comunitare-familiare. E greu de închipuit logiceşte, într'un regim religios familiar, în care tot grupul se consideră rudă, o altă economie decât aceea comunitară. In plus, fapte de corelaţie între cele 2 forme au fost observate empiric de Frazer şi de Spencer şi Gillen [1]). Forma juridică, care sancţionează aceste raporturi primitive, e aceea pe care şcoala franceză o numeşte „tip juridic cu bază de clan nediferenţiat" [2]). In fine, la toate aceste tipuri corespunde ca formă politică *tribul* simplu, nediferenţiat.

Iată deci o primă etapă a evoluţiei societăţii, privită în ansamblul funcţiunilor ei, în care cinci tipuri deosebite de evoluţie religioasă, domestică, juridică, politică, economică, coincid, în care toate cele cinci tipuri se prezintă ca o manifestaţie unică a grupului social întreg.

Să trecem mai departe şi să vedem dacă aceleaşi raporturi de concomitenţă nu sunt posibile şi pe o treaptă superioară. Între formele religioase şi cele domestice legătura e totdeauna foarte strânsă. E şi natural. Religia se desvoltă în familie şi alături de ea. La început ea formează, după cum am văzut, chiar legătura familiară. E firesc astfel ca atunci când revoluţia se efectuiază dela *totemism* la *cultul strămoşilor*, familia să evolueze şi ea dela *clanul matern la familia paternă* şi *patriarhală*, în care filiaţia se consideră după tată şi nu după mamă. Motivul pe care-l dau acestei tranziţii sociologii e următorul: preocuparea principală a fiecărui şef de familie, e să-şi asigure dupăce va muri pe cineva care să-i aducă sacrificiile „manilor", pentru ca să-şi poată căpăta liniştea în lumea morţilor. Sistemul de succesiune practicat în clanul matern, adică dela unchiu matern la nepot, devine impracticabil în faţa nouei religii. Tatăl începe să aibă mai multă încredere în fiu decât în nepot, fiul sorei sale, şi atunci cel dintâiu devine suc-

1) Frazer: La tâche de Psyché, Paris, 1912. Spencer and Gillen: The native tribes of. central Australia, p. 500.

2) Année soc. vol. X şi XI.

www.dacoromanica.ro

cesorul legal [2]). Dar atunci puterea patriarhală e şi ea instituită. Cultul strămoşilor e solidar astfel cu familia paternă şi patriarhală. Dacă continuăm mai departe analiza interdependenţei factorilor sociali în această perioadă, vom constata că familia odată formată sub acest aspect îşi creiază o economie proprie, *economia familiară*, ale cărei caractere le-a descris aşa de bine Bücher şi care, după cum se ştie, constau în absenţa schimbului, a monedei, a pieţei, în consumarea integrală a producţiei de către membrii familiei [1]).

Tipul juridic care o sancţionează rămâne mai departe *gentilic*, dar el e mai concentrat în jurul şefului tribului şi mai puţin în jurul şefului clanului familiei. Civilizaţia homerică, civilizaţia veche latină a gintei, reprezintă perfect acest stadiu, Forma lui politică e tribul, cu începuturi de centralizare politică în municipii, — în cetăţi.

Până aici iarăşi nimic anormal. Solidaritatea instituţiilor acestui de-al doilea stadiu, în care cultul strămoşilor, familia patriarhală, tipul juridic tribal şi economia familiară sunt strict legate între ele, e atestată de majoritatea etnografilor şi istoricilor.

Pe măsură ce înaintăm, însă, o dificultate se iveşte. Diferitele tipuri religioase, domestice, juridice, economice. etc., nu evoluiază simultan. Unele din ele se schimbă mai iute fără să antreneze în acelaş timp totala schimbare a celorlalte : în consecinţă altele rămân mai în urmă în curba desvoltării lor. O simultaneitate matematică uniformă, e greu de stabilit în evoluţia instituţiilor sociale. Aşa, de pildă, religia e mai conservatoare; ea se schimbă încet. La un singur tip

---

2) In afara de Bücher op. cit. pentru economia familiară şi legaturile ei cu formele religioase, juridice, etc., a se consulta magistrala operă a lui G. Glotz: Le travail dans la Grèce antique, histoire économique de la Grèce: Paris, 1922 şi Salvioli: Le capitalisme dans le monde antique, Paris, 1908.

1) Pentru aceste transformari ale familiei şi succesiunii, vezi: Richard. op. cit., Starcke: La famille primitive. E. Durkheim: Les classes matrimoniales en Australie, Année, soc. VIII, şi Les formes élémentaires de la vie rel. p. 375 şi urm.

www.dacoromanica.ro

religios avem câteodată câte două tipuri domestice, juridice ori economice. Totemismul poate corespunde cu clanul matern ori patern. Cultul strămoşilor cu familia paternă, dar şi cu cea patriarhală şi aşa mai departe.

De aceea pentru a fi mai exacţi ar trebui ca fiecare tip particular să-l însemnăm cu coeficienţii 1, 2, 3, după cum tipul reprezintă o *fază de înflorire*, de *decadenţă*, sau un simplu *reziduu*. Dar aceasta ar aduce mai puţină claritate în expunere. In tabloul pe care-l vom da mai jos vom încerca să arătăm aceste raporturi.

Acum să urmăm mai departe analiza noastră. Există vreo concomitenţă între timpul religios naţional (zei naţionali) şi celelalte forme juridice, familiare, economice, etc.?

Ceeace trebuie să constatăm în primul rând, e că familia patriarhală nu se schimbă ci rămâne în aceeaş formă şi în această fază. Cultul însă, din privat devine public, din al familiei al cetăţii. Familia mai continuă însă să îşi adore „manii" săi particulari (în decadenţă, desigur, ca în faza istoriei clasice romane). Când zeii devin naţionali, li se acordă un public, oficial. Aceasta înseamnă însa că forma politică *tribală* s'a schimbat, prin diferenţiere în clase şi prin monopolizarea guvernului de o anumită clasă, în Stat centralizat. In locul dominaţiei unor magi ori eroi semi-militari, semi-religioşi, începem să constatăm un monarh ori şef politic şi un guvern adecvat. Existenţa Statului e strâns legată însă de un anumit tip juridic care nu poate fi cel tribal-patriarhal. Organe juridice speciale, legi edictate (ca aceea a celor XII table ori a lui Solon), apar, legi care reglementează situaţia, „status", al fiecărui cetăţean, sclav, ori client. Ideea de conaţional, de cetăţean se iveşte. Atenianul sau Romanul se simt solidari cu cetatea lor tot aşa ca şi cu familia lor, căci cetatea înseamna şi ea un cult şi un zeu comun cum însemna mai înainte familia.

Economia familiară se mai păstrează, firesţe. Dar ea devine mai ales rurală. O găsim în agricultura comunităţilor rustice

www.dacoromanica.ro

romane sau constituția lui „villa" [1]). La orașe corporații se formează în diferitele profesiuni. Ele tratează felul schimbului între produsele lor manufacturate și materiile prime pe care le oferă țăranii din vecinătatea cetății. *Economia urbană* se formează. Lumea greco-romană a cunoscut-o desigur. Când după invazii, în evul mediu se reface puțin, ea apare în toată desvoltarea ei și nu cedează barierile sale decât economiei naționale care se va forma în stadiul următor din interdependența altor factori.

Religia națională, tip juridic național, familie patriarhală, Stat; economie familiară cu începuturi de economie urbană, iată caracterele celui de *al treilea stadiu.*

Dar cu aceasta n'am epuizat evoluția societăților omenești. Religiile, încetul cu încetul, prin nevoia de prozelitism trec granițele naționale. Ele devin universaliste. Prin aceasta, ele favorizează libertatea și expansiunea relațiilor economice. In acelaș timp ideea de Stat centralizat, elimină barierele economiei regionale și urbane. Națiunea și conștiința ei uniformizează pe tot teritoriul relațiile economice. Câteodată se întind și peste granițele țării. Economia devine națională și pe urmă mondială. Epoca de formație a capitalismului începe. Max Weber a arătat în mod magistral legătura între religiile universaliste și formarea capitalismului internațional [1]).

In acelaș timp Statul depășește forma feudală pentru a deveni forma concretă a națiunii. Principiul naționalist apare ca o expresie a conștiinței etnice. Tipul juridic se lărgește și el. Litera codurilor în afară de caracterul specific național, introduce și articole de drept internațional, comercial, necesare schimbului mondial.

Familia își pierde din ce în ce din importanță și din volum. Redusă la grupul soțului, soției și copiilor, ea rămâne o ce-

1) Max Weber, Agrargeschichte in Handwörterbuch der Staatswissenschaften" al lui Konrad, vol. I.

1) Max Weber, Gesammelte Aufsätze zur Religiossoziologie, 3 Bd. Tübingen, 1920, vol. I, tratează despre relațiile între protestantism și capitalism.

www.dacoromanica.ro

lulă izolată în mijlocul formației altor grupuri mai importante. Din *patriarhală* ea devine *conjugală*.

Iată deci, patru etape, patru faze ale desvoltării societăților în care tipurile clasificărilor oferite de științele sociale particulare se găsesc în strânsă concomitență între ele. Felul cum se grupează concomitențele tipurilor sociale particulare am putea să-l reprezintăm mai concret prin următorul tablou:

	Tipurile evoluției religioase	Tipurile evoluției domestice	Tipurile evoluției juridice	Tipurile evoluției politice	Tipurile evoluției economice
I	Totemism	*a*) clan nediferențiat (cu filiație uterină). *b*) clan diferențiat.	*a*) Tip juridic cu baza de clan nediferențiat *b*) Tip juridic cu bază de clan diferelțiat.	Tribul	Economic comunitară a clanului
II	Cultul strămoșilor	*a*) familie paternă. *b*) familie patriarhală	Tip juridic tribal.	Tribul diferențiat (clase, caste, etc.)	Economie familiară
III	Zei naționali	Familie patriarhală.	Tip juridic național.	Stat *a*) municipii (greco-romane de ex. *b*) imperii centralizate	*a*) Economie familiară (în decadență. *b*) economie urbană
IV	Religii Universaliste	Familie conjugală	Tip juridic național și internațional	Națiune	*a*) Economie urbană (în decadență) b) economie națională și internațională

Acest tablou n'are scopul de a arăta raporturi precise de concomitență și corelație a tipurilor sociale în anumite epoci. Starea actuală a investigațiilor sociologice nu ne permite încă

www.dacoromanica.ro

acest lucru. Toate aceste raporturi pe care încercăm să le redăm sunt fatal privite foarte general. De aceea prezentul tablou trebuie privit cu aproximaţia necesară, cel puţin pentru unele apropieri. El trebuie considerat mai mult ca un exemplu, ca un *model posibil*, către care o clasificaţie a societăţilor ar trebui să se îndrepte. El vrea să arate mai mult *metoda* care trebuie întrebuinţată, decât să se prezinte cu un conţinut exact în el însuş.

In afară de aceasta *un raport de concomitenţă* nu e însă un *raport de corelaţie* sau de cauzalitate. Faptul că anumite tipuri coexistă într'o etapă a desvoltării societăţilor, nu înseamnează că se condiţionează reciproc. El poate fi rezultatul unei coincidenţe. Pentru a stabili că diversele tipuri ale sociologiilor particulare sunt în corelaţie unele faţă de altele în anumite stadii, ar trebui ca o demonstraţie prealabilă să arate că între toate seriile de mai sus există şi *raporturi de cauzalitate*. Dar acest lucru nu e posibil decât cu greutate şi numai despre unele din aceste serii. Această condiţie metodologică e în *funcţie directă* de progresele Sociologiei. Cum nu avem încă datele suficiente despre toate instituţiile unui foarte mare număr de societăţi, fatal raporturile dintre ele vor rămâne într'o relativă obscuritate. In această privinţă, clasificarea sociologica va înainta încet şi progresiv cu cunoştinţele etnografiei şi istoriei comparate.

O altă dificultate de verificare a acestui de al doilea postulat metodologic stă în imposibilitatea sociologiei de a întrebuinţa ca metodă *experienţa* în sensul ştiinţelor exacte. Ea nu poate să-şi provoace după voinţă, ca fizica ori chimia de pildă, condiţiile necesare pentru a aplica o experimentare. Tot ce poate să facă e să primească datele istoriei ori să-şi verifice materialul actual pe calea adesea arbitrară, adesea rudimentară, a *mediei statistice*. Şi aceasta numai pentru prezent. Trecutul rămâne în afară şi de această metodă.

In consecinţă clasificarea noastră nu poate utiliza preţioasa regulă a *variaţiilor concomitente* ori pe aceea a *diferenţei*.

Cu toate acestea unele relaţii au fost bine observate şi co-

www.dacoromanica.ro

nexitatea lor poate fi considerată ca şi verificată de regula variaţiilor. De pildă, între totemism şi clanul matern, economia familiară şi familia patriarhală, între Stat şi economie naţională, etc. Câteva din ele rămân de verificat. Celelalte, însă, bine stabilite pot forma baza, sâmburele în jurul căruia celelalte raporturi mai fluide se pot aşeza deocamdată, pentru ca sociologia să nu fie silită să-şi încrucişeze braţele aşteptând evoluţiile sale ulterioare.

IV.

Tot ce am putut obţine până acum a fost delimitarea a cinci serii de tipuri sociologice care prezintă anumite concomitenţe în patru etape succesive. Dar aceste etape, cărora în lipsa altui nume le-am dat numerele I, II, III, IV, prin ce se caracterizează? Formează ele la rândul lor tipuri unitare, în care caracterele parţiale să fie dominate de un caracter general? Credem că da. Să ne raportăm la tabloul de mai sus, la faza cea mai primitivă, la etapa însemnată cu I, şi să o urmărim în ordinea ei orizontală.

Toate cercetările de până acum sunt unanime în a arăta că ceeace domină deasupra oricărei alte preocupări viaţa individului din societăţile inferioare e credinţa magico-religioasă, credinţa care îmbracă în ea toate fenomenele. In primul rând economia. Salomon Reinach ne dovedeşte că agricultura e în bună parte reieşită din cultul zeilor vegetaţiei [1]). Frazer confirmă acest lucru [2]). Durkheim susţine că însăş noţiunea de *valoare* economică e o derivaţie a ideei magice de „mana" [3]). Regulele juridice se confundă cu „tabu-ul" reiligiei. „Fas" nu e încă despărţit de „jus". Preotul e în acelaş timp şi judecător. Acelaş lucru se poate spune şi despre forma politică, tribul, în care şefii sunt magicienii şi preoţii ca în epoca regalităţei

1) S. Reinach; Cultes mythes et religions, 5 voll. Paris, 1900.

2) Frazer: Les origines magiques de la royauté, Paris, 1920.

3) E. Durkheim: Les formes élémentaires de la vie religieuse, p. 598.

www.dacoromanica.ro

primitive la Roma, unde Numa de pildă, era în acelaş timp şi „pontifex maximus" [1]).

Despre forma familiară a clanului nici nu mai vorbim. Ea e condiţionată „sine qua non", de totemism.

Astfel, fenomenul principal, valoarea socială necondiţionată care le condiţionează pe celelalte, le însumează ca pe specii particulare în sânul ei, e *religia*. Tot grupul social, nu e decât o mare familie, clanul, a cărui coeziune o formează conştiinţa unui totem comun. Economia, Dreptul, Politica nu s'au despărţit încă de religie. O singură valoare comună, amorfă şi confuză le conţine pe toate. Aceste societăţi care corespund cu etapa I-a din tablou şi cărora în realitate le corespund triburile Australiei centrale (Aruntas, Waramunga, Kamilaroi, etc.) [1]), le putem numi cu un nume general *societăţi domestico-religioase*, familia fiind structura societăţii şi religia etalonul ei de valori.

Din acest conglomerat confuz, în care credinţa ţine loc de toate, se desprind încetul cu încetul sub influenţa creşterii cantităţii, densităţii şi mobilităţii grupului valori autonome care rivalizează cu religia şi tind să-şi creeze instituţii adecuate. Prima valoare care se desprinde din „fas" e „jus", regula juridică. Aceasta apare la început cu un pronunţat caracter religios sub formă de „tabu". Singurele crime care există în această fază sunt cele contra religiei care se confundă cu Simţul. Crima de „les-majestate" e crima de „les-religie" [2]). In curând însă regula juridică la un aspect laic şi devine forma de apărare şi de sancţiune a grupului familial. „Vendetta", „acţiunea noxală"; „wehrgeld"; etc. sunt acţiunile juridice pe care familia le întrebuinţează la apărarea sa atunci când apărarea publică oferită de Stat e încă embrionară. Fiecare fami-

---

1) Frazer, Les origines magiques de la royauté. Paris 1910. Dominaţia superstiţiei şi a religiei în societăţile inferioare a fost relatată de mult şi de Spencer, Morgan, Tylor.

2) Spencer and Gillen, The natives tribes of central Australia; Howit, The natives tribes of S. E. Australia p. 120.

2) Durkheim, Deux lois de l'évolution pénale. Année sociologique, vol. IV, 1900—1901.

www.dacoromanica.ro

lie îşi face dreptate singură. Cu toate că religia e încă dominantă, societatea vede născând în sânul ei o a doua valoare care se adaugă la prima. Ni se pare nimerit a numi societăţile din aceasta a III-a etapă, *societăţi juridico-religioase*. Forma societăţii e încă familia (*clanul*, căci *tribul*, forma politică e rudimentară), etalonul ei de valori cuprinde însă alături de religie şi sancţiunea juridică.

Istoria evoluţiei societăţii evidenţiază însă din ce în ce mai mult regula pe care un sociolog contimporan a numit-o „diferenţierea valorilor" [1]). atorită acestei legi, o nouă valoare socială cu instituţii adecuate apare în faza III-a: *forma politică*. Tribul primitiv nediferenţiat, format de obiceiu din juxtapunerea a două clanuri totemice, se diferenţiază în două sau trei clase sociale care ocupă diferite ranguri. Clasa dominantă impune reguli. Fie că e formată din magicieni şi preoţi, cum crede Frazer, sau din militari, cum crede Spencer [2]), ea monopolizează forţa publică, expropriază familia primitivă din dreptul de a-şi face dreptate singură şi edictează legi în numele societăţii întregi. „Vendetta" sau „abandonul noxal" sunt desfiinţate. Statul formează astfel încet, încet prin monopolizarea puterii publice. El se alcătueşte pe cadavrul religiei şi al familiei. Regulele juridice sunt subordonate monarhiei şi afectate la sacţionarea privilegiilor anumitor clase. Religia e expulzată şi ea din rolul de atotputernică, monarhul trece înaintea preotului. E epoca luptelor de clasă pentru drepturi şi putere politică, a formaţiei noblefelor şi plebelor, a feudalităţii şi a servajului. Putem numi societăţile din această fază, *societăţi politice*. Forma societăţii e Statul, etalonul de valori e *lupta pentru drepturi politice*.

In fine, pe măsură ce religia nu mai are prestigiul politic, acesta încetează de a mai fi de „drept divin". Puterea începe a se selecta după alte reguli. Clasele se deosebesc mai ales

---

2) C. Bouglé, Leçons de sociologie sur l'évolution des valeurs Paris, 1922.

2) Aceiaş opinie ca a lui Spencer în Gumplowicz şi Oppenheimer, „Der Staat" (col. Gesellschaft).

www.dacoromanica.ro

după bogăție. Complexitatea veşnic crescândă a factorilor sociali, creşterea enormă a populației, dificultățile ivite din această cauză, intensitatea traficului comercial, progresul tehnic datorit invențiilor, toate aceste cauze aduc ca preocupare primordială în viața societăților, *prosperitatea economică*. Se pare că factorul economic a preocupat omenirea, încă din faza ei primitivă, că în acele timpuri el se confundă cu lupta pentru existență. Nimic mai exagerat ca această opinie. Omul primitiv e preocupat de viața viitoare, de superstițiile religioase, de datini şi prejudecăți magice. Mai târziu ambiția puterii, prestigiul autorității apar ca mobilul dominant. Numai atunci când economia naturală nu mai ajunge, când solul e săcătuit, vegetația epuizată, când populația densă nu mai poate trăi comod într'un spațiu dat, numai atunci factorul economic devine o *valoare socială*, care-şi creiază organe şi instituții adecvate. Altfel nevoia vieții materiale există doar ca trebuință fiziologică, fără să constitue o valoare socială. Apariția acesteia e relativ recentă. Intensitatea violentă a luptelor economice care se desfăşoară în timpul şi sub ochii noştri ne face să credem în vechimea acestora. Materialismul istoric nu e decât interpretarea foarte modernă a unor fapte vechi de altă natură.

Odată cu desvoltarea economică apare capitalismul. El ruinează complect economia urbană şi cu atât mai mult pe cea familiară. Familia devine *conjugală*, compusă din soț şi soție. Familia patriarhală nu mai are rațiune de a fi. Capitalismul internațional aduce cu el şi o transformare a codurilor. Dreptul comercial apare şi odată cu el şi dreptul internațional. Libera concurență, liberul schimb, consolidează economia națională. E faza de desvoltare a Europei de câteva sute de ani încoace — cu drept cuvânt putem numi societățile moderne *societăți economice*.

Şi acum suntem în situația de a putea prezinta o clasificație sociologică ceva mai complectă, distingând patru feluri de societăți: a) *domestico-religioase*, b) *juridico-religioase*, c) *politice*, d) economice.

www.dacoromanica.ro

Ele reies din analiza faptelor, din îmbinarea datelor oferite de ştiinţele sociale particulare, din concomitenţa tipurilor sociologiilor particulare. Fiecare din ele conţine în stare latentă caractereie prin care se poate defini. In plus fiecare din aceste societăţi se poate aşeza precis, undeva, într'un cadru istoric. Şi acum iată un alt tablou care rezumă caracterele parţiale ale fiecăreia din ele :

I. Societăţi domestico-religioase
a) Totemism
b) clan nediferenţiat şi diferenţiat
c) tip juridic (du bază de clan diferenţiat şi nediferenţiat
d) tribul
e) economie comunitară a clanului

II. Socităţi juridico-religioase
a) cultul strămoşilor
b) familie paternă s' patriarhală
c) tip juridic tribal
d) tribul diferenţiat (clase, caste)
e) economie familiară

III. Societăţi politice
a) zei naţionali
b) familie patriarhală
c) tip juridic naţional
d) Stat
municipii
mperii
e) economie familiară (în decadenţă) şi urbană

IV. Societăţi economice
a) religii universaliste
b) familie conjugală
c) tip juridic naţional şi internaţional
d) naţiune
e) economie naţională şi internaţională

O obiecţie care s'ar putea aduce acestei clasificări ar fi aceea de a arăta că idealul social economic, există chiar în faza societăţilor politice. Ele sunt fie în stare rudimentara, începătoare, fie în stare de decadenţă. Am numit fiecare etapă după valoarea inedită, originală, care, după legea diferenţiei valorilor, atunci se desprinsese pentru prima oară din conglomeratul confuz anterior.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL II.

SOCIOLOGIA CLASELOR

Transformările politice subite pe care bătrânul nostru continent le realizează dela un capăt la celălalt, aduc iarăşi în discuţiune, pretutindeni, problema luptei de clasă.

Prăbuşiri violente ale unor privilegii seculare, perindări de o clipă la scaunul puterii ale unor clase proaspete, dizolvări şi organizări înjghebate în graba unui moment, dau problemei o importanţă şi o solicitudine imperioasă.

Până la Marx problema s'a agitat puţin [1]).

Ideia luptei de clasă, întrezărită de Auguste Comte, a stârnit întâi surâsul scepticilor, ca apoi să ademenească gustul amatorilor de erudiţie detailată, în felul lui Herbert Spencer. Mişcarea socialistă, încă dela Proudhon, i-a mărit popularitatea. Critica adusă de socialişti organizării sociale, polemicile isvorâte cu această ocaziune au atras atenţia asupra problemei. Şi i-au adus şi câteva contribuţiuni. Urmaşilor lui K. Marx le revine meritul de a fi adus, alături de soluţii prea abstracte, constatări de fapt utile şi adevărate. Toţi ştiau înainte că în sânul societăţei există inegalităţi şi lupte, nimeni nu ştia până la Marx cum se organizează şi cum se susţine lupta de clasă.

Sociologia modernă a reuşit să aducă peste vederile so-

---

1) Se pot totuş cita ca precursori Marat, Saint-Simon, Aug. Thierry (Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du Tiers-Etat Paris 1853); Of. H. Cunow: Die Marxsche Geschichte, Gesellschafts und Staatsheorie t. II p. 50 şi urm.

www.dacoromanica.ro

cialiştilor mijloace mai variate de investigaţie, demonstraţii mai riguroase. Totuşi, problema rămâne aproape intactă până în prezent. Bouglé, Sighele ne-au dat studii interesante asupra castelor sau sectelor, formaţiuni sociale foarte înrudite cu clasele; asupra acestor din urmă însă, chestiunea n'a fost amintită decât în tangentă, ori neglijată cu desăvârşire.

Astfel încercarea noastră e plină de dificultăţi: adunarea materialului aşa de disparat prin natura lui, critica acestuia şi, pe cât permite metodologia sociologică, încercările de sinteză generală ce se pot face.

Fără a considera clasa socială ca un organism, aşa cum, cu toate criticile aduse, unele metode sociologice continuă a o face, am împărţit studiul nostru în cercetarea a trei etape distincte din viaţa oricărei societăţi: originea grupului, conservarea lui şi transformarea sau moartea acestuia. Fără a utiliza vreo analogie biologică, împărţirea aceasta mi s'a părut mai comodă în ce priveşte claritatea expunerii ca şi în înţelegerea deplină a legilor ce conduc o clasă socială.

www.dacoromanica.ro

ORIGINA CLASELOR

Toate studiile care studiază origina unui fenomen întrunesc un inconvenient comun: oricât s'ar indica o origine, e greu de afirmat că aceea e cea mai îndepărtată în timp şi că nu se găsesc altele anterior, măcar sub forma embrionară. Din prudenţă, cercetătorii au împins investigaţiile lor până la faza primitivă a societăţei, acolo unde hotarele dintre sociologie şi antropologie nu sunt încă delimitate. Soluţiunea pe care o dă *Gumplovicz* [1]) formaţiunei claselor e din cele mai prudente în această privinţă. Cercetările sale lunecă adesea în domeniul antropologiei.

Punctul său iniţial de plecare, care îi permite inducţiile posterioare e postulatul *eterogeniei raselor:* nu există nicăieri rasă pură, amestecurile şi combinaţiile diferite, consecinţe ale migraţiunii hordelor în căutarea alimentărei facile, sunt singurele realităţi etnologice. Preistoria mărturiseşte pretutindeni, că la o anumită epocă, obiceiul migraţiunilor era condiţia esenţială a alimentaţiei naturale. Atunci când o regiune era consumată, grupul social pleca mai departe, în căutarea unui alt mediu alimentar. Alături de preistorie, antropologia comparată ne arată peste tot amestecuri de însuşiri anatomice şi fiziologice suprapuse, care nu pot arăta altceva decât eterogenitatea raselor primitive. In căutarea hranei, hordele se întâl-

1) Gumplovicz: Grundiss der Soziologie, 1899

www.dacoromanica.ro

neau. O luptă pe viață și pe moarte se încingea, iar de rezultatul ei depindea supremația locului. Hoarda învingătoare domina: aceasta însemna că hoarda învinsă în loc să fie distrusă era întrebuințată în sclavie la diferite munci. Învingătorii, care constituiau clasa aristocrată, trăiau din munca învinșilor — clasa de jos. Statul, care constă în dominația unei clase asupra alteia, își are originea tocmai în această suprapunere de învingători peste învinși. Situația ar fi fost oricum precară, daca s'ar fi rezumat numai la această stare de lucruri. Alți factori au întărit-o. Clasa aristocrată, care avea tot interesul ca această situație favorabilă ei să dăinuiască, a alergat la ajutorul dogmelor religioase mai întâi, la acela al dogmelor juridice mai pe urmă, eternizând raporturile dela sclav la stăpân în legi scrise sau în obiceiuri, pe care forța tradiției le-a sancționat. Acolo unde forța reală nu era suficientă, clasa învingătoare și-a atras de partea ei elementul psihologic al autorității sau prestigiului, simbolizat în dogme religioase sau cutume juridice. A trebuit pe urmă ca aceste consacrări religioase să dispară sub influența unui factor oarecare, ca diviziunea în clase.

In India propaganda religiilor nouă, a Budismului și Islamismului, au dizolvat regimul castelor, în civilizația greco-romană, barierele dintre patricieni și plebei au dispărut abia cu dizoluția distincțiunii între ingenui și liberți. Astfel deși conținute înăuntrul aceluiași grup social, clasele sunt de neamuri deosebite, diferite ca rasă una de alta, căci la origina lor stă contopirea de grupuri străine. In Galia, Celții au format multă vreme o aristocrație, iar Ligurii clasa de jos; în Anglia nobilimea (nobility) ar descinde din Normanzii cuceritori, iar populația de jos (gentry) din Saxoni și Bretoni; în Rusia în fine Varegii scandinavi ar fi fost pătura dominantă, iar Slavii pătura supusă. In felul acesta *lupta de clasă* n'ar fi decât continuarea *luptei de rasă*.

In fața teoriei lui Gumplovicz, se ridică o altă teorie susți-

www.dacoromanica.ro

nută de *Durkheim* şi care pleacă tocmai dela principiul contrar luptei, dela principiul solidarităţei sociale[1]).

Departe de a fi străine oa ineam, clasele sociale isvorăsc din sânul aceluiaş grup, prin diferenţiere, pe baza principiului diviziunei muncii. De unde mai înainte munca socială se făcea de către acelaşi organ, cu timpul fiecare şi-a luat partea sa de travaliu. Comunismul primitiv al societăţilor inferioare, relatat de etnograf, explică perfect această stare rudimentară a grupului social nediferenţiat. Civilizaţia a adus cu dânsa şi nevoia diferenţierei, o clasă a acaparat o specie de ocupaţiuni, altă clasă alta şi din această specializare a travaliului social, vedem desinându-se în cadrul vieţei sociale formarea claselor. Cu cât însă specializarea creşte, cu atât dependenţa unui organ de altul se măreşte şi ea. Căci cineva fiind îngrădit să efectueze numai un fel de muncă, implicit va avea nevoe în fiecare moment de tovarăşul său, care, singur, prin specialitatea sa, poate să-i satisfacă trebuinţele. Astfel diferenţierea e în acelaşi timp şi originea claselor şi prin aceasta şi isvorul solidarităţei sociale.

Acestea sunt cele două explicări ce stau în faţă la lămurirea formaţiunei şi originei claselor.

Să vedem întru cât sunt justificate şi una şi cealaltă.

In ce priveşte teoria lui Durkheim, mi se pare că ea sufere de o eroare esenţială: indicarea diviziunii muncii care e un fenomen *târziu, posterior* apariţunei claselor, ca factor determinant al apariţiei acestora. E aşa de adevărat că diviziunea travaliului social n'are nici o legătură cu diviziunea în clase, încât abia târziu o clasă înseamnă şi un fel de a munci special, pe când se găsesc clase cari ori nu sunt specializate, făcând mai multe feluri de travaliu deodată, ori n'au nici un fel de ocupaţiune, trăind din munca depusă de alte clase.

In Biologie, funcţia crează organul şi deci nu există organ

1) E. Durkheim: La division du travail social. Alcan, Paris, la acelaş punct de vedere trebue amintit: Schmoller: Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre vol. I, p. 428 şi urm.

www.dacoromanica.ro

fără funcțiune specială și adequată; în sociologie însă, instituțiunea poate să existe fără o funcție, sau chiar să o precedeze: crearea unei case de credit fără clienți, multă vreme după înființare, fundarea unei biserici care n'are credincioși decât după un interval de la creare [1]). Prejudecata biologică nu trebue să turbure judecata sociologică. Așa a trebuit să fie și cu clasele sociale, create printr'o suprapunere antropologică, abia cu timpul și-au însușit ocupațiuni deosebite, fiecare după situația economică și nevoia de a-și câștiga existența. Diviziunea muncii n'a creat clasele sociale, ci le-a găsit create și s'a adaptat după situația materială a acestora. Dealtfel mărturiile istorice sunt și ele contra lui Durkheim. La multe popoare în faza primitivă, o clasă nu reprezintă un singur fel de muncă, din contra fiecare clasă avea mai multe ocupații în același timp. Aproape toți eroii lui Homer erau universali în ocupațiile lor și cu toate acestea nu făceau parte decât dintr'o singură clasă: cea aristocrată. Gândească-se oricine la Ulisse, care juca în același timp rolul de sfetnic, diriguitor intelectual, arcaș — caracteristice a claselor înalte, — dar și meșteșugar manual, — caracteristică a claselor de jos. Așa și Hector și Achille [1]).

Același lucru se poate observa și în Egiptul antic, unde nobilii se confundau cu clasa sacerdotală și clasa mandarinatului intelectual. Alături de treburile conducerii, șefii grupurilor sociale primitive făceau și munca rezervată clasei de jos.

Abia civilizația greco-romană a adus o specializare mai pronunțată a ocupațiunilor.

Dar nu numai acest fenomen, anume acela că o singură clasă avea mai multe ocupațiuni e în contra teoriei lui Durkheim; ci faptul că există tipuri sociale unde clasa dominantă n'are absolut nici o ocupație, nici o funcție socială, se poate înscrie deasemenea în fals contra aceleiași teorii.

---

1) Vezi în sens contrar: G. de Greef. Precis de Sociologie. Bruxelles 1899.

1) M. Bréal. Pour mieux connaître Homère, passim.

www.dacoromanica.ro

La unele triburi australiene clasa dominantă trăeşte într'un fel de „dolce-farnientism" molatec, iar clasele supuse o întreţin pe baza unui privilegiu mitologic, după cum la curtea unui Ludovic XIV sau la curtea cutărui Sultan, nobilimea nu îndeplinea nici o funcţie socială, ci trăia din munca celorlalte clase.

Explicarea lui *Durkheim* e *insuficientă mai ales în sensul că nu poate explica lupta de clasă şi inegalitatea acestora*. Căci dacă admitem că clasele îşi au originea în diviziunea travaliului social, astfel ca solidaritatea totului să se menţină, fiecare completând prin specialitatea sa viaţa integrală, cum se poate explica inegalitatea între clase şi lupta lor seculară? Diviziunea muncii bazată pe solidaritate poate da naştere la dezbinări? Este în lupta de clasă numai fenomenul diviziunii travaliului social care formează obiectul discordiei? E greu de răspuns la aceste întrebări adoptând soluţia lui Durkheim.

Cheia problemei originei claselor nu ne-o poate da principiul diviziunei muncii care explică tocmai unirea, solidaritatea între clase, nu discordia sau lupta dintre ele. E de remarcat chiar că contopirile şi relaţiile de la clasă la clasă nu apar decât îndulcite prin diviziunea ocupaţiilor. Încrucişarea claselor de jos cu nobilimea nu are loc decât atunci când elemente plebeiene viguroase se ridică până la clasa de sus, în baza meritelor căpătate pe urma muncii sociale.

In *acest sens* s'a putut spune că „istoria nobleţei şi a raporturilor sale cu clasele inferioare ne arată că ierarhia socială nu numai că nu e formată de diviziunea travaliului social, dar e învinsă şi eliminată de acesta" [1].

Viţiul fundamental al teoriei lui Durkheim stă deci în ignorarea elementului caracteristic care defineşte o clasă. Se caută a se avea în vedere instrumentele secundare, felul de ocupaţiune al unei clase, în loc să se considere trăsătura fundamentală a acestei formaţiuni sociale. O clasă are caracteristic

1) G. Richard: La sociologie générale et les lois sociologiques, pagina 329.

www.dacoromanica.ro

nu faptul că reprezintă un fel special de muncă — fiindcă atunci s'ar confunda cu o *breaslă*, care *nu* e *încă* o clasă, sau cu o *castă* care e *mai mult* decât o clasă — ci situaţia ei economică, gradul de putere politică ce-l deţine în stat şi mai ales un început de organizare în vederea luptei pentru putere şi care presupune numai decât o *conştiinţă de clasă*. Celelalte definiţiuni, care vor neglija acest punct de vedere, nu vor putea fi decât, ori prea strimte, ori prea largi.

In sociologia contemporană principiul dela care pleacă Durkheim nu e izolat. G. Richard [1]) ne dă şi el o definiţiune tot aşa de îngustă. După el o clasă are caracteristic:

a) o grupare profesională;

b) ereditatea;

c) localizarea funcţiunei;

Insă aproape nici unul din aceste caracteristice nu formează apanajul exclusiv al claselor moderne.

Nu toţi minerii moderni vor urma prin erediiate meseria tatălui lor, după cum nu puţini sunt acei care au mai multe profesiuni, sau care le schimbă de mai multe ori de-a-lungul unei vieţi, iar în ce priveşte localizarea funcţiunei se pare că aceasta e mai mult decât platonică, întrucât exodul de la oraş la sat sau mobilitatea poporaţiei în statele moderne, favorizată de rapiditatea căilor de comunicaţie, o înlătură cu desăvârşire. De aci Richard trage concluzia că clasele sociale sunt menite să dispară. Vom vedea mai departe întrucât această afirmare e justificată. In orice caz definiţiunile care n'au în vedere decât natura ocupaţiei sociale a unei clase nu pot explica inegalităţile inerente diviziunei în clase şi lupta interminabilă dintre ele.

In ce priveşte însă soluţia lui Gumplovicz ea se poate concilia mult mai bine cu criteriul pe care l-am ales noi în definiţia unei clase. Ea reuşeşte să explice originea acestora, însă o explică numai *parţial*. Acesta e singurul său inconvenient.

Nu se poate susţine că în toate societăţile omeneşti cla-

2) Richard, op. cit. pag. 330

www.dacoromanica.ro

sele s'au născut numai în urma luptelor între grupuri sociale eterogene. Au fost desigur societăţi, care prin situaţia lor geografică sau prin lipsa vecinătăţei unui alt grup mai apropiat n'au fost expuse la lupte continui. Acolo cel puţin, geneza claselor nu se poate explica prin cucerirea unui grup de către altul; în asemenea cazuri soluţia lui Gumplovicz ne apare exclusivistă şi unilaterală.

Mai mult: ea nu poate explica *nici formaţiunile târzii de clase posterioare, formaţiunile de clase nouă în sânul unei societăţi unde existau mai de mult clase mai vechi.*

Cum s'ar putea lămuri, adoptând criteriul lui Gumplovicz, geneza burgheziei în sânul societăţei feudale, sau puterea tot mai crescândă a celei dintâi în sânul unei societăţi formate?

Incontestabil că teoria lui Gumplovicz trebue întregită.

O mişcare de luptă, asemănătoare acelei exterioare tribului, a trebuit să aibă loc şi înăuntrul lui, chiar între indivizii înrudiţi. Lupta pentru viaţă s'a desfăşurat şi în sânul grupului, ca şi în afară, între triburi duşmane.

Pământurile mai fertile, instrumentele de muncă mai perfecţionate au căzut în mâna celor mai bine înzestraţi. Inmulţirea poporaţiei a dat o valoare tot mai ridicată unor bunuri, în comparaţie cu altele. Numai prin trecerea timpului, o clasă de oameni s'au găsit îmbogăţiţi, prin darul acela fatal pe care-l are capitalul de a se multiplica de la sine: încetul cu încetul producţia trebue să devie mai activă, poporaţia crescând cererile devin mai imperioase; pentru a o spori, comunismul patriarhal ori sclavajul sunt insuficiente, aşa că epoca salariatului începe. Pentru ca armata muncitorilor să crească, aceea a proprietarilor mici trebue să descrească. Atunci ei sunt expropriaţi prin diferite mijloace. Astfel avem faţă în faţă două clase în lupta cărora va învinge aceea care va şti să se organizeze. Explicaţia aceasta pe care o oferă unii din socialiştii contimporani [1]) se poate concilia foarte bine cu soluţia

1) La punctul de vedere care constă în a considera clasa o diferenţă de avere se raliază şi K. Bücher: Entstehung der Volkswirtschaft. t. I. p. 335 şi urm.

www.dacoromanica.ro

lui Gumplovicz — luna servind de corectiv celeilalte — căci teoria sociologului austriac cât şi critica socialiştilor sunt fiecare necomplete în parte, nu-şi pot servi decât ca „pendant" una alteia: numai sinteza lor e acceptabilă.

Formate fie prin cucerirea unui grup de către altul, cum arată Gumplovicz, fie prin acapararea valorilor economice celor mai bune, cum susţin socialiştii, clasele sociale nu s'au putut naşte decât prin consacrarea unei inegalităţi. Dacă n'ar fi fost această inegalitate care să le distingă unele de altele, am fi revenit la comunismul primitiv; dacă n'ar fi fost această inegalitate care să arunce sămânţa luptei, comunismul primitiv, cu toate neajunsurile lui, ar fi durat până astăzi. Această inegalitate a stabilit graniţe acolo unde nu erau, a stabilit diferenţe şi niveluri şi prin ele o activitate înăuntrul grupului care i-a dat toată forţa lui de organizare. Astfel s'a creat balanţa socială, pe a cărei platformă apar şi dispar clasele, astfel s'a creat acea mişcare de rotaţie prin care toate clasele trec la conducerea grupului şi apoi, obosite se regenerează cu elemente din clasele inferioare. Orice încercare de a arăta originea claselor, care va ignora această consacrare de inegalităţi, nu va putea explica nimic. Viaţa claselor se aseamănă în această privinţă cu teoria energetică; energiile nu-şi pot exercita influenţa unele asupra celorlalte fără o deosebire de potenţial; clasele sociale nu pot exista fără o inegalitate în puterea ce deţin [1]). Orice stare de neutralizare, de echilibru stabil, tinde către comunismul primitiv nediferenţiat, către repausul universal din energetică şi prin aceasta la osificarea şi moartea integrală a însuşi totului social.

Că astfel cu timpul fiecare clasă şi-a ales un mod de ocupaţie special, conform cu situaţia sa economică, aşa ca diviziunea muncii să se confunde cu diviziunea în clase, nu e imposibil.

---

1) Cu toata importanţa ce dam aici claselor sociale în grupul social, nu putem să ne aliem la părerea lui A. Bauer: „Les classes sociales", în care diviziunea în clase e indicată ca metoda general sociologica, aplicabilă la orice grup social.

www.dacoromanica.ro

Ceva rămâne însă sigur; diviziunea travaliului social şi diviziunea muncii nu sunt unul şi acelaşi fenomen; ele s'au întâlnit mai târziu.

Cu aceasta, legenda sociologică care susţine că fiecare clasă reprezintă un organ cu o funcţie deosebită îşi va fi trăit traiul, ca şi teoria „societăţei-organism" de care a fost inspirată.

www.dacoromanica.ro

II.

CONSERVAREA CLASELOR

Ca orice forme de viață, clasele arată o tendință spre conservare. Opera timpului e neutralizată, formele vechi capătă o rigiditate care singură le dă forța de a rezista. Morala claselor sociale e aceeași ca și a tuturor societăților: noutatea e un pericol, un hazard care conține prea mult risc, ca să fie folositor; novatorii sunt, implicit, dușmanii cei mai periculoși ai societății. Forțele perturbatoare, isvoarele de schimbare nu lipsesc claselor, cum nu lipsesc nici unei forme de societate. Puterea ei conservatoare însă stă în faptul de a le înfrunta printr'un mecanism eficace. Schimbarea e totdeauna o loterie; repaosul asigură cel puțin starea actuală și deci comoditatea. Ea întrebuințează pentru aceste procedee așa de diferite, în cât o schimbare spre o stare mai favorabilă, cu mulți sorți de izbândă, dar făcută cu multă sforțare, și o stare mediocră de repaos, dar sigură și comodă, societățile omenești au ales în totdeauna pe cea din urmă.

„In fiecare societate, scrie Simmel [1]); se produce un fenomen care caracterizează de altfel și viața individuală: în fiecare moment, forțe perturbatoare, externe sau nu, se agață de grupul social și, dacă ar fi supus la această singură influență, viața totului ar fi disolvată. Dar acestor cauze de destrucțiune li se opun forțe conservatoare care mențin viața totului, asigură coeziunea lui și garantează unitatea sa, până

1) G. Simmel, „Comment les formes sociales se maintiennent", în Année sociologique". t. I.

www.dacoromanica.ro

în momentul în care, ca în toate lucrurile pământeşti, forţele disolvante învinge şi cuceresc viaţa întregului. Cu această ocazie se poate vedea cât e de drept de a opune societatea ca unitate „sui generis", distinctă de elementele sale individuale, căci energiile pe care le pune ea în joc ca să se conserve n'au nimic comun cu instinctul de conservare al indivizilor. Ea întrebuinţează pentru aceasta procedee aşa de diferite, în cât adeseori viaţa indivizilor rămâne intactă şi prosperă, în timp ce viaţa grupului se slăbeşte".

Mecanismul pe care-l întrebuinţează clasele sociale la conservarea lor e complicat şi nu se poate reduce la o lege unică şi generală. Aci sub forma prejudecăţilor de clase, aci sub forme de obiceiuri, de legislaţie scrisă, de precepte morale, el se revarsă în nenumarate forme. O fizionomie comună se poate totuşi desprinde din variatele manifestări de conservare socială: prima grijă veşnic trează în mentalitatea unei clase sociale e nevoia de continuitate. Clasele au şi ele de întreţinut un foc sacru; orice stingere de o clipă înseamna moartea clasei. Toate oscilările care se întâlnesc în viaţa lor sbuciumată sunt grade în care această continuitate e mai mult ori mai puţin sdruncinată. „Sunt momente critice, cum remarcă Simmel, în care toată continuitatea socială se reduce de la continuitatea psihologică a comunităţii de aspiraţii la comunitatea fiziologică a rudeniei şi atunci avem faimosul fenomen de „nepotism", aşa de frequent în unele clase". Nepotismul e, totdeauna, semnul slăbirei unei clase. El constitue ultimul raport de legătură între membri, ultima legătură care nu se poate rupe aşa de uşor şi care e mai mult suportată de cât întreţinută. De aceea acest fenomen se întâlneşte în istoria claselor alăturat cu o mare criză în viaţa lor. Din contră: tăria şi complexitatea legăturilor psihologice e un semn de maturitate şi de forţă. Atunci când înaintea unei rude se preferă un străin însă un străin fidel aspiraţiilor clasei, forţa ei de rezistenţă este încă vie.

Revoluţia franceză e bogată în astfel de exemple. Sentimentul care despărţea pe burghezi de nobili era aşa de pu-

www.dacoromanica.ro

ternic încât niciodată nu s'ar fi putut prefera de către un burghez o rudă nobilă, înaintea unui partizan credincios. Totuş fenomenul contrar se putea întâmpla: o rudă era trimisă la eşafod pentru cauza clasei, pentru apărarea unui partizan credincios. In epoca aceea de exaltare mistică, când pretenţiile raţiunei abstracte găseau pretutindeni aprobare, când se trimeteau la eşafod fraţii între ei şi părinţii cu copiii, conştiinţa de clasă şi de continuitatea ei erau mai presus de orice. Cu astfel de sacrificii, burghezia franceză a dominat tot secolul XIX. In risipa care a făcut-o cu cele mai elementare sentimente omeneşti, burghezia şi-a asigurat viaţa şi succesul. Tot pentru menţinerea continuităţii, clasele sociale aleargă şi la un alt mijloc: menţin totdeauna un grup de membri mai bătrâni care să transmită celor tineri mentalitatea generaţiilor dispărute, care să facă legătura de unire între membrii răposaţi şi cei actuali. Altfel evoluţia claselor ar prezenta goluri în drumul ei, istoria lor ar fi presărată cu lacune.

Partidele politice, care adeseori sunt reflexul unei clase prezinta acest fenomen în abundenţă. Oricând şi în orice partid politic vor fi două curente opuse: unul progresist, al tinerilor, altul mai retrograd, al bătrânilor. Istoria luptelor politice şi constituţionale de pretutindeni e eloquentă în această privinţă. Cu toate protestările ce se aduc în contra elementelor din sânul lor, nici odată partidele politice nu şi-au eliminat bătrânii lor decât atunci când au trebuit să se segmenteze definitiv în două partide mari. Sunt chiar momente când viaţa claselor e ameninţată fără intervenţia elementului vechiu care aduce cu el forţa tradiţiei, şi atunci consideraţia bătrânilor creşte în sânul clasei. E caracteristic faptul că în crizele de disolvare ale unei clase, când însăşi naţiunea întreagă e ameninţată, guvernează bătrâni. La 1789 roialismul ameninţat a apelat la Necker, la 1870 burghezia ameninţată de proletariat şi-a pus încrederea în octogenarul Thiers, iar în 1917 ultimul efort al Franţei a fost cristalizat în persoana bătrânului Clémenceau. Aceste două fenomene: *al îndepărtării nepotismului* şi *al menţinerii elementelor vechi*, după cercetările făcute de-a-lungul istoriei clase-

www.dacoromanica.ro

lor, ni se par cele mai eficace mijloace, care menţin continuitatea lor. Fără întreţinerea acestora, sau cu o conduită lăsătoare, clasele se transformă, îşi pierd firul conducător. La acestea putem adăoga însă şi un al treilea mijloc prin care clasele îşi asigură viaţa: *prestigiul conformismului.* O clasă nu poate trăi fără o uniformitate care să-i menţie unitatea în interior. Această unitate nu se poate susţine decât pe o armonie perfectă a indivizilor componenţi, care trebue să simtă şi să gândească la unison. Alături de mimetismul biologic, există desigur şi un mimetism sociologic. Toţi membrii trebue să capete culoarea morală a mediului.

Originea persecuţiilor de clasă aici îşi are obârşia. Toleranţa faţă de atitudinile independente nu există în clasele puternice. Pretutindeni, în toate clasele sociale, individualităţile care au avut ceva prea nou de spus au fost îndepărtate. Un Robespierre, un Danton, numai fiindcă ameninţau cu o mică divergenţă unitatea clasei lor, au fost sacrificaţi. In luptele politice ale Angliei moderne, s'au putut vedea multiple cazuri când un şef de partid a fost înlăturat, fiindcă „cocheta" cu şefii celorlalte partide [1]).

Viaţa de toate zilele ne aduce multiple pilde de acelaşi fel; cât de ignorat şi evitat e membrul unei clase care comite o „mezalianţă"! Nicăeri însă nu se poate constata mai bine această nevoe de conformism şi de eliminare a non-conformiştilor ca în literatură.

Un Rizescu din „In lumea dreptăţii" nu putea fi plăcut clasei burgheze a unui orăşel de provincie, fiindcă îşi manifesta o individualitate aparte, nu se putea mlădia la toate compromisurile lor morale, fiindcă citea... pe Nietzsche şi cânta Beethoven. Ibsen, care a excelat şi el în pictura învinşilor sociali, a întrupat în figura d-rului Stockmann, simbolul aceluiaşi fenomen.

Insuşi actul credinţei la indivizi e transformat şi adaptat la

1) Tönnies: Die Entwicklung der sozialen Frage, Leipzig, pag. 43 ş. u.

www.dacoromanica.ro

cerințele de conservare într'un moment dat. Experiența și raționamentul logic sunt trecute pe planul al doilea, când nu sunt declarate deadreptul periculoase. In schimb, se recomandă mult „credința de *autoritate*", prestigiul succesului consacrat, iar prestigiul autorităților recunoscute ia proporții de fetișe. Se citează datini sau cuvinte din bătrâni, se invită la convingerea apriorică prin cele ce-a afirmat cutare sau cutare, credința nu se mai formează prin controlul personal, nu mai are elasticitatea de a se îndoi de sine sau de alții, căci sugestia autorităților oferă de-a-gata o mentalitate. Credința *de autoritate* e prin ea însăși formată și încheiată, ea nu pune semne de întrebare, căci nu admite lângă dânsa verificarea prin experiență ori prin raționament.

Forma vie în care se manifestă acest conformism, se poate vedea destul de bine și în formalismul cu care își îmbracă clasele orice măsură de ordine sau represiune. Formalismul e instrumentul cel mai rigid prin care se poate opri orice intrare și orice emigrație din sânul unei clase. Forma a fost totdeauna mai conservatoare decât fondul, căci bazată pe obicinuință, care e un fenomen psihologic, pe cât de puternic, pe atât de tenace, a rezistat totdeauna mai mult operei timpului decât fondul, care, întemeiat pe jocurile rațiunei, a constituit obiectul tuturor utopiilor în toate momentele istoriei.

O mulțime de superstiții populare pe care se bazează ritualul anumitor sărbători, ca de pildă Irozii de Crăciun, ouăle roșii de Paște, etc., au încetat ca superstiții, și se mai întrebuințează încă numai ca formă. Puțini din cei ce petrec sărbătorile, cunosc semnificația mitologică a acestora sau motivul pentru care petrec. Dreptul antic al tuturor popoarelor oglindește și mai bine cât preț au pus clasele dominante pe utilitatea formalismului. Aproape nu există drept primitiv fără forme rigide[1]).

Dreptul roman care ne e bine cunoscut, deși apărut în mijlocul unei civilizații mai evoluată și într'o epocă mai înaintată,

1) H. Summer Maine: Etudes sur l'ancien droit — vezi în sens contrar G. Tarde: Les transformations du droit.

www.dacoromanica.ro

manifestă aceleaşi caractere. Epoca primitivă, a lui „legis actio" în procedură, a lui „confareatio", a dreptului rigid de proprietate, cerea peste tot formule sacramentale. In dreptul vechiu indogerman, evreesc, indian peste tot acelaş lucru. Cu timpul formalismul a căzut, atrăgând după el şi limitele severe ce despărţeau clasele. Filosofia raţionalistă greacă a transformat, cum se exprimă Ihering, dreptul în morală.

Pe de altă parte, încă mai localizată la nevoia de clasă, eticheta aceea severă, codificată sau nu în regulele de „savoir vivre", riturile snobismului ultim, pornesc din acelaş formalism.

„Dacă cineva", spune Palante, „ar încerca să degajeze filosofia vreunui cod al manierelor elegante, desigur că ar găsi în el zelos conservatism de clasă" [1]).

Dar tactica cavalerismului medieval care impunea membrilor săi atâtea regule de conduită, nu era oare expresia aceluiaşi formalism?

Toată societatea monarhilor absoluţi a nutrit pentru Napoleon disprețul datorit unui parvenit. La deschiderea „statelor generale" în 1789 nobleţea şi curtea ofensau încă starea a treia prin obstinaţia lor în a menţine semnele inferioare distinctive ale acesteia [2]).

Izolate şi apărate din afară de grămada formalităţilor puţin accesibile oricui, clasele şi-au menţinut puritatea şi, prin aceasta, individualitatea lor.

Cu toate acestea o renunţare îndăratnică la orice fel de variaţie poate greşi contra celei mai elementare nevoi vitale: adaptarea la mediu şi împrejurări.

Exagerarea formalismului şi a conformismului pot strica conservărei claselor sociale. Clasele, geloase de trecutul lor, trebue totuşi să nu nesocotească spiritul timpului. Comte observase încă pe timpul său, că starea detestabilă a societăţei de pe atunci se datoreşte lipsei unei adaptări interne între ideile religioase, metafizice şi pozitiviste. O îndărătnicie în conser-

1) G. Palante: Précis de sociologie p. 95.

2) Asupra conformismului burghez a se citi: Geblat: La barrière et le niveau. Paris 1924 şi Sombart: Le Bourgeois. Paris 1926.

www.dacoromanica.ro

vatism ar putea aduce moartea unei clase. Nobleţea engleză s'a adaptat mereu timpului, făcând la nevoie şi negustorie. De aceia ea nu şi-a pierdut rolul în societate. In schimb nobilimea noastră, s'a dizolvat în decursul sec. XIX-lea, sub influenţa economiei capitaliste apusene, tocmai fiindcă nu s'a adaptat noilor nevoi economice.

Câte aspecte n'a luat burghezia franceză de la Revoluţie până acum? Câte forme n'a îmbrăcat socialismul şi organizarea proletarilor, dela „manifestul comunist" până azi? Istoria socialismului e tot aşa de capricioasă pe cât sunt de distanţate părerile unui Proudhon, Marx şi Bernstein. In Grecia antică clasa eupatrizilor de la aristocratism intransigent a făcut concesiuni până la o democraţie egalitară. Istoria politică a Angliei în secolul trecut e eloquentă iarăşi în această privinţa. Curba evoluţiunei politice de la un Gladstone la Robert Peel şi până la Salisbury arată că ştie logica de conservare a unei clase să acorde concesii la timp. Această adaptare a claselor la cerinţele timpului se impune pretutindeni; *numai că acest fenomen de adaptare nu se face în toate clasele cu aceiaşi iuţeală*. Aristocraţiile au tendinţa mult mai micşorată către mobilitate, pe când clasele inferioare au tendinţa de a schimba cât mai iute. Această elasticitate în variaţie se mai întâlneşte în clasele care se formează în mod secret şi au deci existenţa abia tolerată într'un grup mai mare[1]). Numai graţie unei mobilităţi extreme, aceste societăţi pot trăi într'o consistenţă oarecare, veşnic în luptă, în defensivă, sau, după ocazie, în ofensivă. Trebue sa alunece pe toate terenurile, să se contracte ca şi fluidele, să ia toate formele posibile, ca să poată trăi.

Imobilizată uneori în forme moarte, variind alte dăţi după necesităţi, o clasă trebue sa satisfacă în mod egal aceste contrarii, împlinind astfel nevoia indispensabilă de adaptare.

In viaţa lor zbuciumată clasele au găsit încă un mijloc de conservare, care dealtfel e foarte frequent în istoria societă-

1) Simmel: Soziologie p. 337 (Die geheime Gesellschaft).

www.dacoromanica.ro

ţilor omeneşti: e vorba de legătura ce o crează o clasă cu alta şi în care găseşte totdeauna un sprijin social şi o forţă economică.

Dacă se poate vorbi de legi în Sociologie, noi am numi acest fenomen: legea *claselor complimentare*. Lupta pe care o dau clasele sociale între ele, reflect al luptei universale pentru existenţă, se întemeiază pe aceleaşi puncte: îndepărtarea celor slabi şi asociaţia pentru luptă. Indivizii slabi formează grupe între ei, pentru ca forţa colectivă să fie mai rezistentă. Solidaritatea în luptă e tot aşa de admisibilă ca şi concurenţa, căci şi ea nu e altceva decât un „égoisme à plusieurs".

In trecut burghezimea se uneşte uneori cu nobilii contra monarhiei, ca în Anglia, alteori cu monarhia contra nobleţei, ca în Franţa. Pe lângă aceste asociaţiuni trecătoare, spiritul de conservare al claselor a alergat la fenomenul pe care l-am numit mai sus al claselor complimentare. Ideia aceasta, a întregirei unei clase prin semi-încorporarea alteia se poate desprinde foarte uşor din capitolul pe care-l consacră Mommsen originei clienţilor la Roma.

Mai mult decât un fenomen individual, istoric, nouă ni s'a părut că apariţia clasei clienţilor la Roma este ilustrarea *unui fenomen care se repetă tipic în toate societăţile, indiferent de condiţiile locale de spaţiu şi timp, anume:* puterea de atracţie pe care o exercită o clasă tare asupra unei clase mai slabe, semi-înglobarea acesteia din urmă la cea tare şi de aci sprijinul ce-l oferă cea dintâi celei de a doua.

O clasă superioară a simţit totdeauna necesitatea unei clase inferioare devotate, care să-i întărească mijloacele de luptă şi de rezistenţă. Alegând drept tovarăşă o clasă inferioară, aristocraţiile capătă următoarele prezumţii şi avantaje:

1) Micşorează din forţa cantitativă a claselor adversare, a opoziţiei.

2) O clasă inferioară care simpatizează cu clasa aristocrată stabileşte prezumţia că restul claselor inferioare sunt pătimaşe în duşmănia lor, că starea lor nu e insuportabilă, din moment ce o parte din ele se împacă cu clasa dominantă, că deci până

www.dacoromanica.ro

la un punct cei de sus sunt buni şi merituoşi, de oarece îşi găsesc prieteni printre cei de jos.

3) Atunci când victoria a fost de partea plebei, clasa inferioară devotată celei superioare serveşte ca element de negociare, în scopul ca cei de sus să acorde minimul de concesii. Astfel „clasa complimentară" joacă rolul de amortisor.

Pentru aceste avantaje clasele aristocratice dau complimentelor lor o mai bună stare economică, le admit adeseori în familia lor, înlesnind căsătorii între membrii respectivi, înfine îi asimilează pe jumătate, le sugerează şi le impun atitudini, le subordonează individualitatea de clasă aparte, reducându-le la un simplu instrument. E cazul astăzi al intelectualilor salariaţi faţă de clasa burgheză.

Totuşi puterea lor de iniţiativă nu dispare cu desăvârşire, ceeace le dă coloritul unor clase mixte. Cu timpul, puterea clasei dominante descreşte, trândăvia sau luxul o slăbeşte şi atunci clasa complimentară, întărită cu economii de veacuri, cu energii agonisite în răbdare, se emancipează şi formează o clasă aparte. Aproape toate noblețele au o preistorie de clientelă.

Nu se poate spune că apariţia acestor clase e un fenomen individual, cu caractere locale, care n'au putut să apară decât în împrejurări hotărâte şi speciale. Generalitatea lui la majoritatea popoarelor, în timpuri şi locuri diferite, ne face să credem că avem de-a-face cu un fenomen sociologic regulat, *reprezentând o formă sub care se organizează în mod sistematic acţiunea de conservare şi de luptă a claselor.*

Pentru timpurile greco-romane găsim clienţi, pentru timpurile medievale vasalii feudalilor, pentru timpurile moderne arendaşii la ţară, care, deşi cu caractere puţin cam speciale din cauza intervenţiei altor factori, constitue reprezentanţii claselor complimentare, în zilele noastre. E destul să ne gândim la solidaritatea nediscutată a proprietarilor cu arendaşii în faţa problemei exproprierei, ca să pricepem lesne acest lucru. Cine urmăreşte mişcarea uvrieră din marile state industriale, poate vedea că aproape în toate marile stabilimente există lu-

www.dacoromanica.ro

crători mai înaintați cari depind de patroni, întrucât nu fac parte din nici un sindicat, n'au leafă, ci remize la sută din câștig. In acestea mișcarea sindicală, în timpuri de grevă sau revoltă, are un serios element de opoziție.

In ce privește luptele regulate dintre patroni și uvrieri, cei dintâi au reușit să-și câștige aliați, după cum spuneam, chiar din sânul clasei proletare. Ei îi găsesc în acei, numiți în Franța *„stărîmători de grevă"* (briseurs de grèves), în Italia *„Kroumirs"*, în Anglia *„blacklegs"*, în America *„scabs"*. Chiar șefii sindicatelor, de origine proletară, s'au arătat peste tot nedemni de misiunea ce li s'a încredințat: experiența ne arată că în aproape toate țările șeful lucrătorilor de origine proletară e capricios și despotic. El suportă cu greutate contradicțiile camarazilor — aceasta din cauza caracterului său de parvenit. Se știe de altfel că parvenitul e gelos de autoritatea sa și vede în orice critică care i se adresează o tentativă de a-l umili de a-l înjosi sau o aluzie intenționată la trecutul său. Ca și Evreul convertit, lor nu le place să li se aducă aminte trecutul lor" [1]).

Engels spune, într'o scrisoare către Sorge, despre șefii proletarilor din Anglia: „Ceeace e mai revoltător e că acea „respectability" a pătruns în sângele uvrierilor înșiși. Diviziunea societății în mai multe pături ierarhice, având fiecare respectul înnăscut pentru superiori (betters) are rădăcini așa de profunde încât burghezia reușește încă în zilele noastre să seducă prin lingușire sau laude pe acei de sub ea. Nu sunt sigur de ex. dacă John Burns n'ar fi mai flatat să fie în bunele grații ale cardinalului Maning și ale burgheziei în general decât să se bucure de considerația clasei sale. Thom Mann pe care-l consider ca pe cel mai bun șef de origine uvrieră se complace a povesti că a fost invitat la o petrecere la cutare lord".

In America de nord, tendința către îmburghezire a șefilor uvrieri e și mai accentuată: „America de nord este țara unde

1) R. Michels: Les partis politiques, pag. 219.

www.dacoromanica.ro

tendințele aristocratice ale șefilor muncitorimei, favorizate de un mediu pătruns de un materialism grosolan și inestetic, s'au desvoltat în plină libertate și pe cea mai vastă scară. După ce au desbătut tarife de salarii și alte avantaje analoage, oficialii sindicatelor se întrunesc în „evening dress" (ținută de seară) cu patroni la somptuoase banchete. Este de notorietate publică că șefii muncitorești nu văd în funcțiunile lor decât o treaptă spre ridicarea lor personală! Sau și mai clar: „*adeseori ei joacă pur și simplu rolul de servitori ai capitalului. Șeful sindicatelor devine atunci un satelit „boss", al adversarului celor pe care-i conduce, un „scab"* (sfărâmător de grevă) *sau, spre a întrebuința un termen și mai semnificativ, un labor leutnant of the capitalist class, un inspector de lucru al clasei capitaliste*" [1]).

Se vede ușor din citațiile de mai sus că clasele capitaliste ale timpurilor noastre își au și ele clasele complimentare, aliați în lupta socială.

Toate măsurile de conservare enumerate până acum ar fi de puțin folos, cu toată importanța lor, dacă principala cauză de existență, starea economică, ar fi slăbită. Căci aici stă fenomenul cel mai general care conduce o clasă. Ea primează orice. De aceea adapararea instrumentelor de muncă și a capitalului dă puterea de dominație a unei clase. Toată lupta de clasă se dă pe teren economic. Deoparte, forța invincibilă a capitalului mare, care posedă până la un punct formidabila proprietate de a-și servi capitalul mic, de cealaltă parte acesta slab, neputincios, închis în lanțurile unui determinism social riguros, în plus forța numerică a mulțimilor lipsite de siguranța zilei de mâine. Ca să se menție, fiecare clasă înțelege că forța ei nu poate sta decât în puterea economică care are dreptul de veto în lupta pentru existență. Iată de ce burghezia și-a elaborat așa de lent și așa de răbdător procesul ei de îmbogățire. I-a trebuit câteva sute de

1) R. Michels, loc. cit. pag. 227.

www.dacoromanica.ro

ani ca să-şi afirme întâietatea ei de clasă importantă. Şi istoria în această privinţă, n'a făcut decât să repete cazuri tipice.

Ca să explice că şi capitalul e „supra-muncă acumulată" Marx, întrebuinţează două feluri de probe: unele istorice, prin care arată că salariatul e inferior servajului (şi prin aceasta se arată că nevoia supra-producţiei prin multiplicarea orelor de muncă, dictată de proporţia crescândă, a fost un prilej de spoliare mai puternic decât servajul. Numai d.n diferenţa orelor suplimentare între cele două regimuri a fost posibil capitalul); altele logice, prin care cearcă să dovedească că noţiunea de valoare nu se poate decât prin munca ce o produce.

In ce priveşte afirmaţiunea lui Marx, că istoriceşte starea salariaţilor e inferioară servajului, iată cum argumentează el: „Să comparăm supra-travaliul din fabricile englezeşti cu supra-travaliul din câmpiile danubiene, unde servajul îi dă forma mai independentă. Fiind admis că ziua de lucru e de 6 ore de lucru necesar şi 6 ore de lucru extraordinar, lucrătorul liber oferă capitalistului 6X6 sau 36 ore de supra-travaliu pe săptămână. Este acelaşi lucru ca şi cum ar lucra trei zile pentru el şi trei zile pentru capitalist. Dar aceasta încă nu sare în ochi, travaliu şi supra-travaliu se confundă. Am putea exprima acelaşi raport, zicând de ex. că lucrătorul lucrează în şi fiecare minută 30 de secunde pentru capitalist 30 de secunde pentru el. E altfel însă cu corvada. Spaţiul separă munca necesară pe care ţăranul valah o execută pentru propria sa întreţinere, de lucrul făcut pentru boier. Cele două părţi de timp există astfel una lângă alta independente. Această diferenţă de formă nu modifică în nimic raportul cantitativ al celor două munci. La capitalist însă, lăcomia de supra-muncă se manifestă prin sălbateca sa pasiune de a prelungi peste măsura ziua de lucru; la boier cel mult o goană în a înmulţi zilele de corvadă [1]). Astfel epoca salariatului e mult inferioară epocei servajului. De aci posibilitatea formării capitalului, exact de la trecerea din una în alta.

1) K. Marx: Das Kapital, Sect. 6.

www.dacoromanica.ro

Tabloul pe care ni-l dă Fustel de Coulanges bună oară, asupra muncei sclavilor la sfârşitul imperiului roman, nu arată în aceiaşi măsură deosebirea în sensul lui Marx, între servaj şi salariat. Trecerea dela atelierul domestic al epocei servajului la corporaţiile medievale se face şi ea printr'o creştere a libertaţii individuale. In fine caracterele întreprinzei capitaliste care urmează regimului corporaţiilor evidenţiază şi mai mult desrobirea uvrierului. Pentru regimul capitalist trebuia : 1) ca munca industrială să înceteze de a fi o concesiune a autorităţei şi deci un monopol ; 2) ca autoritatea să înceteze de a-şi atribui grija de a proteja pe consumatori contra falsificărilor, lăsându-le la facultatea de a-şi alege singuri furnizorii ; 3) ca stăpânii, deveniţi simpli antreprenori, să înceteze de a avea asupra lucrătorilor o autoritate paternă şi discreţionară, să fie legaţi între ei doar printr'un contract reciproc.

Astfel maxima prin care Sumner Maine exprimă evoluţia raporturilor juridice : „trecerea de la statut la contract", de la constrângere la libertate, e oarecum justificată în unele ţări şi în raporturile de la patron la uvrier [1]).

Astfel din teoria lui Marx prin care explică precis lupta şi conservarea claselor prin procesul formărei capitalului, afirmaţia generala, ca forţa economica e un puternic element de lupta şi de conservare. Dar numai atât. E plicarile detaliate şi precizari matematice sunt şi trebuesc primite cu rezervele făcute.

Inainte de a închide acest capitol al conservării claselor, în care lupta şi perindarea la putere joacă un rol decisiv, se cuvine să îndepărtam o prejudecata comună, care ar putea sa strice înţelesul unor fenomene amintite mai sus. Nu sunt puţini acei care identifică o clasă cu un partid; de aci ideia că lupta între partide e unul şi acelaş lucru cu lupta între clase.

Rodbertus observă, cu drept cuvânt, că un partid care reprezintă o clasă poate fi cucerit tocmai de adversarii ei. In partid însă nu e nici o unitate socială, nici o unitate econo-

1) Richard: Le socialisme et la science sociale, pag. 97 şi urm.

www.dacoromanica.ro

mică. Baza sa e formată de un program. Acesta poate foarte bine să fie expresia teoretică a intereselor unei clase determinate. Dar în practică oricine poate adera la un partid, fie că interesele sale coincid sau nu cu principiile enunțate în program. Astfel partidul socialist este reprezentantul social al proletariatului dar nu e pentru aceasta un organism de clasă: e mai degrabă, din punct de vedere social, un amestec de clase" [1]). Mai putem observa că de multe ori aceiași clasă poate fi reprezentată de mai multe partide: burghezimea — de radicali, liberali, democrați, etc.

Dacă un partid nu se poate confunda cu o clasă, nici mijloacele lor de luptă nu se întâlnesc totdeauna. De aci necesitatea unor legi speciale pentru fiecare.

Din cele precedente se poate vedea care sunt cele câteva procedee pe care le întrebuințază clasele la conservarea lor.

Lupta lor nu e logică, nici consequentă, în plus e amorală, ca orice ciocnire oarbă de forțe. Compromisurile logice sau morale nu le intimidează. Mai presus de consequență și de frumusețe morală ele vor viața. Inarmate cu două-trei mijloace pe care le dictează instinctul de conservare, clasele dau lupte neobosite. Din aplicarea lor mai strictă ori mai neglijată reese victoria ori ruina lor. Aci mobile, elastice în adaptarea la idei nouă, aci formaliste și retrograde, ele nu fac altceva decât să cerce pulsul timpului, și în arta cu care știu să se mlădieze după împrejurări, și care revine la o chestiune de tact, stă forța lor.

1) R. Michels, op. cit.

www.dacoromanica.ro

III.

TRANSFORMAREA CLASELOR

Cu toate procedeele lor de conservare, cu toată aplicarea lor conştiincioasă, clasele nu pot scapa fenomenului universal de transformare şi de moarte. Viaţa persistă tocmai fiindca constă, dintr'o veşnică schimbare. Pentru o clasă, grup social mai puţin mobil ca altele, cu o tendinţă spre conservare mult mai accentuată, o transformare oportună ofera de cele mai multe ori o reînsufleţire a principiului ei vital. Alteori însa, transformarile pot fi fatale. O clasă care se schimba forţat, în urma unei dezagregări interne sau a unui factor nociv extern, poate juca, în această transformare, ultima ei carte. Caracterele sociologice ale vieţei de clasă n'au nici o rigiditate imperturbabilă. Ele nu pot fi aşa de profunde încât să se fixeze în „engrame" adânci, până în fiziologia membrilor chiar. Grup social puţin expus la variaţiuni tocmai din cauza logicei de conservare, clasele nu pot determina totuşi prin influenţa lor o organizare antropologică caracteristică, imuabilă, aşa cum de pildă rasa, după unii, reuşeşte să imprime câte odată membrilor ei. S'a vorbit astfel de o antropologie a claselor sociale. Cercetările s'au făcut la clasele sărace [1]). S'au găsit date statistice ce par eloquente în a arăta cutare sau cutare diferenţă între perimetrul trunchiului la un sărac şi la un bogat, între indicele cefalic sau între gradul de tensiune

1) A. Niceforo: Anthropologie des classes pauvres. Binet şi-a întins cercetările la copiii claselor de jos: Idées modernes sur les enfants, Paris 1903.

www.dacoromanica.ro

musculară. Dacă cercetările ar fi fost uniforme şi concludente între ele, s'ar fi putut susţine ca urmare că fixitatea claselor nu e relativă, că ele reuşesc să imprime chiar urme materiale în structura indivizilor. Observaţiile lui Niceforo însă sunt aci prea limitate, aci contradictorii. Ele nu sunt îndreptate decât asupra claselor sărace: asupra celor bogate nu sunt valabile.

Dacă acolo unde viaţa aproape de natură e de o simplitate aproape completă, distincţiunile bazate pe anatomie, deşi şi acolo discutabile, tot pot avea loc, în clasele ridicate, unde relaţiunile mai complexe ale vieţei sufleteşti, motivele superioare ale cooperaţiunii şi solidarităţei înlocuesc viaţa naturală, primitivă a claselor de jos, acolo nu poate fi vorba, în nici un caz, de caractere antropologice. Caracterul de rasă dispare din ce în ce la popoarele civilizate. Viaţa socială înaintată îndepărtează încetul cu încetul rudimentul vieţei naturale. *Peste tot astfel, sociologia exclude antropologia.*

Prin aceasta fixitatea claselor devine relativă. Mentalităţi de o zi, ele nu pot rezista dinteiui vremii, nu pot dispreţui puterea de eroziune a timpului, căci ar rămâne singure într'un mediu schimbat, sedimente fosile ale unei vieţi ce-a fost de mult. Cauze mici, adesea neobservate au putut nebănuite de transformare. Astfel înainte de toate, numai faptul că o clasă se măreşte, că îşi multiplică numărul membrilor, o obligă implicit să-şi modifice şi mentalitatea.

Cantitatea, numărul sunt puternice stimulente de variaţie. Stuart Mill observase de mult ca mentalitatea sectelor mici e mult mai fanatica, pe când aceia a sectelor mari e mult mai liberală. Acelaş fenomen se poate observa şi în clasele sociale al caror numar e în creştere. Egoismul de clasa şi mentalitatea strâmta se lărgeşte. Viaţa individului nu mai e aşa de înăbuşita de duritatea condiţiilor impuse de mediul social.

Domnia liberei raţiuni e admisa chiar acolo unde simpla credinţă ajungea până atunci. Viaţa claselor restrânse manifestă însă tocmai caracterele contrarii. Sub aspectul ei primitiv o clasă se aseamănă mult cu o sectă. Aşa au fost primele organizări ale proletarilor, care elaborau în misterul conspiraţiilor

www.dacoromanica.ro

ideile ce mai târziu deveniră realităţi admise de toată lumea. Aşa au fost primele comunităţi ale burgheziei, care în evul mediu constituiau primele protestări contra nobilimii sau regalităţei.

In această fază restrânsă de quasi-sectă, o clasă e mult mai acerbă în pretenţiuni, mult mai îndărătnică în idealuri, mult mai romantică în programe. De îndată însă ce ea devine o realitate majoritară, ardoarea încetează, ca să se transforme într'un clasicism satisfăcut de sine şi tolerant. O clasă socială se poate defini o sectă ajunsă la putere, după cum cineva definea clasicismul un romantism ajuns. *Numărul transformă sectele în clase.*

Socialismul utopic de opoziţie şi socialismul oportunist de la guvern prezintă multe diferenţe. Forţa numărului prin parvenire la putere în stat, dirijează o clasă de la utopie la realitate. Precum în societăţi mai largi, cum observă Bouglé [1]), tot aşa în sânul claselor, sub influenţa numărului, care aduce cu sine o relaxare a nucleului asociaţiei, o greutate mai mare de control asupra membrilor puţin fideli, mentalitatea îngustă, intransigenţa şi fanatismul descresc, aducând un liberalism mai pronunţat. Intr'o mare mulţime, un act de infidelitate e indiferent; într'un grup mic însă, nu.

Cantitatea crescândă a unei clase aduce după sine şi nevoia de organizare, deci necesitatea unei *ierarhii* înăuntru, care nu poate fi decât preludiul unei sciziuni, unei diviziuni a clasei. Ca să poată conţine mulţimea membrilor săi, orice clasă trebue să se organizeze. Organizarea presupune un fel de biurocratism al clasei, care serveşte ca instrument de control. In sânul proletarismului, odată cu înmulţirea lui au apărut o mulţime de funcţionari: tipografi, casieri, directori de ziare, etc

1) C. Bouglé: Les idées égalitaires. Alcan, Paris, ca şi Simmel în Germania au studiat influenţa factorilor cantitativi: număr, densitate, etc. asupra unui grup social. In acest capitol studiem şi noi influenţa acelorași factori asupra claselor.

www.dacoromanica.ro

Astfel a trebuit să se recunoască două feluri de elemente în acelaşi clasă. Insuşi Marx distinge pe „*Höher Klassige*" şi pe simplii „Arbeiter", cei dintâi formând, cum se zice în limbaj social-democrat: „*eine gehobene arbeiterexistenz*". Acest fenomen se petrece de multă vreme în sânul proletariatului german sau american; Putem spune că există o *elită* uvrieră, care ajunge în urma selecţiei naturale din sânul partidului social-democrat, să execute funcţiuni diametral opuse ocupaţiunilor lor obicinuite. Spre a ne servi de o expresie uşoară în a face să se înţeleagă evidenţa, vom zice că indivizii care compun această clasă părăsesc lucrul manual pentru cel intelectual [1]).

Astfel creşterea cantităţei, tinde să împartă o clasă în două noui formaţiuni: acesta e al doilea efect al creşterei numărului.

De altfel „Höher Klassige" de care vorbeam mai sus sporesc pretutindeni. In Germania funcţionarii sindicatelor erau în 1894 în număr de 104, în 1904 erau 677. In 1930 erau zece mii. Asupra mentalităţii lor de nouă clase „in spe"; spune acelaşi cunoscător al organizaţiei social-democrate; „Părăsind lucrul manual pentru cel intelectual, lucrătorul sufere însă o altă transformare care atinge toată mentalitatea sa. El iese puţin câte puţin din proletariat, pentru ca să se ridice câte puţin la mentalitatea unui mic burghez". Lucrătorul, care ocupă de acum înainte un nivel mai ridicat, nu va avea totdeauna puterea să reziste la seducţiunile noului mediu în care se găseşte transplantat.

Alături de număr şi în acelaşi timp cu el, densitatea, adică modul de a se găsi ai mai multor indivizi, mai mulţi pe un teren decât pe altul, joacă un rol hotărîtor, în fermentul care alterează fizionomia unei clase.

Anatole France remarcă cu multă fineţă că altfel se iubeşte la oraş, unde populaţia e mai deasă, şi altfel la ţară. La oraşe, desimea populaţiei, determină legături mai variabile şi mai superficiale. In acelaşi timp, la sate sentimentele

1) Michels: op. cit., pag. 197.

Dr. Max Adler: Der soziologische Sinn der Lehre von K. Marx. Wien 1917.

www.dacoromanica.ro

sunt mai durabile şi mai inocente. Prietenia la ţară între rurali, faţă de prietenia la oraş între urbani, e ceeace e dragostea conjugală faţă de dragostea liberă. La ţară unde vecinii împrăştiaţi ştiu ce nevoe au unii de alţii ei nu se lasă niciodată determinaţi în alegerea intimilor numai de consideraţia de simpatie pe care o simt la prima vedere, ci că şi atunci când trebue să te însoţi, ai în vedere mai degrabă motive de convenienţă, de solidaritate, de fidelitate. Căci se ştie că aceste intimităţi vor dura mult, că e periculos să le rupi şi deci trebue să te gândeşti mult înainte de a le lega.

In oraşele mari însă, fiecare ştie că poate părăsi oricând un prieten şi că va găsi foarte uşor să-l înlocuiască cu altul. Acolo n'ai decât greutatea alegerei. Astfel sentimentul e des solicitat şi de aci nevoia de variaţie. Ca şi cum te-ai lega de-o iubită fără s'o iei de nevastă. Condiţiunile vieţei rurale forţează astfel prietenia să fie, pe de o parte mai puţin spontană şi mai puţin sinceră poate, dar mult mai serioasă, mai idealistă şi mai durabilă [1]).

In ce *priveşte revoluţiile*, rolul oraşelor a fost considerabil. In această strânsă dependenţă, unde contactul de fiecare zi aduce o cunoaştere reciprocă mai solidă şi deci înlătură bănuiala, unde concursul de inteligenţe era mai viu, plămădeala ideilor celor noui a fost totdeauna mai ageră. Oraşele au întrebuinţat revoluţiile şi prin aceasta au întocmit clasele de la deţinerea puterii una peste alta. Cineva ar putea sa obiecteze dându-ne ca exemplu revoluţiile agrariene, în special cea dela noi din 1907. La care se poate răspunde, că fermentul revoluţiei plecă întotdeauna din oraşe sub forma instigaţiilor şi că o criză agrară nu poate servi decât de fundament, selectând, aţâţând incendiul sub imperiul foamei, Ideea porneşte de la oraşe ; fondul pe care se altoeşte, de la sate. Revoluţiile nu trăesc decât prin conducători ; însă conducătorii rareori au fost săteni puri. Fie că au fost originari direct din oraşe, fie că au fost dintre aceia asupra cărora

1) G. Tarde, La logique sociale pag. 319—320.

www.dacoromanica.ro

influența orașelor a fost covârșitoare : soldați întorși, mici funcționari, etc.

Lumea antică și-a datorit progresul în parte felului fericit de a se organiza în municipii. In cele mai populate cetăți, unde omul liber își formula doleanțele și și le împărtășea concetățeanului său pe întinsul forum-ului, s'au plămădit marile izbucniri ale spiritului public contra oligarhiei apăsătoare. Reformele agrare ale fraților Gracchi, reforma comițiilor centuriate, tribunatul plebei, împărțirea fondurilor provinciale, au fost revendicări, care nu s'au putut naște decât în amestecul de conștiințe pe care-l favoriza densitatea clasei urbane, negustorești.

Același factor a favorizat dela un timp și viața evului mediu. In ziua de Duminecă, când munca profesională permitea răgaz, breslașul mergea pe străzile orașului și, în grupuri compacte, discuta, se îngrijea, se revolta pe rând, azi de interesele corporației, mâine de ale clasei întregi și astfel în atmosfera încărcată a comunelor se prepara puternica conștiință de clasă a burgheziei. Aci a fost marea influență a densității indivizilor pentru transformarea claselor.

Mult mai puțin influentă, însă nu lipsită cu desăvârșire de efecte, a fost acțiunea *mobilității populației*. Dacă n'a putut face altceva, gradul de mobilitate al claselor a dat cel puțin membrilor putința de a se mișca de pe un loc pe altul și astfel a lărgit contactul social între clase și cu el puterea de atracție a unor membri care fără contact nu s'ar fi putut convinge de însemnătatea clasei în care au intrat și n'ar fi aderat la ea. Acum câteva mii de ani, prozelitismul mergea mult mai greu, fiindcă nici misionarii nu se puteau mișca ușor de pe un loc pe altul; acolo unde ei nu ajungeau decât după ani de drum, căile noastre de comunicație favorizează *propagandele electorale* la distanțe imense. Facilitatea de a se mișca pe lângă că a adus noi aderenți în sânul claselor, a ajutat încă să facă cunoscut compatriotului de la nord, nemulțumirile celui de la sud și astfel să ațâțe focul în mai multe puncte .Cei vechi se mișcau cu greu și de aceea transformă-

www.dacoromanica.ro

rile sociale la ei erau lente, aproape imperceptibile. In acest sens, probabil, spunea Thiers (citat de Bouglé) că locomotiva e democrată şi progresistă.

Nu numai factorii cantitativi au ajutat la transformarea claselor. Factorii de altă natură au fost tot aşa de determinaţi. Se poate observa astfel, că natura unei clase ia altă înfăţişare atunci când elemente din alte clase năvălesc în sânul acesteia. De aci formalismul riguros relativ la oprirea căsătoriilor despărţite ca rasă, sau la acordarea de drepturi egale, de care vorbeam la capitolul conservărei claselor.

Clasele n'aţu putut însă opri această năvălire a elementelor eterogene. Democraţia ar fi foarte puternică dacă cele mai bune elemente din sânul ei n'ar trece de partea aristocraţiei la cea dintâi ocazie.

Elementele tinere, luminate, din clasele de jos pătrund în clasa de sus şi atunci, prin eterogeneitatea care se introduce pe nesimţite în sânul clasei superioare, natura acesteia se transformă.

Principiile vechi, ale membrilor autohtoni se neutralizează şi un compromis de atitudini, o mentalitate mai amestecată se întronează. Ajunse aci, clasele trebue să se transforme ori să moară. Elementele tinere regenerează principiile vechi obosite din războiul lor cu timpul Astfel, după o expresie a lui P. P. Carp, clasele sociale sunt asemănătoare norilor: se transformă în ploaie, cad pe pământ, ca, apoi să se ridice iarăşi în nouri. Acelaşi „perpetuum mobile" îl fac şi clasele : massele alimentează elitele ; elitele alimentează massele prin degenerarea lor. In această transformare prin introducerea de elemente eterogene e de observat următorul fenomen : când elementele tinere pătrund deodată într'o clasă superioară, fără să-şi facă stadiul într'o clasă intermediară, fără să înainteze treptat, evolutiv, atunci mentalitatea clasei se transformă mai brusc decât atunci când elementele intrate nu sunt îndepărtate ca mentalitate de clasa în care intră, când au făcut parte dintr'o clasă mai apropiată,

www.dacoromanica.ro

când au suportat un stagiu intermediar sau un lung examen de fidelitate.

In trecut, aproape toate modificările în nobleţă s'au făcut pe calea căsătoriilor. „Mezalianţele" sunt factorii decisivi care i-au schimbat fizionomia. Deaceia asistăm încă de timpuriu la legiferări care au ca obiect conservarea caracterului nealterat de clasă: de pildă ridicarea majoratului la nobili n'are alt scop decât întârzierea căsătoriei până la o vârstă când impulsiunile sentimentale la alianţe mediocre sunt temperate printr'o experienţă suficientă [1]).

Mai târziu, alături de *„mezalianţe"*, trebue să contăm şi pe îmbogăţirea claselor mijlocii care crează tipul „nobleţei cumpărate", a parveniţilor prin avere. Atunci sciziunea sau amestecul între cele două nobleţe, de sânge şi de avere, e fapt îndeplinit. La toate popoarele găsim cele două nobleţe în luptă la un moment dat al istoriei. Heterogenitatea elementelor are aici ca efect sciziunea unei clase unitare în branşe divizionare. Dealungul istoriei, nu numai nobleţa a încercat vicisitudinile compromisurilor cu elemente străine. Proletariatul, care s'ar părea că nu e invidiat de loc, azi mai mult ca oricând e grav ameninţat de amestecul elementului burghez în sânul său.

Pericolul a fost semnalat; din toate părţile s'a dat alarma şi necesitatea profilaxiei antiburgheze a devenit un cuvânt de ordine. Lupta însă e grea, căci se pare, că elementul burghez devine indispensabil în însăşi lupta contra burghezilor.

Fără intelectuali, sau fără contribuabili importanţi, cum ar fi posibilă organizarea şi propaganda, când partidul socialist e în parte opera economiştilor, istoricilor şi sociologilor burghezi? „Burgheziei i-a fost hărăzit rolul tragic de a fi educatoarea duşmanului ei de moarte economic şi social: proletariatul. Neputincioasă de a duce lupta politică pe propriile ei mijloace, ea e veşnic obligată de a face apel la proletariat, de a reclama ajutorul său, de a-l lansa astfel în lupta

1) Viollet: Précis de l'histoire du droit français. Paris 1898.

www.dacoromanica.ro

politică, ceeace făcând, burghezia împrumută elementele propriei ei culturi, adică pune în mâna proletariatului o armă cu care el se va servi tocmai contra burgheziei [1]).

Astfel burghezia e profesorul de scrimă al proletariatului. Mai mult, aproape toate elementele luminate ale proletariatului sunt recrutate din burghezime. Afară de A. Bebel, B. Malon sau E. Anseele, marii precursori ai socialismului filosofic: Saint-Simon, Fourier, Owen, fundatorii socialismului politic: Louis Blanc, Blanqui, Lassalle; părinții socialismului științific Marx, Engels, Rodberius, Jagetzow, erau cu toții intelectuali burghezi. Intelectualii oferă mai mult de două treimi din numărul conducătorilor socialiști. Vin în primul rând oamenii de știință: „capabil de a se sacrifica științei și rezultatelor ei, savantul e atras către proletariat prin dragostea aceia ce el crede a fi adevărul". După savant vine intelectualul în tinerețe, când preocupările naturale nu opun încă un dig brutal entuziasmului debordant.

In multe cazuri credința socialistă se alimentează de asemenea din sursele unei sensibilități estetice sau poetice: persoane dotate cu o imaginație vie și cu un temperament vibrant își reprezintă într'un mod mult mai conorer realitatea suferințelor omenești. In câteva țări protestante, în Olanda, Elveția ori America chiar, se găsesc printre socialiști o mulțime de preoți. Ei aderă la socialism în baza sentimentului față de aproape, dar câteodată și împinși de trebuința așa de firească la unii predicatori de a fi ascultați, urmăriți, admirați de mulțime. Vine apoi marea mulțime a intelectualilor evrei, pe care îi împinge spre socialism fanatismul lor sectar așa de comunicativ pentru masse, nestrămutata credință în ei înșăși, cu corolarul său profetismul, în fine nevoia infinită de veșnică adaptare nouă [2]). Cu tot aportul lor considerabil la masa proletarilor, intelectualii sunt suspectați și rău priviți în sânul muncitorimii. Li se reproșează când lipsa de

1) Michels: of. cit. pap. 164.
2) Michels: op. cit. pag. 186.

www.dacoromanica.ro

fidelitate deplină, când ardoarea prea exagerată în luptele politice, care strică uneori calculele oportuniste înjghebate în tactica de partid.

Astfel heterogenelitatea elementelor aduce cu sine şi lupta în sânul acelei'aşi clase şi de aci sciziunea şi formarea de noui clase.

*
* *

Lupta de clasă poate fi şi ea un determinant serios în transformarea claselor. Din frământarea continuă, din loviturile reciproce, rezultă eroziuni puternice cu influenţe egale pentru ambele tabere. Câteodată însă, o clasă puternică, prin loviturile ce dă, poate schimba caracterul clasei inamice. Istoria cunoaşte multe cazuri când o clasă a *fost proletarizată* prin confiscare de către alta. La noi, de pildă, oligarhia boerească a expropriat în sec. XVIII pe mulţi răzăşi de proprietăţile lor, reducându-i la starea de iobăgie [1]). Se susţine de unii sociologi că însuşi caracterul proprietăţei capitaliste ar consta într'o expropriere forţată făcută la o anumită epocă a istoriei în favoarea unei clase?

In alte conflicte, lupta de clasă nu distruge capitalul rudimentar al clasei inamice, ci îl întăreşte, sau creiază unui grup de proletari un capital începător, care le permite în urmă să devie mici burghezi. Fenomenul acesta a avut loc de multe ori în urma unei greve, după care mulţi instigatori au fost concediaţi şi siliţi să şomeze. Atunci partidul, prin organizaţiile lui locale, le-a pus la dispoziţie mici capitaluri cu care ei au deschis crâşme sau restaurante unde tovarăşii isocialişti erau siliţi să consume şi din care trăiau concediaţii. Sunt cunoscutele „Partei Kneippen", şi din care mulţi proletari s'au îmbogăţit. Aceste victime ale represaliilor patronale au devenit în urmă, în baza admirabilei solidarităţi pe care fraţii

1) Radu Rosetti, Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova pag. 306.

www.dacoromanica.ro

lor de clasă le-au arătat-o, capitaliştii de mâine. Căci clientela nu le-a lipsit: în localul lor se reuneşte comitetul executiv al districtului, acolo se întâlnesc muncitori să discute, să citească jurnale, etc. [1]). Statistici amănunţite arată că „Partei Kneippe", au dat rezultate admirabile peste tot. Iata cum lupta de clasă, în cazul acesta, în loc sa distrugă existenţa unei clase, reuşeşte din contra să creeze o formaţie socială capitalistă.

Cauzele menţionate până acum au de obiect transformarea societăţilor în structura lor generală. Cea mai mare parte din ele aduc în urma lor o ameliorare a situaţiei lor.

Clasele pot avea însă pe lângă *crize* şi *maladii* care le rod încet, încet. Majoritatea lor constitue contrarul principiilor de conservare enunţate mai sus, aşa că vom întrebuinţa puţine cuvinte ca să le descriem.

Parazitismul de clasă e din cele mai importante. O clasă care nu mai reprezintă nimic, nici o idee, nici un ideal, nici macar o diviziune a muncei, înseamnă, în scara evoluţiei, o treapta apropiată de sfârşit. Aristocraţia romana a sfârşitului de imperiu ne-a dat acest exemplu. Corupţia şi luxul sau slabe consolaţii de a fi fost odată ceva, nu putea sa-l mai susţie. Neadaptarea a mediului social duce la acelaş rezultat. O clasa trebue să ştie să evolueze. Exagerarea formalismului şi conformismului de clasa ise poate schimba dintr'o lege de conservare într'una de degenerare, când e excesivă. A se inconjura cu un zid chinezesc şi a împiedeca orice contact cu prezentul înseamna a-şi voi singur desnodamântul. In asemenea ocazii o societate se afla la o răscruce a vitorului ei: ori face concesii, or enunţa la viaţa. E cunoscută tuturor lupta fatală între camera comunelor şi a lorzilor, în care cea din urmă a trebuit să cedeze.

Clasele odata moarte dispar cu desăvârşire din cadrul vieţei sociale? Se pare că nu. *Regula evoluţiei lor* e *trecerea*

1) A, Loria: Analyse de la propriété capitaliste.

www.dacoromanica.ro

dela efectiv la onorific. O clasă moartă păstrează totuşi o consolaţie onorifică, un rol platonic între organele vii ale societăţii. Fără nici un amestec în fondul lucrurilor, ele mai păstrează încă o strălucire formală. Chateaubriand scrie undeva: „orice clasă are trei vârste : aceia a utilităţei, aceia a privilegiilor şi aceia a vanităţei".

Aşa e în epoca noastră mercantilizată cu soarta nobleţei de sânge, eticheta estetică ce nu consolează totuşi de durerea de a nu însemna nimic. Aşa va fi poate mâine cu burghezia, cu proletariatul...

Vietăţ de o clipă, clasele sociale ca şi toate grupările omeneşti, ca şi oamenii însăşi, nu se pot eterniza în formule imuabile.

Fiecare epocă înseamnă o alta mentalitate, şi clasele care ajung să creadă că există forme fixe şi statice, arată prin însaş aceasta simptomele degenerării lor.

www.dacoromanica.ro

IV

REGIMUL CLASELOR ŞI INFLUENŢA LUI ASUPRA GRUPULUI SOCIAL INTREG

Viaţa claselor cu toate vicisitudinele ei, cu naşterea ei, cu conservarea, cu transformarea ei nu e un fenomen izolat înlauntrul unei societaţi. Impletită cu toate celelalte fenomene sociale viaţa claselor determină şi e determinată de acestea. Efectele regimului claselor sunt vizibile asupra tuturor fenomenelor sociale. S'ar putea totuşi obiecta că ceea ce e un efect al altor factori sociali, se indică aci drept cauza lor. Astfel nu deosebirea în clase ar determina un fel de producţie economică sau o anumită concepţie juridică, ci factorii economici şi politici determină deosebirea în clase. Când se raţionează astfel, se uită că determinismul sociologic e, prin excelenţă, într'o perfectă continuitate, că firul roşu al vieţii societăţilor nu poate fi obţinut decât prin această lege a transformărei cauzei în efect şi a efectului în cauză, a mijlocului în scop şi a scopului în mijloc.

Societatea primitivă comunistă, înfăţişa fără îndoială cu totul alte aspecte. Diferenţierea în clase a adus cu dânsa anumite efecte speciale asupra vieţei sociale în general.

Plecând dela fenomenele cele mai generale cum sunt de pildă fenomenele economice şi până la cele mai speciale cum sunt cele estetice, regimul de clasă n'a rămas fără influenţă.

In primul rând viaţa economică. Felul de producţie şi consumaţie, ca şi ideia de valoare au fost radical schimbate în urma diviziunei societăţei în clase .Aci favorizată, aci dimi-

www.dacoromanica.ro

nuată, viața economică a fost pe rând trecută dela anumite avantaje, la anumite inconveniente. Producția a câștigat, fiind că în locul lipsei de specializare primitivă, regimul claselor a adus cu timpul diviziunea muncii. Dela producția feudală, universala prin natura ei, în care pe aceiași moșie se gasea și fabricant și debușeu, până la producția capitalistă prin schimb și intermediari, regimul claselor a modificat o mulțime de detalii prețioase pentru evoluția economică în genere.

Burghezia a fost produsă de o anumită economie dar și moravurile acesteia au modificat posterior, după legea reciprocității factorilor, directivele producției. — Circulația avuțiilor a avut încă și un mai mare avantaj: prin crearea de clase noui care să facă mult mai ușor aportul mărfurilor de la un loc la altul. In toate societățile, de îndată ce s'a făcut deosebirea fundamentală în două clase: a guvernaților si a guvernanților, a apărut și clasa mercantilă, antemergatoare clasei burgheze, ca să facă tranziția, punctul de contact între cele două clase. Negustorii vechi erau vagabonzi, peregrinând în toate orașele principale unde desfaceau produsele mai rafinate aduse din țările calde. Astfel schimbul de mărfuri se făcea prin intermediul acestei clase.

Bouglé [1]) găsește ca consumația avuțiilor a fost funest influențata de regimul castelor în India, fiindcă anumite prescripți religioase opreau pe unele din ele sa consume anume alimente, să îmbrace anumite haine.

Nu se poate constata acelaș lucru în ce privește clasele, Intâi, fiindcă lipsesc dogmele religioase care să prohibeze unele lucruri, apoi fiindcă mentalitatea claselor e alta decât a castelor. Totuși în oarecare măsură și dogmele sociale opresc consumarea anumitor lucruri. Se știe cum clasa nobilă nu se îmbracă decât cu anumite costume, cum altele sunt tratate de inferioare, ordinare și deci înlăturate. Sunt obiecte care-i repugnă și pe care nu le atinge niciodată. Aceiași ati-

1) Bouglé: Essai sur le régime des castes.

www.dacoromanica.ro

tudine o menţine şi faţă de materiile prime. Din contră, cizelarea, prefacerea, le convine mult mai mult.

Originea luxului porneşte desigur tot de aici. Ideia de lux a apărut mai cu seamă atunci când clasa dominantă, din dorinţa veşnic trează de a se deosebi măcar prin forma hainelor, a felului de viaţă, a început să se îmbrace altfel, să trăiască altfel, încât clasele sărace, din lipsă de mijloace să nu-i poată imita niciodată şi în felul acesta, deosebirea între ei să fie şi mai mare.

In special femeile au insistat asupra acestui caracter distinctiv al luxului, ca să se poată izola şi mai bine în viaţa lor de clasă, ca să înfăţişeze un zid de netrecut celor ce aveau aspiraţia de a se apropia de clasa lor. Luxul e încă o măsură de conservare a clasei şi într'aceasta stă adevărata sa semnificaţie sociologică.

Alături de viaţa economică, viaţa politică putem zice că n'a existat înainte ca clasele să fi apărut.

E o idee scumpă socialiştilor, că statul e o emanaţie a clasei dominante. Cu puţine corective aduse exclusivismului socialist, Sociologia modernă nu poate tăgădui că dela oligarhia despotică a orientului până la democraţiile moderne, clasele dau tonalitatea regimului politic. Ori cât de rudimentar ar fi el, statul nu e posibil fără monopolizarea puterii de constrângere în mâna unor guvernanţi şi în dauna unor guvernaţi. Lupta de clasă cu tot cortegiul ei de urmări, marile prefaceri care s'au efectuat în dreptul constituţional au determinat transformările politice.

Mai mult decât atât, existenţa claselor sociale a produs şi apariţia primelor norme juridice. Dacă familia patriarhală, a putut să indice doar câteva rudimente juridice păstrate prin obiceiu, diferenţiarea în clase a adus cu sine şi consacrarea definitivă a celui mai tare în legi scrise. „Le droit c'est la force" se spune pretutindeni şi probabil că la început aşa a fost. Consacrarea aceasta pe care clasa superioară s'a grăbit s'o fixeze în scris a început prin a fi foarte riguroasă. In această epocă mecanismul de conservare al claselor se confundă

www.dacoromanica.ro

cu însăşi normele formaliste ale dreptului vechiu german. Au mers în aceiaşi direcţie.

Planurile primitive, comunitare n'au drept propriu zis. Acesta dispare, după cum a arătat Post şi, după el, Mazzarella în urma diferenţierei în clase.

Aproape peste tot lupta şi revendicările claselor au creat şi au transformat dreptul [1]). Codurile nu sunt decât programul de tiranie al claselor conducătoare. Nu dogmele dreptului natural au consacrat şi mai mult vechea concepţie romană, individualistă, asupra inviolabilităţei dreptului de proprietate?

Astfel s'a zis cu drept cuvânt că codul civil e codul bogaţilor. El păstrează ceeace este, e un cod conservator de stări câştigate, de privilegii, nu un cod echitabil, creator de noi datorii sociale.

Prin el burghezia capitalistă îşi poate păstra toate privilegiile, consacrate ca imuabile de doctrina ipocrită a dreptului natural. In el săracul nu poate căpăta o protecţie fiindcă nici nu e vorba de el, fiindcă săracul oricum, nu poate fi subiect de drept. Codul civil e un cod capitalist [2]).

De aceia azi, când proletariatul câştigă o importanţă specială, o mişcare pornită din Germania, tinde să schimbe după glasul vremii şi revendicarea dreptunilor. In locul doctrinei individualiste, doctrina solidaristă, în locul dogmei intangibile capitaliste asistenţă la accidentele munoii, la asigurări, la regule noui: teoria riscurilor, teoria proprietăţei ca funcţie socială, caracterul colectiv [3]).

Viaţa spirituală a fost şi ea mult influenţată de regimul claselor. In primul rând morala. Nimic n'a fost mai inspirat de egoismul de clasă ca normele etice. Intr'acestea moravurile se confundă cu tactica de conservare a claselor. Dreptul a orga-

1) Ihering: Der Zweck im Recht,

2) Ant. Menger: Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen.

3) Charmont: Les transformations du droit civil.

www.dacoromanica.ro

...izat constrângerea materială a renegaților de clasă, morala a organizat disprețul și oprobiul public: toată cohorta conștiinței sociale și obiceiurilor conservatoare ale claselor. Creștinismului care debutase prin a fi morala celor slabi și obijduiți, i s'a substituit în urmă o altă semnificație. El a devenit morala clasei dominante care invita sărăcimea la resemnare și abstinență în vederea vieței viitoare, pe când bogații uzează de belșug de plăcerile lumii aceștia.

Însăși artele și literatura păstrează o urmă a influenței acestui regim. Arta e un rezultat al regimului de clasă. E așa de adevărat acest principiu în cât nu se poate concepe artă fără inegalități sociale, căci arta e lux și luxul e totdeauna apanajul claselor care trăesc din munca altora. In mijlocul despoților celor mai feroce, arta a înflorit mai splendidă ca oriunde: de pildă literatura rusă în mijlocul regimului țarist și invers în sânul democrațiilor egalitare, arta e sfioasă, mediocră și astixiată. Exemplu: America.

In trecut fiecare clasă avea literatura ei aparte. Poezia lirică trubadurească a veacului de mijloc a fost creația clasei superioare, lirismul exaltat, lipsit de preocuparea casnică a zilei de mâine, aventurile idilice și galante cântate de poeții medievali, înfățișează de minune mentalitatea nobilimei feudale. Din contră, atitudinea satirică și moralizatoare, aceea care presupune o nemulțumire, ascunde o mentalitate de clasă necăjită care-și ascunde doleanțele în haina literaturei. „Le roman du Renard", fabulele evului mediu au fost creația clasei burgheze nemulțumită în expansiunea ei de altă putere, de forța nobilimei ce se împotrivea. Mai târziu, când revoluția franceză a dat lovitura de grație aristocrației, romantismul german, produs al clasei de sus, refugiat în trecut, pesimist și conservator, n'a făcut altceva decât să plângă vechile privilegii ale claselor înalte, formele fericite ale unei vieți dispărute. Lenau, Tieck, Noval's au cântat pierderea credințelor religioase, a privilegiilor feudale și situația nefastă pe care a adus-o întronarea științei [1]). Anti-

1) G. Brandes: Deutsche romantische Schule.

www.dacoromanica.ro

chitatea greacă e deasemenea caracteristică în această privință. Povestea epică a claselor înalte, aventurile unor cavaleri nobili, cărora le plăcea să-și audă cântate isprăvile de vechi aezi toate se cuprind în poemele homerice.

Acestea sunt, în linii cam schematice poate, câteva din efectele pe care diferențierea în clase le-a adus asupra vieței grupului social întreg.

Dacă clasele sociale n'ar fi existat sau ar fi luat o altă direcție, toate aceste fenomene ar fi căpătat cu totul altă fizionomie.

Poate literatura ar fi cântat alte temei, formele juridice n'ar fi fost așa de formaliste, morala așa de îngustă și plină de prejudecăți, iar viața economică mai sobră în lupte și mai indulgentă în victime. Astăzi când clasele sociale își estompează granițele, cel puțin în formă, se va putea judeca dacă toate aceste fenomene au avut de suferit sau nu de pe urma acțiunii claselor.

www.dacoromanica.ro

V

CONCLUZII

Ne-am deprins cu toţii pe urma unei prejudecăţi comune, să privim sub un ochiu pesimist lupta de clasă şi întreaga ei evoluţie. Au fost unanimi şi oamenii de ştiinţă şi politicianii de toate felurile în a susţine că ea n'a fost decât o calamitate în istoria omenirii. Această apreciere pripită îşi are origina într'o critică impresionistă a fenomenelor sociale. Pe lângă acestea, critica pe care socialiştii au adus-o organizării sociale, adesea de un patetic melodramatic, a contribuit mult să strecoare în mentalitatea celor mai mulţi ideia că lupta de clasă şi existenţa claselor sociale a fost nefastă pentru progresul civilizaţiei. Pe de altă parte umanitarismul modern, principiile egal'tare admise oficial în coduri, au făcut procesul claselor. D'stincţiunea în clasă a încetat cel puţin ca formă şi ca argument. N'meni nu mai poate invoca privilegii şi drepturi în numele clasei din care face parte.

Şe ştie totuşi cât pot face legile abstracte contra moravur'lor şi obiceiurilor înăscute. In dosul articolelor legii, forţa lor trăeşte nebănuită. Că deosebirile economice, că felul muncii ce-o exercită fiecare clasă formează hotare peste care nu se poate trece, acesta rămâne fondul intim al lucrurilor; forma poate fi alta.

Cu toate precauţiunile legii, cu toate utopiile visătorilor, lupta de clasă a rămas o realitate. Singurul lucru care s'a putut face a fost înlesnirea ce s'a dat tuturor claselor, de a participa la viaţa socială. Nu mai există deci din punctul de vedere public: o clasă mai meritoasă decât alta. Au dispărut privilegiile,

www.dacoromanica.ro

preferințele arbitrare; distincțiunile, hotarele între clase au rămas. Intervenția Statului și a puterii publice în raporturile dintre clase a trebuit să aibă o limită fatală: forța economică a unora, slăbiciunea celorlalți.

Cu toate acestea, sistemul care a adus pentru prima oară în discuție lupta de clasă, sistemul socialist, printr'o coincidență logică de altfel, șterge din organizația lui viitoare demarcările dintre clase. In sistemul socializării instrumentelor de producție, capitalul dispărut va atrage după sine și hotarele dintre clase. E natural să se ajungă la o astfel de previziune, când criteriul după care se disting clasele e cel economic; dispar factorii determinanți dispar și efectele lor: clasele.

Alături de socialiști, marea mulțime a sufletelor sentimentale, înduioșate de oruzimea nemiloasă a luptei de clasă, o condamnă în baza unui optimism social trandafiriu, care prevede realizarea fraternizării universale. Ceeace e mai interesant, e că în categoria celor care prevăd dispariția claselor se pot alătura și unele încercări de sociologie științifică. G. Richard de ex. plecând dela o definiție îngustă a noțiunei de clasă, crede că acestea sunt menite să dispară. Cum s'a arătat mai sus pentru el, elementele esențiale ale unei clase sunt următoarele: 1) o grupare profesională, 2) ereditatea, 3) localizarea funcțiunii. Insă în societatea contemporană toate aceste caractere sunt menite să dispară. Atunci cum se prezintă în ideia existenței claselor?

Dupâ Richard, aceasta are loc în urma confuziunei care se face între cele două sensuri diferite ale noțiunei de clasă, între *clasificația* și *sensul logic* al cuvântului: muncitori — capitaliști — amploiați etc. — și *clasificarea sau sensul propriu zis sociologic*, care nidică ereditatea și localizarea profesiei, nu ideia de opoziție, ca cea logică: țărani, pescari, negustori. Ovreiul și capitalistul pot avea interese contrare, cum au proprietarul și chiriașul, dar ei nu formează două clase distincte sociologice, comparabile stărilor (états) vechiului regim.

Cineva poate fi proletar prima parte a vieței sale și capitalist în a doua: astfel e proprietarul funciar în Limousin vara și

www.dacoromanica.ro

uvrier la Paris iarna. Clasificaţia socială nu cunoaşte astfel de opoziţiuni. Dacă considerăm din acest din urmă punct de vedere şi nu din cel logic, atunci constatăm că pretutindeni clasele sunt în dispariţie şi că vechea democraţie de clasă va fi în curând un anahronism istoric [1]).

Dacă voim să înlăturăm aceste argumente aduse în favorul dispariţiei claselor, vom răspunde întâi socialiştilor, că criteriul economic în distincţiunea claselor nu e unicul, că noţiunea de clasă se poate deosebi şi după criterii politice, juridice, morale etc., că chiar dacă celelalte clase vor dispărea, două din ele vor rămânea totdeauna: *aceea a guvernanţilor* şi aceea a *guvernaţilor* — după expresia lui Duguit, sau aceea a *intelectualilor* şi a *manualilor*, pe care o propune Paulsen, şi care se poate identifica cu cea d'ntâi.

In ce priveşte pe Richard i se poate răspunde, că definiţia dată de el claselor e prea strâmtă. O clasă nu e numai o grupare profesională întărită de ereditate şi de localizarea funcţiunei căci atunci s'ar confunda cu o breaslă sau cu o castă. Ea are *în plus şi un pronunţat caracter politic*. Deosebirea pe care o face sociologul francez între clase logice (bazate pe opoziţiunea de interese) şi clase sociologice (bazate pe caracterele enumerate mai sus) e gratuită căci clasele având fiecare de apărat un drept sau un privilegiu vor avea totdeauna de luptat pe teren politic cu alte clase şi vor fi fatal opuse în interese acestora.

Astfel caracterele claselor sociologice *conţin implicit* în ele caracterele claselor logice. Aceste din urmă însă nu nmuai că nu par a dispărea din societăţile moderne, ci din contră se accentuiază din ce în ce.

Nimic nu întăreşte dar afirmaţia că clasele sunt aproape de apusul lor. Din contră, din studiul făcut de noi mai sus, s'a văzut cum chiar în sânul celei mai înaintate democraţii, nevoia organizaţiei şi natura psihologică a indivizilor tinde veşnic către ierarhie. Fenomenul oligarhic care se produce găseşte astfel în

1) Richard, op. cit., pag. 330 şi urm.

www.dacoromanica.ro

parte o explicaţie psihologică ce decurge din transformările psihice şi din mentalitatea specială a diferitelor persoane şi altă explicaţie în psihologia organizaţiei, adică în necesitatea de ordin tehnic şi tactic care decurge din consolidarea unui agregat politic. Căci, *cine zice organizaţie, zice ierarhie.*

Vilfredo Pareto a recomandat socialismul ca un mijloc favorabil de creaţie a unei elite în sânul clasei muncitoreşti. Căci pentru el elitele nu dispar, ci numai îşi cedează locul din când în când. Teoria *„circulaţiei elitelor"*, formulată de el, ne arata un amestec nesfârşit al claselor nobile; vechile elemente atrăgând şi absorbind pe cele noi. Se pare că însuşi teoreticienii socialismului n'au susţinut vreodată dispariţia elitelor. Saint-Simon nu-şi închipuia un viitor fără clase. El visa la creaţia unei noi ierarhii, fondată însă nu pe privilegii de naştere, ci pe inteligenţă şi merit. Sistemul său e autoritar dela un capăt la altul. Fourier, cu mai mult pedantism, nu era nici el prea departe de aceiaş credinţă: imaginase o ierarhie „de mille degrés" cuprinzând toate guvernările posibile dela „anarhie" la „omniarhie". Marxismul însuşi se vede silit să recunoască imaginaţia unei clase comuniste. După expresia neomarxistă modernă, Statul nu e decât un sindicat format pentru apărarea puterii existente [1]). Pretutindeni astfel în chiar planurile socialiste nevoia existenţei elitelor pare inexorabilă. Numai aşa un temperament ca Gladstone a putut zice cu drept cuvânt: „că dragostea pentru libertate a unui popor nu are egal, decât dragostea pentru aristocraţia sa".

Şi la urma urmei de ce atâta dispreţ pentru existenţa claselor? Ne arată experienţa trecutului că au avut o influenţă nefastă? Au fost ele utile?

Din acest punct de vedere, o cercetare obiectivă nu poate condamna apariţia claselor. In primul rând, diferenţierea în clase a fost forma necesară prin care societatea a trebuit să treacă.

Fără regimul claselor care să fi făcut tranziţia dela comu-

1) Michels op. cit. pag. 286.

www.dacoromanica.ro

nism la stat organizat, drumul societăţei spre progres ar fi fost mai lung şi mai anevoios. Clasele au corespuns unei necesităţi şi unei adaptări indispensabile. Fără ele n'am fi avut raporturile juridice consolidate în sisteme coherente, n'am fi avut origina statului. Fără să creeze diviziunea travaliului social, clasele, l-au favorizat. Redusă la puterile fiecăruia, munca a căpătat o nouă impulsiune: plăcerea specialităţei. Dar nu numai atât. Dacă războiul extern a făcut popoarele să se îngrijească cu cele mai bune mijloace de rezistenţă, dacă el a stârnit prima sămânţă a progresului, clasele sociale cu lupta lor au făcut în interior un şi mai mare serviciu Statului, creând prin acţiune emulaţia socială. Oprind curentul de tiranie al claselor dominante, muncindu-se să ajungă ele însăşi la putere, clasele au dat o luptă din care au învăţat, şi prin ele au învăţat şi indivizii componenţi, că: spre a învinge, trebue sa te cultivi, să rabzi, să speri şi să munceşti. Lupta de clasă a stârnit fermentul tuturor progreselor colective.

Şi dacă cultura sufletească a unui individ stă într'un individualism moderat, diferenţierea în clase a ajutat şi ac culturei omeneşti, ajutând individului la procesul de individualizare. Ideia de clasă a localizat, a canalizat sentimentul omenesc la un cerc determinat de persoane, i-a dat o intimitate mai profundă. In comunismul primitiv, unde promiscuitatea generală domnea, unde funcţiunea de simpatie era difuză, fiindcă se întindea peste tot grupul fără preferinţe, sentimentul social îşi pierdea limitele, devenea vag. Conştiinţa de clasă a lucrat aici alături de familie şi, reducându-i arcul simpatiilor exterioare, l-a întremat.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL III.

SOCIOLOGIA EDUCAȚIEI

E un lucru cunoscut că pedagogia, care a fost întrebuințată în organizațiunile școlare și în elaborarea doctrinelor pedagogice, dealungul secolului al XIX-lea, pedagogia lui Pestalozzi și a lui Herbart era mai ales de nuanță psihologică. Aceasta însemnează că ea dădea importanță, dacă nu excesivă, dar cel puțin primordială, individualității, plecând dela o serie de idei, elaborate în secolul al XVIII-a și a căror culminanță se găsea în doctrina lui Kant. Perfecționarea personalității a fost idealul etic cel mai indicat, pentru o operă pedagogică.

Pe timpul când își elaborau sistemele Herbart și Pestalozzi, Europa începuse să fie frământată de o serie de curente sociale. Revoluția industrială din Anglia se produsese; seria de consecințe sociale, în ceeace privește deplasarea claselor, era întrucâtva realizată. Cu toate acestea mișcarea socială era încă în stare rudimentară. In tot secolul al XIX-lea am avut a face cu cele mai puternice manifestări de curente sociale. Și aceste curente sociale nu erau decât teoretizarea nevoiei de reformă socială, pusă pentru întâia oară înaintea culturii omenești. Atunci, prin desvoltarea enormă a doctrinelor democrate, realizate în cea mai mare parte prin legi democrate, și ca o consecință a revoluției industriale, s'a realizat o serie de schimbări în structura economică, sub forma unei limitări a puterii capitalului. Aceste probleme generale, trebuiau să aibă o influență și asupra pedagogiei. Și această influență a adus ceeace se cheamă acum, Sociologia pedagogică. Peda-

www.dacoromanica.ro

gogia nu o mai concepem ca o disciplină, aplicată numai asupra sufletului copilului, care să țină seama de structura individuală a acestuia, considerat ca un fel de Robinson în insula sa. Educația e mai ales o funcție socială.

Rezultatele acestei Sociologii pedagogice le vom menționa în linii foarte rezumative, ca să se înțeleagă metoda întrebuințată, și pentru a putea ajunge la o serie de rezultate mai practice.

S'a observat, din acest punct de vedere, că există o strânsă corelațiune între ceeace se numește tipul social și tipul ideal de om perfect. Dar ideaful de om e o concepție colectivă. Educația trebue să-l realizeze. Însăși concepția, pe care o elaborase cu atâta sfrăduință secolul al XVIII-lea și filozofia lui Kant, concepția de personalitate perfectă, ea însăși este strâns legată de cerințele mediului social, la un moment dat. Astfel se vede că orice societate are omul ei desăvârșit. Nu există un tip etern de perfecțiune, ci numai desăvârșire față de mediul social.

Dacă luăm tipul social cel mai primitiv, dacă considerăm, spre pildă societatea indiană nord-americană sau cea australiană, veți vedea că tipul social este legat acolo de trebuințele societății în care trăește. Tipul acesta este vânătorul perfect sau magul, în societățile care se conduc după o ordine religioasă. Mai târziu, în societatea grecească, la Sparta, omul perfect era tipul bine educat fizicește, era aproape sportivul englez din zilele noastre. Mai târziu, în evul mediu, dacă avem în vedere educațiunea care se dădea în clasele bune, figura omului ideal era cavalerul, care trebuia să aibă o serie de discipline educative la îndemâna lui, cu care să poată realiza ceeace clasa lui îi cerea să fe. Mai târziu, când apar doctrinele economice, când apare capitalismul, comerțul desvoltat, atunci omul reușit devine acela care este complect adaptat cerințelor timpului, omul de afaceri, bancherul, financiarul sub toate formele. Vedeți, prin urmare, că tipul ideal de om variază ,în strictă dependență de tipul necesar al unei

www.dacoromanica.ro

anume societăți. Aceasta este deajuns pentru a se da o ideie de dependența în care se găsesc sistemele educative față de societate.

Dar mai este altceva. Copilul nu este — cum veți vedea îndată — acel animal asocial, cum credeau o serie de psihologi, pentrucă găsim la dânsul puternice tendințe către sociabilitate. Totuși el nu are înăscută sociabilitatea necesară conformărei la mediul în care trăește. Nu este format ca să aibă virtuțile sociale necesare, spre a fi un bun cetățean. Din acest element asocial pedagogia trebuie să tindă a face un element social, adică o celulă care să poată intra în armonia generală. Sociologul Durkheim, întrebuințează o formulă foarte expresivă pentru a defini educația. El a spus: „Educația nu e decât socializarea copilului". Copilul, care la început este departe de a avea trebuințele necesare și instinctele, prin care să se poată adapta mediului, devine încetul cu încetul o pastă mai plastică, care satisface nevoile societății, într'un anume moment. Așa dar educațiunea trebue privită ca o operă de socializare a copilului.

Mai este ceva. Ceeace constituie factorul de conservare a societăților, este transmiterea, din generație în generație, a noțiunilor, datinelor, practicelor cari asigură continuitatea vieței sociale. Este o inițiere, foarte asemănătoare aceleia, care se dă de Magi acelora pe care îi introduceau în secretele religiei lor. Această inițiare este educațiunea. Cei tineri erau chemați să li se destăinuească secretele cu care să poată continua mai departe tradiția, să le ofere formule de coheziune. Acest factor de conservare al societății este educația. Generațiile nu fac decât să-și transmită una alteia un cuvânt de ordine care, dacă modifică amănuntele, păstrează în orice caz liniile mari, asigurând dăinuirea grupului. Cei antici întrebuințau cunoscutul simbol al goanei torțelor, al făcliei aprinse care se trecea din mâna celui obosit de fugă în mâna celui care cu puteri proaspete se avânta în arenă. Acesta e secretul educațiunei: o generație insuflă celeilalte nevoia de conservare a societății.

www.dacoromanica.ro

Toate acestea sunt idei cari circulă azi în sociologie şi, importanţa pe care ştiinţele sociale o capătă din ce în ce mai mult, a invadat, Pedagogia. Astăzi Pedagogia consideră copilul din două puncte de vedere : psihologic, adică al perfecţionărei personalităţei lui în raport cu structura sa individuală, pentru că nu orice educaţiune poate fi aplicată la orice fel de temperament; în al doilea rând Pedagogia, consideră educaţiunea ca o ajustare a copilului, la mediul social de mai târziu. Pentru a putea continua opera generaţiunilor care au transmis făclia continuităţii.

Dacă trecem dela punctul de vedere general, teoretic, la realizări mai practice; găsim că observaţiunile de ordin abstract, pe care le oferă sociologia pedagogică, sunt confirmate de pedagogia practică. Iată de pildă Şcoala muncii, care a apărut aproape simultan, diferenţiată în două curente. Unul în America, al cărui iniţiator a fost filozoful pragmatist Dewep, iar altul, manifestat în Germania şi legat de numele pedagogului Kerchensteiner.

Cum a ajuns Dewey la concepţia şcoalei muncii şi cum a ajuns mai ales la principii de ordin sociologic? Dewey povesteşte că odată, mergând la un magazin cu furnituri şcolare, a cerut mese de lucru, de oarece, ca un principiu de educaţie, avea şi lucrul manual. A intrat deci în magazin şi a cerut un astfel de pupitru. Negustorul i-a răspuns : „ştiu ce cereţi d-voastră; d-voastră cereţi material de lucru, dar nu facem decât materialul de ascultat".

Altădată, acelaş Dewey, trecând pe stradă, a văzut o firmă, pe care scria : „Şcoală de nataţiune". Şi, cum americanul este sportiv, s'a gândit să capete câteva lecţiuni de nataţiune. Se aştepta să vadă un bazin în care să înoate copiii, sub direcţiunea unui înotător priceput. Dar în loc de aceasta a găsit o clasă ca oricare alta, cu pupitre, în care erau câţiva copii. Profesorul îi întreba: „Ce faci ca să înoţi? Copilul răspundea: „Mă bag în apă".

— Şi pe urmă ce faci?

— Dau din mâini.

www.dacoromanica.ro

Dewey a ieşit indignat şi a spus : ceeace se petrece cu această şcoală de natatiune, se petrece în general în şcoala noastră; prea multă teorie pasivă şi în schimb nimic practic.

Atunci, cu psihologia caracteristică Americanului, care colorează puternic până şi concepţia vieţii, Dewey porneşte sistemul pragmatist : ceeace are importanţă pentru el în viaţă este acţiunea. Pentrucă în fond omul este un „homo faber"; trebuie să se adapteze mediului, trebuie să se asimileze ambianţei. Şi pentru aceasta are două mâini înainte de toate.

Acest punct de vedere pragmatist îl aplică în educaţiune, care trebuie să fie un preexerciţiu pentru o activitate creatoare. Copilul trebuie să lucreze iar nu numai să asculte ; trebuie să se adapteze mediului, să fie un colaborator activ al acestui mediu.

Natural, această concepţiune pragmatistă este pe urmă completată prin concepţiunea funcţională a educaţiunii. E necesar să facem din fiecare aptitudine sufletească un mijloc de realcţiune, care să corespundă unei anumite funcţiuni biologice în viaţă. Atunci obiectul de învăţământ pe care-l predăm trebuie să fie prezentat sub lumina utilităţ'i lui în viaţă.

Învăţăm de obicei istoria ca o serie interminabilă de date şi de nume, fără ca ea să servească la nimic, decât să mobileze inutil capul copilului. Istoria trebuie predată altfel : să arătăm copiilor că ea nu este decât reprezentarea, repetată dealungul timpului, a unor factori sociali, existând şi astăzi în societate. Pentru Dewey istoria nu este altceva decât exemplificarea virtuţilor cetăţeneşti. Învăţăm o serie de operaţiuni matematice pentru viaţă. Matematica economiseşte o serie de experienţe, care s'ar putea reproduce la infinit, dacă n'am avea o formulă generală. La fel cu geografia. Nu e necesar să fie numai o înşirare de localităţi, ci ea trebue să aibă o utilitate practică, acea de a cunoaşte diferitele puncte în care va trebui

www.dacoromanica.ro

să ne deplasăm, pentru a cunoaşte mediul fizic în serviciul activităţii noastre.

Dacă pedagogia lui Dewey este funcţională şi pragmatistă, adică dacă trebuie să ajungă să realizeze idealul care este adaptarea omului la mediu, acest mediu este înainte de toate mediul social. Omul trebuie să se adapteze mediului social al timpului său, în care să fie un cetăţean activ şi creator. Astfel, dela concepţiunea pragmatistă, funcţională, ajungem la adaptarea la mediul social. Fiecare om trăeşte într'o societate dată la a cărei evoluţie contribuie, al cărui ideal de perfecţionare trebuie să-l ducă mai departe. Prin urmare supremul ideal funcţional trebuie să fie să corespunzi unui anumit mediu social.

Aceeaşi ideie, aproape identică, o regăsim la Kerschensteiner cu o singură deosebire: Kerschensteiner face o aplicaţiune mai strictă a aceluiaşi principiu, al aceluiaşi postulat. El insistă mai mult asupra necesităţii, care apare în Germania, de a educa pe ucenic, de a-i da o anumită perfecţionare, insistă asupra necesităţii alegerei unei profesiuni în viaţă şi a perfecţionărei în acea profesiune.

Pentruca să putem aplica sistemul la Pedagogie, trebuie să ne dăm seamă dacă copilul este într'adevăr apt de a primi această educaţiune, cu alte cuvinte, dacă se găsesc în el anumite aptitudini sociale. Este copilul animalul asocial complet, cum credea romantismul, de acum două-trei decenii, sau cum credea şcoala de criminologie a lui Lombrozo, după care copilul este o brută crudă, un fel de reeditare a omului primitiv, dela aurora civilizaţiunilor?

Astăzi ideia despre primitiv este mult schimbată. Chiar dacă ar fi adevărată teoria lombroziană şi a lui Stanley, după care viaţa copilului repetă exact viaţa civilizaţiunilor primitive, cele din Australia, prezintă un om complet conformist cutărui mediu social, mediu care îl obligă să evite orice fel de deviaţie în ceeace priveşte viaţa colectivă. Prin urmare, chiar

www.dacoromanica.ro

dacă identificăm, după o metodă foarte discutată, viața copilului cu viața primitivului, ajungem la concluzia că acesta nu este așa de asocial, cum s'ar crede. Inainte de a purcede la măsuri de ordin practic, este necesară elaborarea unui fel de Sociologie infantilă. Și lucrul s'a făcut. Avem în această privință un articol mai vechi al lui Gabriel Tarde asupra psihologiei infantile. Anume, Tarde credea că viața socială a copilului, foarte reală, este totuși complet deosebită de viața socială a adultului. Mai pe urmă o serie de cercetări mai exacte au arătat că viața socială a copilului este, în cea mai mare parte, asemănătoare cu viața socială a omului matur. Iată de pildă, în ceeace privește jocul — și avem în această privință o serie de cercetări extrem de interesante ale unui cercetător belgian Varendonck: „Recherches sur les sociétés d'enfants", în care acesta arată că cea mai mare parte din jocuri nu sunt decât schemele prealabile, a aceeace are să fie viața socială de mai târziu. Există în jocurile copiilor raporturi de ierarhie: un copil este împărat, altul haiduc, altul șef de bandă, deci o diferențiere pe ranguri. Apoi se manifestă existența unei serii de tagme sociale. Sunt clase sociale în jocurile copiilor și Varendonck arată fel de fel de exemple de această diferențiere politică.

Din toate teoriile cari s'au emis asupra jocului, cu siguranță că cea mai acceptabilă este aceia a lui Karl Gros, după care jocul este o preparare pentru viața serioasă, este un preexercițiu al vieții. Copii care s'au jucat și — lucrul s'a verificat experimental — sunt cetățenii cei buni; copiii cari nu se joacă, acei palizi, acei izolați, mofturoși, fac pe neconformiștii, pe neurastenicii, pe solitarii, nu sunt buni cetățeni. Copilul care s'a jucat, este un viitor element social, și creator efectiv în societatea sa.

Veți spune că jocul dispare. El totuși lasă urme, lasă predispoziții de educațiune socială. Saint-Marc Girardin, vorbind despre cultura clasică spunea o vorbă foarte spirituală, relativ la învățarea limbei latine: „Je ne demande pas é un honnête homme de savoir le latin, il me suffit qu'il l'ait

www.dacoromanica.ro

oublié". Nu e nevoie ca fii noştri să se joace tot timpul, îmi e de ajuns ca să se fi jucat odată, căci aceasta le lasă predispoziţiuni, chiar când au uitat să se mai joace.

Dacă trecem la celelalte activităţi ale copilului, la activităţile serioase, constatăm imediat fenomene de relaţiuni interpsihologice. Copiii au prieteni, se leagă unul de altul după afinităţi. Deci ei nu sunt aşa de asociali cum s'a pretins. Mai mult decât atât, există în viaţa copilului fenomene de tiranie a masseĭ contra individului nesocial, şi cari se exercită asupra copilului, luat individual. De pildă constatăm anume reacţiuni de cruzime faţă de copiii izolaţi. Copiii solitari sunt persiflaţi, sunt batjocoriţi de massa cealaltă a copiilor normali Acelaş râs este exercitat asupra acelor cari apar într'o uniformă caraghioasă, care-i desemnează ca neconformişti. Copiii îi ironizează, îi găsesc ridiculi şi întrebuinţează râsul „comme une brimade sociale" cum zice Bergson. Se constată chiar cruzime, din punctul de vedere al sancţiunii sociale la copii, care merg atât de departe încât îşi bat joc de estropiaţi, de schilozi, ori de cei mai bătrâni decât dânşii. Ne aducem aminte cât de ridicol era colegul nostru de clasa III-a care avea mustăţi.

Altădată se pot exercita chiar fenomene de sugestiune a masselor asupra copilului, de pildă fenomenul foarte cunoscut, şi foarte trist în acelaş timp, al sinuciderei unui copil sub impresiunea mulţimii celorlalţi. Într'un roman de André Gide „Les Faux monnayeurs" se descrie un fenomen patologic, foarte interesant: cum o clasă întreagă aduce la sinucidere un copil irascibil, nervos, emotiv, numai prin faptul că a exercitat un şantaj asupra lui, un şantaj care constă din a spune că n'are curajul să se sinucidă. Această presiune exercitată zi de zi asupra copilului, a determinat sinuciderea lui în plină clasă. Altădată, printr'o sugestiune de massă, s'au constatat fenomene de halucinaţiune colectivă, copii cari au avut viziuni. Altădată, în fine, se constată apucături criminale de furt, de asasinate, care se exercită numai prin presiunea mulţimii celorlalţi copii. In „Confesiunile" lui Jean Jacques Rousseau este

www.dacoromanica.ro

un episod în care autorul, care era la o şcoală de ucenici, se ducea în fiecare zi şi fura fructe dintr'o grădină, deoarece colegii săi de atelier îl împingeau să facă acest lucru, printr'o sugestiune care-l acapara, printr'un fel de autoritate a mulţimei. Şi mergea să fure fructe, deşi el nu mânca, ci le dădea celorlalţi.

In romanul lui Gottfried Keller „Der grüne Heinrich" se găsesc deasemeni o mulţime de episoade asupra inolinaţiunei copilului către furt şi infracţiune, sub presiunea massei.

Nu mai pomenesc de cazurile colective de isterie ; pe cari le descriu unii pedagogi şi mai ales de influenţele de sugestiune ale massei, în ceeace priveşte moda.

Povesteşte Fritz Giese că, într'un moment dat, la şcoala din Schöneberg, copiii se tatuau, îşi aplicau un fier roşu numai din modă, numai pentru a constitui o emblemă colectivă.

Din toate aceste exemple, se poate vedea, cum copilul nu este un animal asocial, şi că sufletul lui este perfectibil, din punctul de vedere al educaţiunii sociale. Că nu ne adresăm în pustiu, când preconizăm educaţiunea socială, pentru că găsim o serie de atitudini virtuale, iar altele realizate în copil şi cari îndreptate bine, pot face dintr'însul un viitor bun cetăţean.

Ce trebuie să facă pedagogul, pentruca să obţină din copil un animal socializat ?

In această privinţă avem două grupuri de probleme : avem educaţia socială generală, sau formală, care caută să obţină din copil formaţiunea aptitudinilor generale, eterne, formale, apriorice, cari există în fiecare grup, şi anume - spiritul de solidaritate, de disciplină, de ordine, tendinţa de a căuta şi găsi valori comune cu ceilalţi, educaţiune sociologică am zice. Apoi mai este altă educaţiune, mai specială, politică, în care copilul trebuie adaptat la mediul lui specific, la o anumită societate din care face parte, la problemele de ordin economic, politic, profesional, ale tipului social, în care s'a născut şi în care trebuie să trăiască. Deci două grupuri de probleme : formarea copilului, din punct de vedere sociologic, general, adică pentru a fi apt să trăiască în orice so-

www.dacoromanica.ro

cietate, chiar dacă s'ar muta într'o altă țară și pe urmă formarea, pentru materia unei societăți *anumite*, în care trăiește

In ceeace privește educațiunea socială generală, ceeace definește spiritul vieței colective, sunt mai ales două caractere esențiale. Viața socială se impune individului, oarecum din afară, dintr'un fel de coercițiune. Societatea nu ne permite să avem o serie de capricii individuale, ci ne impune un ideal, o anume religie, un anume limbaj, o anumită modă, care vine din afară și pe cari trebuie să le respectăm. Pentruca să putem face din copil un element social din acest punct de vedere, trebuie să asigurăm două virtuți : spiritul de disciplină și în al doilea rând ideia de sancțiune, contactul cu ceeace ce va fi mai târziu, presiunea, coerciț'unea socială. După aceea, a doua virtute a societății este ca oamenii să se considere oarecum legați de aceleași valori comune, să respecte același ideal, aceleași instituții, să fie solidari unii cu alții.

Cum vom face pe copil să devină cetățean disciplinat, să se deprindă cu aceste elemente de ordine, fără de care orice viață socială este imposibilă ? Mai ales că viața copilului se caracterizează printr'o instabilitate permanentă de umoare. Căci copilul aci este bine și aci este rău dispus ; aci iubește, aci urăște ; azi îi place o jucărie, mâine o svârle.

Instabilitate de dispoziție, ritm foarte capricios al tensiunii sufletești, iată caracteristica copilului. Cum ajungem să putem aplica virtuți contrarii acestei instabilități ?

Cum vom face ca el să fie ordonat, consecvent, să aibă spirit de continuitate în acțiunile sale, calități cari vor face mai târziu din copil, un membru util societății ? Noroc este că există și cealaltă față a medaliei, și dacă copilul este instabil are alte însușiri, prin care putem pătrunde în viața lui intimă. Acest caracter este sugestibilitatea enormă a copilului.

Guyau observă că într'o privință copilul este asemănător unui halucinat. Copilul primește, fără critică, fără opoziț'une, tot ce vine dela o influență puternică, d'n afară. Lucrul a fost dovedit experimental. Avem o foarte amuzantă experiență a

www.dacoromanica.ro

lui Binet şi Henry : ei prezentau copiilor o serie de linii de o anumită dimensiune. Copiii îşi întipăreau în minte, dimensiunile acestor linii, cari apoi erau amestecate cu altele de alte dimensiuni. Erau rugaţi să caute primele linii şi copiii le găseau uşor. Era de ajuns însă o singură întrebare, ca să-i turbure, şi anume : „Sunteţi siguri că acestea sunt liniile?" Şi atunci 89 la sută greşeau, nu mai recunoşteau liniile .Era deci o simplă sugestiune de îndoială foarte uşoară, pentruca elevul să nu mai fie sigur de ceeace ochii lui indicau ca sigur cu o clipă înainte.

Aşa dar, există o anume susceptibilitate în viaţa copilului şi pe aceasta trebuie să o utilizăm, pentru a forma spiritul lui de disciplină .Şi anume cum? Printr'o afirmaţiune — cel puţin în prima vârstă a copilăriei — categorică, a principiilor educative.

Există, dacă nu o prejudecată, dar oarecum o ideie preconcepută, că este foarte util în pedagogie, discuţiunile cu copiii .Da, dar aceasta numai dela o anumită vârstă, căci la început, tocmai pentru a favoriza această susceptibilitate, credinţa categorică este mult mai utilă, pentru a împiedeca, ca în sufletul instabil al copilului, să se producă o anarhie morală.

Disciplina şcolară, trebuie să se bazeze pe acest categorism apodictic al autorităţii pedagogului, fără însă ca acestea să fie un tiran, să terorizeze o clasă. Totul depinde de talentul lui personal. Trebuie să aibă autoritate disciplinată, hotărâtă, iar nu şovăitoare, care ar putea da naştere anarhiei de care vorbeam.

Natural că disciplina e una şi frica de pedeapsă alta. Profesorul trebuie să evite, cât se poate, teroarea. Trebuie ca autoritatea lui să fie primită benevol de şcolari. In această privinţă regule pedagogice nu se pot da, pentrucă toate depind de arta cu care se comportă profesorul în clasă.

In ceeace priveşte ideia de sancţiune pe care copilul trebuie să o deprindă ca o consecinţă firească a greşelei, ajungem la discuţiunea noţiunei de pedeapsă. S'a spus

www.dacoromanica.ro

că rolul cel mare al pedepsei este de a fi exemplificativa, adică de a da un exemplu care să paralizeze pe cei cari ar avea poftă să reînceapă. Această utilitate a pedepsei, aplicată pedagogiei sociale, este discutabilă, pentrucă una este frica pedepsei, şi alta fapta bună, din punctul de vedere al moralei libere, autonome.

Frica nu e întotdeauna un remediu. Nu e un remediu nici faptul că mă aşteaptă un pericol pentru o anume acţiune a mea. Sunt o mulţime de profesiuni, în care viaţa este în pericol şi totuşi omul se îndreaptă spre ele de bună voie. De pildă marinarul, care-şi expune zilnic viaţa, minerii, cari lucrează în mine cu grisou. Cu toate acestea lucrează în acel loc de primejdii, nu siliţi, nu de frica unei pedepse, ci pentru exercitarea meseriei lor. Puterea de exemplificare a pedepsei, pentru pedeapsă, nu e atât de efectivă. Ceeace trebuie să urmarim prin represiune este restabilirea prestigiului social, diminuat prin infracţiunea şcolară. Dacă prestigiul rămâne micşorat şi nu se reacţionează prin pedeapsă, autoritatea întreaga a legei şcolare este scazuta, de aceea pedeapsa trebue să tindă la restabilirea prestigiului clasei.

Cum trebuie să fie pedeapsa, pentruca să desvolte în copil nevoia sancţiunii sociale, iar nu tirania pedepsei?

In primul rând pedeapsa trebuie să fie obiectivă, copilul trebuie să simtă că l-am pedepsit, pentrucă a intrat în conflict cu o anumită lege, care e mai mare decât dânsul, care-l depaşeşte, care e a societăţii întregi. Nu pentrucă am fost nervoşi, ori din comoditate, ori din egoism, ci pentrucă pedeapsa trebuie să aibă o justificare obiectivă.

In al doilea rând, este nevoie ca pedeapsa să fie în concordanţă cu opinia publică a clasei, adică cu a celor buni din clasă. Dacă pedeapsa ar fi oarecum neînţeleasă de clasă, n'ar avea eficacitatea necesară, căci ar cădea asupra unui mediu care nu o înţelege .Un mediu nu înţelege ideea de sancţiune decât când o aprobă.

Unii pedagogi au emis părerea că pedeapsa, pentru ca să fie într'adevăr folositoare, pregătitoare pentru menta-

www.dacoromanica.ro

litatea socială a copilului, trebuie să fie dictată de clasa însăşi. E vorba de cunoscutele şi faimoasele tribunale de şcolari, în care judecători sunt însăşi ei. Unii fac pe procurorii, susţinând un adevărat rechizitoriu, alţi fac pe avocaţii.

Oricât ar fi de moderne aceste tribunale şcolare, şi prin aceasta seducătoare, ele prezintă multe inconveniente: în primul rând strică aceiace vor să restabilească, adică autoritatea pedagogului, a şefului clasei, care rămâne ca un factor neglijabil şi indiferent, ca un factor inutil în viaţa clasei, care se desfăşură şi fără el. Dacă este just şi adevărat că pedeapsa trebuie să fie în proporţie cu infracţiunea, experienţa, aşa de mică a copiilor, va face ca însăşi pedeapsa să nu fie dată cu tactul necesar pentru aplicarea acestei pedepse. Aşa încât, voind să se remedieze o încălcare de regulă socială, tribunalele şcolare, nu fac decât să strice mai mult simţului de autoritate şi prin aceasta să aducă în clasă un spirit scăzut de moralizare, care face din ea o mulţime inferioară, dezordonată, prea individualistă lipsită de raţiune, etc.

Regula generală, pe care am observat-o în privinţa pedepsei, anume ca ea să fie obiectivă, înţeleasă de toată clasa, trebuie să fie respectată şi când e vorba de sancţiunile pozitive, cari constituiesc pe urmă noţiunea de succes în societate.

Ceeace am spus despre pedeapsă, este valabil şi pentru recompensă.

Spuneam că al doilea fapt este solidaritatea.

Spiritul de solidaritate se poate obţine la copii în două feluri. Se poate obţine prin mediul social şcolar, din care face parte, şi mediul social este societatea în care trăeşte şi se desvoltă copilul. In al doilea rând, prin instrucţiunea socială care i se va da.

In ceeace priveşte mediul social şcolar, spre deosebire de mediul familiar, n'are acea afectivitate, pe care copilul o găseşte acasă. El se mai deosibeşte şi de grupurile de prieteni, pentrucă prietenii sunt selectaţi după afinităţi, după preferinţele lui sentimentale, pe când mediul şcolar, asemenea mediului so-

www.dacoromanica.ro

cial de mai târziu al societăţii, este inspirat de acea abstracţiune rece a unei ordini care domină individzii. Mediul şcolar, asemenea mediului social, prepară pe copil pentru viaţa socială.

Cari sunt mijloacele de a prepara mediul şcolar, colectiv, solidar?

In primul rând, printr'o regulă, pe care am enunţat-o cam aşa: profesorul trebuie să creeze, ori de câteori poate, în sânul clasei sale, o stare de mulţime. Nici odată o societate nu e mai puternic închegată, mai coeziv legată, decât în stările pe cari le numim în psihologia socială stări de mulţime. Stările în care individul dispare ca persoană şi e contopit într'un fel de elan social. Sunt faimoasele mulţimi cari apar la festivităţi, în stările de panică, de revoluţiune, mulţimile cari se formează delirante pe străzi, încălzite de cuvântul magic al unui orator. Sunt mulţimile cari topesc complet spiritul individual al cuiva.

Cum putem obţine stările de mulţime în clasă?

Poate să o facă profesorul, cu ocaziunea diferitelor obiecte de învăţământ, când predă istoria şi comemorează pe un om mare, când vorbeşte de spiritul colectiv al unei naţiuni. Toate acestea, după talentul natural, pot creea un curent de entuziasm, făcând din toţi copii o pastă omogenă socială, în care copilul se simte integrat şi astfel solidaritatea socială se naşte încetul cu încetul.

In al doilea rând, spiritul solidar al copilului, adică sentimentul că face parte dintr'un grup social, şi că trăeşte bine integrat în acest grup, se poate provoca cu ocaziunea pedepselor colective. Trebuie să simtă copilul că oricât ar exista individual, el este legat de un determinism social mai mare decât el. Trebuie să simtă că vina nu este numai a lui, dar a întregului corp din care face parte, a clasei sale, a mentalităţei clasei, a ideilor care circulă în acea clasă. Micşorarea valorii pe care o are clasa, este influenţată de anume greşeli, ale fiecărui copil în parte. Astfel fiind, este necesar ca pedepsele şi recompensele să fie oarecum colective, să existe o recompensă pentru meritele întregei clase, prin fapta

www.dacoromanica.ro

unui individ şi invers, să se pedepsească o întreagă clasă din fapta unui individ. Natural, că va trebui să se facă o diferenţă când este cazul de o faptă pur individuală, sau de un fapt determinat de atmosfera generală, care pluteşte în mediul şcolar, din care copilul face parte.

Mai este necesar, din când în când, să se stabilească bilanţul moral al întregei clase, adică să se stabilească contul de profit şi pierderi, din punctul de vedere al comportărei întregei clase, faţă de regula şcolară; să se stabilească ce e meritoriu şi ce nu, să se precizeze cari sunt abaterile în contra regulamentului.

Spuneam mai sus că societatea se caracterizează prin continuitatea generaţiilor. Pentru a stârni spiritul de solidaritate iată încă o nouă regulă de pedagogie socială: a ţine viu, spiritul de continuitate socială în clasă. Profesorul e dator să spuie ce au fost generaţiunile trecute, cari au fost elevii distinşi, meritele lor în societate şi cum s'au conformat mediului lor de viaţă. Prin aceasta copilul de astăzi cunoaşte copilul de eri şi continuitatea generaţiunilor se păstrează prin elementul comun, care este profesorul. In afară de aceasta sunt foarte necesare societăţile post-şcolare. Le vedem apărând şi în societatea noastră, în toate părţile. Foşti colegi, comemorează, din când în când, un anumit număr de ani de când au absolvit şcoala.

Elevii actuali văd pe premergătorii lor.

Se mai pot indica şi alte mijloace de solidaritate şcolara: de pildă excursii şcolare împreună cu profesorii, asociaţiuni şcolare, asociaţiuni de gimnastică, de sport, care formând o serie de conglomerate, creează încă o serie de tipuri sociale, prin care se ajunge la spiritul de solidaritate.

Acelaş spirit se poate trezi şi pe calea instrucţiunii.

Amintesc că cele două materii, care ajută mai mult la formarea educaţiunii sociale, sunt instrucţia civică şi Sociologia şi în al doilea rând învăţământul istoriei.

In ceeace priveşte învăţământul istoriei el trebuie făcut în anume fel. Trebuie să se renunţe la vechile metode de înşirare de

www.dacoromanica.ro

bătălii, de acțiunile personale ale unor monarhii și de realizarea unei date care însemnează încheierea unui tratat. Astăzi istoria nu mai e prezentată cum era înainte și când se arăta de pildă că Luther singur a făcut reforma, fără nici un fel de colaborare socială, că Napoleon a creat tot ceeace a creat prin simpla putere a geniului său, sau Ludovic al XIV-lea la fel, că singuri indivizii eminenți au creat ordinea socială, fără concursul popoarelor și claselor sociale de care erau înconjurați. Studiem astăzi istoria mai mult sub aspectul instituțiunilor, adică al acelui spirit colectiv anonim care încetul cu încetul își realizează rendamentul, formând momentele caracteristice ale istoriei. Acest spirit colectiv trebue să-l simtă copilul ca spirit social, ca spiritul normelor sociale generale care în fiecare moment realizează în mod concret faptul istoric.

Aceste câteva considerațiuni, mai mult de ordin teoretic, au căpătat astăzi o serie de realizări în pedagogia contimporană din țările cele mai înaintate din punct de vedere pedagogic, în Germania și America.

Avem în Germania realizări de educațiune socială sub forma acelor „Freie Schulgemeinde" de care vorbesc în special P. Gheeb și Georg Wynecken, la Wickersdorff bei Saalfeld și comunitatea școlara, pe care a format-o Hermann Lietz la Haubinde în Turingia, comunitatea școlară — Landerziehunsheim — care amintește până la oarecare punct de utopiile din doctrina socială a secolului trecut, falansterele lui Fourier — unde copiii trăiesc în comunitate cu profesorii lor. Sunt două tipuri de aceste școli; este tipul Haubinde din Turingia, care lasă puterea în persoana profesorului și unde profesorul este un fel de monarh care conduce comunitatea și este tipul „Freie Schulgemeinde", unde profesorul are un rol șters. Comunitatea școlară se conduce absolut democratic. Există o adunare a școlarilor, ea decretează măsurile și chiar legile după care se conduce comunitatea. Aceeași adunare este chemată să dea funcționari, și chiar să decreteze pedepse. Există un program de activitate și un program de sancțiuni emanat din democrația școlară astfel constituită.

www.dacoromanica.ro

Astfel de şcoli mai găsim la Odenwald, la Oberheimbach şi aceia a lui Berthold Otto, la Lichterfelde lângă Berlin.

In ceeace priveşte tipul american, el este şi mai înaintat decât tipul german. Tipul american este cunoscut sub denumirea de „School cityes" şi prezintă organizarea unei republici democrate aproape identice cu societatea americană. O profesoară, conducătoare a unei asemenea şcoli, întrebată fiind de metoda ei de conducere, a răspuns că şcoala se conduce de opinia publică a şcolarilor.

Dacă în Germania funcţionarii şcoalei, cari sunt tot elevi, sunt responsabili către profesor, în America avem un tip şcolar complect democratic în care funcţionarii şi acei cari conduc comunitatea sunt răspunzători nu către profesori ci către proprii lor alegători, ceilalţi şcolari, — cari i-au ales la conducerea şcoalei.

Sistemul din aceste „school-cityes" a fost aplicat şi în Elveţia de cunoscutul pedagog Förster, care afirmă că a obţinut foarte bune rezultate, cel puţin în două-trei stabilimente şcolare foarte cunoscute. Natural că asupra acestor realizări trebue să fim foarte precauţi pentru că, dacă există ceva achiziţionat în pedagogia sociologică, este tocmai faptul că fiecare instituţiune şcolară trebuie să ţină seama de mediul specific naţional şi, ceea ce poate conveni comunităţei americane, nu poate conveni celei româneşti. Trebue să ne adaptăm tipului social din care face parte posibilităţile de educaţiune socială şcolară.

Spuneam odinioară că educaţiunea socială poate fi de două feluri : generală şi specială. Până acum ne-am ocupat de educaţiunea generală formală. Există însă şi o educaţiune socială ceva mai puţin ideală, mai puţin universală, relativă la bazele educaţiunei cetăţeneşti, care se referă la un anumit tip social în ceea ce are mai concret, adică la organizaţiunea economică, profesională şi politică.

In ceea ce priveşte educaţiunea politică cetăţenească, avem un bogat material adunat tocmai în acea şcoală a muncei de care vorbeam, reprezentată de Kerschensteiner.

Pe vremea când scria Kerschensteiner, ideea selecţiunei pro-

www.dacoromanica.ro

fesionale în şcoli nu era destul de desvoltată. Astăzi s'ar putea adăoga unele selecţiuni profesionale în şcoli între copii după verificarea şi examenul prealabil al unui medic sau al unui institut.

Kerschensteiner propunea — pentru formaţiunea conştiinţei profesionale — în primul rând — o prelungire a şcoalei primare în care să se predea mai mult învăţământ civic decât până acum şi, în al doilea rând, formarea unei şcoli complimentare după şcoala primară sau după şcoala rurală, sau şcoli profesionale de ucenicie, şcoală complimentară în care ucenicul şcolar să capete elemente generale asupra profesiunei lui, asupra învăţământului civic, asupra îndatoririlor politice ce i le impune mediul din care face parte. Aceste şcoli complimentare trebuie să aibă un program în care să se aibă în vedere următoarele: învăţământul profesional aşa cum se face astăzi, duce la un fel de atomizare la societăţei: fiecare ucenic învaţă numai profesiunea lui şi-şi creează un fel special de a vedea întreaga societate, toată societatea reducându-se la ceeace face el. Cismarul consideră întreaga societate ca având o unică utilitate: cismăria. Croitorul la fel, medicul la fel. Kerschensteiner susţine că trebuie armonizată ideea de profesiune cu interesul general al societăţei, profesiunea trebuie să intre în cadrul organizărei generale din care face parte, şi ucenicul trebuie să înţeleagă complexitatea organelor vieţei sociale în care reprezintă numai o anumită parte. Acest învăţământ însă — trebuie să se armonizeze cu întregul tot social.

Apoi, susţine el, trebue accentuat învăţământul civic care în şcolile româneşti, — este din ce în ce mai mult neglijat, ajungând pe acelaş plan cu caligrafia, desemnul şi muzica şi de multe ori chiar şi mai puţin important pentru că dexterităţile mai aduc un element estetic de plăcere, pe când învăţământul civic, aşa cum se face astăzi, nu e decât o enormă plictiseală. Învăţământul civic, trebuie făcut aşa ca să intre în preocupările egoiste ale copilului, prinzându-l prin ceea ce-l interesează în mod egoist. In şcolile de ucenici de pildă, se va insista la început asupra ceea ce interesează profesiunea lui, legăturile cu

www.dacoromanica.ro

celelalte profesiuni şi încetul cu încetul să se alunece spre învăţământul civic general. In afară de aceasta învăţământul civic trebuie făcut în mod plăcut prin permanente comparaţii cu viaţa reală, cu exemple vii din profesiunea ucenicului pentru a se arăta complicaţiunea vieţei sociale şi a-l duce astfel spre concepţiunea generală a statului.

Apoi, mai trebuie propus în şcolile complimentare istoria propriu zisă, făcută în aspectul ei instituţional din care să putem extrage anumite învăţăminte sociale pentru viaţa colectivă în general.

Kerschensteiner mai propune şezători, în care să se explice copilului organizaţiunea vieţei sociale a statului din care face parte. Apoi case de economii mutuale, cari ar avea de obiect şi de scop de a deprinde pe copil cu solidaritatea economică. Odată, un copil ucenic spărsese o oglindă care costa 10 mărci aur şi n'avea cu ce să o plătească : oglinda a fost plătită soldar de copii. La München s'a inaugurat o Casa mutuală şcolară pentru a desvolta spiritul de mutualitate, de ajutor reciproc, pentru ajutorarea celui sărac, celui bolnav. Apoi educaţiunea prin asociaţiunile tinereşti care s'ar înfiinţa în dependenţă oarecum de şcoală, la care profesorii ar da concursul lor, ar oferi sala de întruniri, ar prezida întrunirile, ar canaliza această viaţă şcolară. In fine sunt celelalte instrumente sociale cari perfecţionează educaţiunea civică instrumente sociale străine de şcoală, cum ar fi bibliotecile, muzeele, etc.

Nu vom încerca o pedagogie românească în care să putem arăta avantagiile şi desavantagiile sistemului şcolar actual, căci ar trebui o serie de cercetări, dar vom face totuşi câteva observaţiuni de ordine generală asupra noţiunei de educaţiune socială şi asupra profitului pe care l'am putea trage din aplicatiunea mai entuziastă, mai idealistă a acestui concept.

Din examinarea, chiar superficială, a structurei noastre sociale, de astăzi, din punctul de vedere al aptitudinilor sociale, putem ajunge la concluziuni mai de grabă pesimiste.

Societatea românească, în faza actuală, nu prezintă nici un tip social de societate individualistă în care totul să plece din

www.dacoromanica.ro

inițiativa particulară, respectând ceea ce este social dar oferind puterea sa de colaborare personală cum e în Anglia .

In acelaș timp societatea noastră nu este nici o societate colectivă în care spiritul de disciplină, spiritul de ordine să domine ca în Germania.

Dacă nu avem spiritul individualist și nici spiritul colectiv, această cred că este datorit neglijenței operei de educațiune școlară.

Dacă această afirmațiune oarecum pesimistă, mi se pare până la oarecare punct îndreptățită, să afirmăm că există totuși la noi o anume opinie critică socială. Concepem și criticăm enorm. Deci o lipsă totală de opinie publică nu există la noi. Dar dacă constatăm o opinie publică pur platonică, descoperim în acelaș timp o lipsă de realizare în viața practică a ideilor, pe care fiecare le formulăm în forul nostru interior, dar prea rareori avem curajul să le afimăm în afară. Există un fel de abulie socială practică.

Avem perfecta concepție de ceeace este rău sau bine, dar numai din punct de vedere intelectual. Ca să ajungem la acțiune nu putem ; căci există o stare perpetuă de resemnare, de stoicism social.

Asistăm la o descurajare completă a omului plictisit de viața politică, pentrucă deși concepe ce ar fi bine, în mod conștient, nu vrea să realizeze deoarece funcțiunile active sunt paralizate. Aceste funcțiuni active, mi se pare, că ar putea fi stimulate, canalizate, excitate printr'o anumită educațiune socială. Și ceeace ne lipsește pentru a înlatura defectele, pe cari le avem și pentru a pune mâna la lucru, este înainte de toate educațiunea. Suntem rău crescuți. Nu există reguli sociale de educațiune. E o neglijență definitivă în această privință. Românul se prezintă în societate printr'un fel de aptitudine naturală, instinctivă care uneori e fericită alte ori nu. Nimic nu s'a făcut în această privință. Vechea critică junimistă a deosebirei dintre formă și fond, este încă din nenorocire justificată, forma nu poate să devină fond, decât printr'o operă de educațiune. Educațiunea făcută de popoarele occidentale, a-

www.dacoromanica.ro

cele minuni de autonomie spirituală în rândul națiunii, ar putea contopi și acest dualism tragic din viața noastră socială: pe de o parte concepțiunea intelectuală justă, dar pe de alta o realizare minimă, mizeră. Contribuind la această operă de educațiune am face cea mai puternică și mai adevărată operă democratică.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL IV

SOCIOLOGIA ŞI TEORIA CUNOAŞTERII

I

Se poate judeca de multe ori importanţa oamenilor mari nu atât prin ceeace au produs, cât prin ceeace au făcut posibil, prin ce au îndemnat să se facă după ei. Sunt opere al căror conţinut e mai puţin însemnat decât impulsiunea care emană din el, mai puţin însemnat decât excitaţia pe care o determină în urmaşi, de a continua, de a perfecţiona, ori de a aplica în infinite aspecte, o idee iniţială. O operă mare se măsoară nu atât prin adevărul ori prin frumosul pe care-l conţine, cât prin fecunditatea ei.

Printre alte multe exemple e desigur cazul lui Kant. Cine citeşte azi vechile pagini ale „Criticei raţiunei pure", îşi dă perfect seama că multe din afirmaţiunile moderne relative la teoria cunoaşterii sunt streine intenţiei marelui filozof. Desigur, Kant e primul care a pus bazele moderne ale teoriei cunoaşterii. Prin analiza şi determinarea funcţiunilor apriorice ale cunoştinţei, el a deplasat radical perspectiva problemei. Precursorii săi, Hume ori Berkeley, au întrezărit cel mult problema, fără să-i dea formularea definitivă.

Totuşi, contribuţia lui Kant nu e ceeace suntem înclinaţi să credem astăzi. „Critica raţiunei pure" e o operă pur filozofică, de o filozofie aşa cum se credea atunci că filozofia fiind, „imanentă", e deasupra omului, — că destinele capricioase ale existenţei omeneşti nu atrag după ele eternitatea impasibilă a unor adevăruri pure — independente de orice vicisitu-

www.dacoromanica.ro

dini pământeşti.. O astfel de filozofie avea încă ceva din infaibilitatea dogmelor religioase din care coborîse şi al căror spirit îl moştenise. Filozofia lui Kant se resimte şi ea de această atmosferă a timpului. Şi ea e extrem de formalistă, străină de orice suplețe, de orice relativism. Psihologia nu era încă o ştiinţă. Toată filozofia filozofului dela Koenigsberg nu conţine măcar o singură consideraţie psihologică.

Opera filozofiei sec. XIX-lea constă în a *umaniza* teoria kantiană a cunoaşterii, a o pune în concordanţă cu spiritul pozitiv al ştiinţei. Două discipline tinere, *psihologia* şi *biologia*, au contribuit mai cu seamă la complectarea vechii filozofii, la adaptarea ei la realitatea mai vie, bine înţeles fără să-i atingă din adevărul ei iniţial.

Astfel, după o teorie *psihologică* a cunoaşterii am avut mai târziu, către sfârşitul *secolului*, o teorie biologică. Reforma pe care aceste două tendinţe au adus-o teoriei filozofice pure, se poate exprima într'un cuvânt, în acela de *relativism*.

Să verificăm această constatare *în* domeniul psihologiei.

Kant se complăcea să plutească într'un vag absolut, într'o terminologie abstractă, logică, despre care nu se putea şti, dacă se aplică sau nu la funcţiunile psihologice ale conştiinţei individuale. Psihologii de mai târziu au precizat. Ei au arătat că raţionamentul, conceput şi chiar categoriile, se leagă în mod necesar de o viaţă psihologică anumită. Psihologia raţionamentului tinde încetul cu încetul să explice toată logica formală. Categoriile, ele înşişi, nu sunt realităţi deasupra omului. Au şi ele o viaţă, o formaţiune, un apogeu şi o decadenţă; pe scurt, o curbă istorică.

Dar nu numai atât. Constatările au fost impuse şi mai departe. Teoria cunoaşterii nu e *relativă* numai la o psihologie specială. S'a arătat atunci care sunt modificările pe care le aduce temperamentul *sau* caracterul individual, în conştiinţa noastră faţă de lumea exterioară .S'a arătat încă influenţa organismului, a personalităţei, a educaţiei şi a mediului. Toţi aceşti factori alterează, amplifică ori împiedică percepţia calităţei din afară de noi Subiectvismul conştiinţei, care preface

www.dacoromanica.ro

datele sensației, a devenit un adevăr definitiv în psihologie. Bilanțul cercetărilor acestei științe s'a încheiat cu constatarea că nu există cunoaștere apriorică „*în sine*", ci cunoaștere *în funcție de ceva*, — fie acel ceva o personalitate, un temperament, o educație, etc., — ori toți acești factori la un loc.

Biologia aplicată la teoria cunoașterii, a ajuns la concluziuni nu prea depărtate de cele pe care le formulase deja psihologia. Și cuvântul pe care l'a adus știința vieții în această chestiune, ajunge tot la o *constatare relativistă*, la o multiplicitate, la un pluralism al factorilor care modifică percepția ambianței înconjurătoare.

Un E. Mach, un Avenarius, pragmatiștii americani, H. Poincaré ori H. Bergson, se acordă în a susține că funcțiunea primordială a conștiinței e o funcțiune de adaptare la mediul cosmic înconjurător. Această adaptare se efectuează în primul rând prin acțiuni coordonate, prin conduite propice, care asigură omului, ca și animalului, succesul întreprinderei sale. Dintre toate acțiunile, cea mai *adevărată* va fi aceea care va fi mai *comodă*, sau ca să spunem lucrurilor pe nume, aceea care va fi mai avantajoasă, mai utilă. Știința, ca și aplicațiile ei practice, se îndreaptă de secoli către această tendință. Omul e înainte de toate un animal interesat. El va alege din multiplicitatea ipotezelor care i se prezintă, pe aceea care îi va promite mai multă fecunditate, mai mult succes, pe cea mai practică, recte, pe cea mai *confortabilă*. Percepția s'a format și ea în această direcție. Ea nu selectează — dacă vreți, nu „cunoaște", — decât ceeace e util ,adică ceeace printr'o optică vanitoasă numim: adevărat. Conștiința n'a căutat nici odată adevăruri pure, curajoase, *adevăruri eroice*, care de dragul unei concordanțe logice ar sacrifica avantagii practice. Toate s'au făcut după legi de economie sau de interes. Contrar iluziei pe care și-o servesc poetul sau savantul care contemplă cu totul „dezinteresat" un peisaj ori un fenomen științific, ei nu se deosibesc mult, ca procedeu mental, de comerciantul anglo-saxon când înjgheabă afacerea care trebue să-l facă bogat.

A ajunge la o asemenea concluziune, înseamnă a subordona

www.dacoromanica.ro

cunoştiinţa la instinctul de conservare al rasei, a o pune într'un raport de dependenţă, de adaptare la mediul cosmic ori istoric. Inseamnă, mai ales, a coborî rigiditatea osificată a teoriei cunoaşterei filosofice, în arena vieţii, în focarul instincte-lor biologice care prezidă în lupta pentru existenţă.

Psihologia, ca şi Biologia ,s'au forţat în tot decursul secolului al XIX să pue în centrul cunoştinţei ,,omul" obişnuit, cu mentalitatea lui de toate zilele, adică cu cea adevărată. Cum am spus mai sus, ele au adus o concepţie *relativistă*, în locul uneia *absolutiste*. Iată contribuţia lor.

O ştiinţă mai tânără decât ele, înfiripata de curând, dar plină astăzi de un unanim succes, Sociologia, încearcă şi ea să ia o poziţiune în faţa problemei cunoaşterei. E pentru ea o necesitate vitală. Intr'atât e de adevărat că de problema cunoaşterei depinde chiar existenţa unei ştiinţe morale.

Care e atitudinea ei în acest proces de realizare al teorie' pur filosofice kantiene, pe care cele două ştiinţe surori, mai bătrâne decât ea, l'au început cu o oră mai înainte.

Primeşte Sociologia toate rezultatele oferite de teoria cunoaşterei psihologice ori biologice ,sau înţelege să le aduca un corectiv. In fine, cum se poate determina situaţ'a ei în acest proces şi care sunt contribuţiile ei proprii? Dar, mai ales, se poate vorbi de o teorie sociologică a cunoaşterei?

www.dacoromanica.ro

I.

Inainte de toate, câteva fapte. Un membru al unei clase domnitoare, contra căruia o revoluție e iminentă, ocupă, cu câteva săptămâni înainte de isbucnirea insurecțiunii, postul de prim-ministru al țării sale. Din toate părțile îi vin exhortațiuni către o reformă benină care ar înlătura pericolul revoluțiunii. Dar el rămâne surd, căci i se pare că niciodată clasa sau partidul din care face parte n'au fost mai puternice. Peste câteva zile mișcarea populară izbucnește și întreaga clasă din care face parte se prăbușește. Revoluțiile franceză și rusa sunt pline de exemple în care un șef de stat refuză reforme preventive, fiindcă, orbit de interesul de clasă, nu „percepe" pericolul iminent. Motivul e că mentalitatea de clasă are o teorie a cunoașterii, proprie.

Se zice că Robespierre era incapabil, înainte de marea revoluție franceza, să suporte cea mai mică cruzime. Angrenat de psihologia *multimei*, de starea exasperată a opiniei publice, caracterul său, și cu el toate funcțiunile intelectuale, îi sunt alterate în sensul curentului popular.

Un snob nu percepe valorile vieții decât prin prisma ultimei *mode*. Indiferent de valoarea lor intrinsecă, un obiect de artă, un autor, o haină, vor fi selectate de el după curentul cel mai „en vogue".

Un conflict între două națiuni s'a declarat. Orice patriot va fi impermeabil la calitățile cele mai vizibile ale poporului dușman. Războiul european a arătat nenumărate cazuri de deformare a cunoașterei, după criterii exclusiv naționale. Kant, Pascal, Bergson, Beethoven și-au pierdut din valoarea lor, ori-decâteori erau apreciați de un inamic din tabăra adversă.

www.dacoromanica.ro

Dar cine poate privi obiectiv calităţile şi defectele neamului său?

Să mai vorbim de mentalitatea *profesiei*? Fiecare specialist interpretează sensul vieţii după disciplina care-l preocupă.

Iată atâtea grupuri, dela clasă ori partid, la castă, profesie, naţiune ori mulţime (foule), în care cunoaşterea fiecăruia e viciată de mentalitatea grupului din care face parte. Aceste câteva exemple sunt luate prin observaţia directă din viaţa de toate zilele. Aşa cum sunt, cu tot caracterul lor empiric şi provizoriu, încă ar putea justifica o teorie a cunoaşterei, sociologică.

Cercetători mai sistematici, mai conştiincioşi, au întreprins însă studiul cu mai multe precauţiuni de metodă. Ei s'au adresat societăţilor primitive, unde tocmai din cauza simplicităţii fenomenelor, observaţia putea fi mai fecundă, interpretarea mai clară. In astfel de societăţi, influenţa mentalităţii colective asupra celei individuale e mai vizibilă ca ori unde [1]).

Sociologii nu s'au mulţumit însă să constate influenţe tre-

---

1) Literatura acestei probleme nu e bogata. Revine aproape exclusiv meritul de a fi pus problema, şcolii sociologice franceze. In afara de cele două volume ale lui Lévy Brühl: „Les fonctions mentales dans les sociétés primitives", Paris, 1912 şi urmarea ei, „La mentalité primitive", Paris, 1922, chestiunea a fost studiată de E. Durkheim în introducerea la „Les formes élémentaires de la vie religieuse", p. 1—28, în articolul „Représentations individuelles et représ. collectives". Revue de métaphysique, 1899, în „De quelques formes primitives de clasification". Année Sociologique, t. VI p. 47. Hubert et Mauss: Mélanges d'histoire religieuse, Paris, 1910. In Germania: W. Jerusalem: Soziologie d. Erkennens şi Windelband: Die Erkenntnisslehre unter dem Völkerpsychologischen Gesichtspunkt în Zeitschrift für Völkerpsychologie, VIII, p. 166 şi un articol de Jerusalem în Kölner Viertel-Jahrschrift für Sozialwissenschaft, 1921. Un capitol din E. Goblot: Logique, Paris, 1920, tratează pe scurt problema. Trebue să adăogăm lucrarea complectă a lui P. Andrei: „Die soziologische Auffassung der Erkenntniss". Leipzig 1924; Max Scheler: Die Wissensformen und die Gesellschaft, 1926.

www.dacoromanica.ro

cătoare ale grupului asupra individului. Ambiția lor a fost de a arăta că însăși categoriile fundamentale, cu care gândim lumea exterioară, timpul, spațiul, genul, cauzalitatea, sunt de formațiune istorică și socială. Inaintea sociologilor, etnografii dovediseră că viața societăților primitive e exclusiv dominată de fenomene religioase. Intr'o monografie rămasă clasică, fără a fi desmințită de specialiști, E. Durkheim a arătat că legătura socială, rațiunea de a fi clar a lui, e bazată pe religia totemică. Ideea pe care sălbatecul și-o face despre lume, e influențată, se poate zice chiar complect determinată, de mentalitatea religioasă. Cercetările lui L. Lévy-Brühl, care a consultat cu multă răbdare aproape toate rapoartele călătorilor în ținuturile sălbatice, concordă perfect cu vederile lui Durkheim.

Dar pentru a ajunge la aceste constatări de ordin general, teoria sociologică a cunoașterei avea nevoe de un postulat cu o bază precisă și sigură, care prin generalitatea ei să poată susține tot edificiul construcțiunilor ulterioare. Ca să se poată vorbi de o *cunoaștere sociologică*, trebuia mai întâi să se indice organele perceptive, elementele simple care fac posibilă o astfel de cunoaștere. Acest postulat a fost stabilit atunci când Durkheim a probat existența unor „reprezentări colective", deosebite, autonome de reprezentările individuale. Ca să le dovedească existența, el s'a servit de analogia pe care reprezentările sociale o oferă cu cele individuale. In adevăr, ceeace caracterizează o reprezentare, nu e explicabil prin legile fiziologice ale substanței nervoase. O reprezentare nu e o simplă senzație. Ea are un element în plus, un element de memorie care se adaugă, se juxtapune la datele senzației. „Reprezentarea, scrie Durkheim, nu e un simplu reflex al elementului nervos, în momentul în care ea are loc, căci aceasta (reprezentarea) subsistă, se menține chiar atunci când excitația ori senzația a încetat. Ea e ceva nou, pe care fiziologia nervoasă o determină, desigur, dar nu o explică.. A spune că reprezentarea nu derivă direct d'n celula nervoasă, înseamnă

www.dacoromanica.ro

a spune că ea se formează în afară de ea, că îi rămâne exterioară" [1]).

Ceeace e caracterstic reprezentării, vine din fenomene de memorie, din fenomene externe elementului senzorial.

Acest adevăr e admis astăzi în Psihologie; şi, dacă o astfel de afirmaţie e admisă în această din urmă ştiinţă, pentru ce o constatare analoagă n'ar fi adevărată şi în Sociologie? „Dacă nu ni se pare extraordinar ca o reprezentare *individuală*, produsă de acţiunile şi reacţiunile elementelor nervoase, să nu fie inerentă acestor elemente, pentru ce ni s'ar părea surprinzător că reprezentările *colective*, produse de acţiunile şi reacţiunile conştiinţelor individuale, nu deriva direct din acestea şi că vin din afară"? [2]). De fapt, reprezentarile individuale au aceleaşi legi caşi cele colective. Şi unele şi altele sunt produse de elemente de memorie impuse din afara: în cazul psihologiei, de elemente de memorie; în cazul Sociologiei, de influenţa mediului social, de influenţa tradiţiei. Acestea nu înseamnă însă că starea socială e explicabila prin suma elementelor pe care le înglobă în ea şi care sunt în ultimă instanţă conştiinţele individuale. Nu, caci viaţa socială e o sinteza „sui generis", care cuprinde ceva mai mult, în totalitate, decât adiţionarea elementelor care au compus-o.

„Dacă se poate spune că reprezentările colective sunt *exterioare* conştiinţelor individuale, aceasta e datorit faptului că ele nu derivă din conştiinţele individuale luate izolat, ci din concursul, din cooperaţia lor, ceeace e cu totul deosebit. Fără îndoială, în elaborarea rezultatului comun fiecare contribue cu partea sa; dar sentimentele particulare nu devin sociale decât combinându-se între ele sub acţiunea forţelor speciale pe care le pune în mişcare asociaţia. Ca urmare a acestor combinaţii şi alteraţii mutuale, elementele individuale devin cu totul *altceva* [3]).

1) E. Durkheim: Représentations collectives et représentations individuelles. Revue de Métaphysique, 1898, p. 283.

2) Ibid. p. 294.

3) Durkheim, *opt. cit.* p. 295.

www.dacoromanica.ro

Sinteza, rezultanta obținută, întrece cu mult contribuția specifică a elementelor particulare. Sinteza aceasta fiind opera *tuturor*, realitatea nouă care rezultă e un *ansamblu*, un *tot*, care trebue considerat ca atare. După cum reprezentarea individuala nu se poate explica repartizând fiecărei celule nervoase contribuția sa, ci numai considerând tot sistemul nervos deodată, tot așa în reprezentarea colectivă, elementul determinant trebue căutat în societatea luată ca totalitate.

Dacă din atmosfera aceasta abstractă a explicațiunilor filozofice, coborâm în viața reală, găsim acolo o serie întreagă de reprezentări ori concepte, pe care le luăm de-a gata din mediul social, fără să le fi construit noi. E vorba de tradițiuni, de datine, de prejudecăți, de credințe. Toate aceste fenomene de psihologie colectivă, care plutesc în atmosferă și care ni se impun cum ni se impune religia, moda, limbajul ori educația, sunt concepte sociale, rezultate din „condensarea" reprezentarilor individuale, condensare pe care W. Jerusalem o numește sugestiv *eine soziale Verdichtung* [1]) L. Lévy-Brühl se exprima încă și mai clar asupra aceluiaș subiect: Reprezentarile numite colective se pot recunoaște dupa caracterele urmatoare: înainte de toate ele sunt comune unui grup social dat; se transmit din generație în generație; în fine, ele se impun individilor, trezind în ei sentimente de respect, frică ori adorație [2]).

Odata definite organele de percepție ale cunoștinței sociale, sociologii au căutat să intre în analiza empirică a formațiunelor. Din observația comparată a societaților, prima constatare care ieșea mai în evidență, era aceea că reprezentările colective variază în spațiu ca și în timp, că cunoștința socială e alta la triburile primitive ale Australiei centrale ori ale Americei, alta în societățile noastre moderne. — *Astfel, concluzia generală a sociologiei e aceea că orice cunoștință are o istorie.*

---

1) W. Jerusalem: Soziologie des Erkennens, în Die Zukunft 1910, p. 236, 246.

2) L. Lévy Brühl' Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, pag. 1—2.

www.dacoromanica.ro

Triburile australiene, asupra cărora etnografia engleză a produs o mulțime de documente importante, au atras în primul rând atenția școalei sociologice franceze. — Motivul era că în aceste societăți, așa de simple în structura cași în compoziția lor, experimentarea era mai ușoară. Prima întrebare care se punea, oarecum prejudicial, la începutul acestor studii, era aceea de a ști, dacă mentalitatea primitivă privește lumea exterioară la fel cu noi. Lucrările consacrate de Lévy-Brühl acestei chestiuni, sunt astăzi clasice. Epuizând tot materialul enografic, ele au ajuns să caracterizeze clar și inteligibil viața mentală a primitivilor.

Ceeace iese în evidență, în primul rând, în aspectul reprezentărilor colective în societățile inferioare, e caracterul lor de *autoritate*. In asifel de societăți, toate credințele sunt impuse de societate. Individul nu gândește altceva decât aceea ce îi servește mediul social. Orice abatere e sever sancționată. Un lucru declarat „tabu", dacă e atins aduce de multe or moartea infractorului. Un conformism absolut la cele câteva regule și credințe ale tribului : iată prisma prin care privește sălbatecul lumea exterioară.

In al doilea rând, trebue de remarcat că toate aceste credințe conțin în ele un element afectiv, emoțional, care de cele mai multe ori se exprimă în credința că orice fenomen are un motiv *mistic*. Toate obiectele înconjurătoare conțin în ele un spirit, un demon. In orice caz, toate au proprietăți mistice.

Animalele, mai ales, sunt identificate cu un „totem", adică cu un spirit superior din care se trage tot tribul. Fiecare clan are un totem animal sau vegetal. In Australia, la triburile Aruntas ori Waramunga, întâlnim clanul ursului, al șarpelui, al cânelui, etc. Sălbatecii mai atribue proprietăți mistice diferitelor părți ale corpului uman: inima, creerul, ficatul, au cutare putere contra cutărei boli. Alte dăți ele au influențe nefaste și trebuesc evitate. De asemeni obiectele fabricate. Predominanța elementului mistic se găsește mai ales în lumea imaginilor ori a portretelor. O *fotografie* ori un portret, arătat primitivilor, e considerat ca o ființă vie. El are aceleași proprietăți : te poate proteja or' per-

www.dacoromanica.ro

secuta [1]). Deasemeni umbrele, visele, numele persoanelor devin realităţi bine sau răufăcătoare. Teroarea îl înconjură pe primitiv din toate părţile. O sumedenie de rituri, de precauţiuni, sunt luate pentru a-şi alia o forţă mistică ori pentru a o neutraliza.

Fiindcă reprezentările pe care le primeşte din tradiţie sunt bazate pe acest element emoţional de frică, de teroare, primitivul are o forţă de credinţă cu mult superioară aceleia pe care o are omul civilizat. Chiar când i se demonstrează inepţia uneia din credinţele sale, el continuă să creadă mai departe încă. De cele mai multe ori el găseşte diferite artificii pe care le opune drept explicaţie cutărei superstiţii. O doctorie oarecare e prezumat crezută de primitivi că poate salva viaţa unui bolnav. Dacă, chiar după ce a luat acea doctorie, pacientul moare, sălbatecul va zice că nu a fost bine administrată şi va crede mai departe în eficacitatea ei. Ceeace e izbitor în mentalitatea primitivului, e *impermeabilitatea sa la experienţă. Chiar evidenţa nu-i zdruncină cât de puţin o credinţă.*

Increderea în atotputernicia forţelor oculte şi mistice, îl face să fie absolut străin oricărui început de raţionament *cauzal*. Cu drept cuvânt Lévy-Brühl numeşte această fază a mentalităţii omeneşti: *faza prelogică*. Toate bizareriile care contrazic principiul contradicţiunei ori al cauzalităţei, sunt posibile pentru sălbatec. Un lucru poate fi în acelaş timp om, câine ori şarpe. Nici un început de diferenţiere, de ordonare activă în percepţii. Lumea exterioară nu e grupată în senzaţii definite având un anumit raport între ele. Din contră, un amestec vag de imagini, în care totul e confundat, în care, cum se exprimă Lévy-Brühl, *totul participă la tot* [2]). De aceea, el a numit legea după care se efectuează această cunoaştere, *legea participaţiei*. Acest fenomen de participaţie ne arată lumea la sălbatic ca un amestec nediferenţiat, care se impune din afară conştiinţei primitive şi pe care aceasta îl primeşte în

1) Lévy Brühl: Les fonctions mentales dans les soc. inférieures, p. 49 şi urm. „La mentalité primitive", p. 94 şi urm.

2) Lévy Brühl: Les fonctions mentales p. 76 şi urm.

www.dacoromanica.ro

mod pasiv, fără să intervie cu vreo funcţie activă de ordonare ori de grupare.

Din acest scurt rezumat al mentalităţii primitive, reese că între facultăţile noastre de percepţie şi acelea ale societăţilor inferioare, e o adevărată prăpastie.

Urmează oare de aici, cum crede Lévy Brühl, că nici o soluţie de continuitate nu e posibilă între faza prelogică şi cea logică? Că nu există forme intermediare de tranziţie între cele două mentalităţi, ori că nu găsim în mentalitatea actuală forme primitive care demonstreaza originea prelogică a gândirei noastre? E. Durkheim nu se angajează pe aceeaş cale. El caută, din contră o soluţie de continuitate între cele două forme de gândire, caută să arunce o punte peste prapastia care le separă. A existat desigur, cum există şi azi, o fază prelogică a gândirei, în care reprezentările colective se conduceau după legea participaţiei. Dar chiar în acea fază, categoriile logice actuale, spaţiul, timpul, cauzalitatea, erau categorii care trebuiau să se formeze. E adevărat că viaţa primitivă, dominată de tirania câtorva credinţe religioase ori magice, era inaptă pentru a face posibilă apariţiunea evidentă a gândirei experimentale ori ştiinţifice. Totuşi, la o analiză mai profundă se poate constata cum categoriile logice încep să se formeze chiar în sânul vieţii religioase, chiar în sânul totemismului [1]). Dar religia, în viaţa primitivă a societăţilor, constitue însaşi coheziunea socială. De pildă clanul totemic nu e bazat pe altceva decât pe ideia că toţi membrii se coboară dintr'un „totem" comun. In această fază nu există viaţa socială în afară de viaţa religioasa [2]). E deajuns atunci să dovedim că *majoritatea* categoriilor logice s'au desprins din riturile totemismului, pentru ca să dovedim implicit, că originea lor e socială prin excelenţă.

Să considerăm în primul rând noţiunea de *timp*. Sa facem

1) Vezi critica lui Durkheim la opera lui Lévy Brühl, în Année Sociologique, vol. XI. 1909.

2) Această concluzie a fost stabiltă cu un mare lux de fapte de E. Durkheim în „Les formes élémentaires de la vie religieuse", Paris. 1912.

www.dacoromanica.ro

abstracție de procedeele prin care-l măsurăm astăzi cu ajutorul unor semne obiective (ceasornic, calendar, etc.). Dacă efectuăm această operație, ceeace rămâne din ideea de timp, e distincțiunea unor momente diferite. Dar aceste momente diferite cum au fost determinate? Durkheim crede că explicația psihologică, care vede în noțiunea de timp percepția internă a duratei, e insuficientă în a determina această noțiune. Un element social intră desigur în formațiunea acestei idei: „Noțiunea timpului", scrie el, e un cadru abstract și impersonal, care înfășură nu numai existența noastră individuală, dar și pe aceea a umanității. E un fel de tablou ilimitat în care toate evenimentele posibile sunt situate în raport cu puncte de reper fixe. Nu e vorba de „timpul meu", ci de timpul așa cum e gândit obiectiv de toți oamenii unei aceleași civilizații. Aceasta ajută să se întrevadă că astfel de organizație trebue să fie fatal colectivă. Și în adevar, observația stabilește că aceste puncte de reper indispensabile, în raport cu care toate fenomenele sunt clasate temporal (în timp), sunt luate din viața socială" [1]). E. Durkheim, ca și discipolii săi Hubert și Mauss, ajung la concluziunea că „diviziunile în zile, săptămâni, luni, ani, etc., corespund la periodicitatea riturilor, a sărbătorilor, a ceremoniilor publice. Calendarul nu face altceva decât să exprime ritmul activității colective" [2]).

Ideea de spațiu i se pare deasemeni de origina socială. „Reprezentarea spațială consistă într'o primă coordonare a datelor experienței sensibile. Dar această coordonare ar fi imposibilă dacă diferitele porțiuni de spațiu s'ar echivala calitativ, dacă ar fi substituibile unele altora. Pentru a putea dispune în mod spațial lucrurile, trebue să avem posibilitatea de a le așeza în mod diferit: unele la dreapta, altele la stânga,

1) E. Durkheim, Sociologie religieuse et théorie de la connaissance, p. 14

2) Ibid. p. 15; Hubert et Mauss: Mélanges d'histoire religieuse: a se vedea capitolul: „La représentation du *temps* dans la religion".

www.dacoromanica.ro

unele sus, altele jos, etc. Dar care e origina acestor diviziuni sau dispoziţiuni? Toate aceste distincţiuni provin desigur din faptul că s'a atribuit unor anumite regiuni diferite valori afective" [1]). Durkheim a explicat în alt studiu mai pe larg că această formaţiune religioasă şi socială a spaţiului e datorită diviziunei regiunei, în atâtea porţiuni câte clanuri totemice cuprinde tribul. Fiecare porţiune aparţine unui „totem" anumit, fiecare din ele are o altă culoare şi un alt semn caracteristic. „In cursul istoriei numărul clanurilor fundamentale a variat, numărul regiunilor a variat şi el. Astfel, organizaţia socială a fost modelul organizaţiei spaţiale, care nu e decât o copie a primei" [2]).

Un discipol al lui E. Durkheim, V. Hertz, a încercat să dovedească că şi importanţa, preeminenţa mâinei drepte asupra mâinei stângi în corpul omenesc, are tot o origine social religioasă [3]).

Explicaţiuni analoage au fost date asupra originei sociale a noţiunilor de gen, cauză, contradicţie, număr, etc. [4]).

Dacă aceste concluzii asupra unor fapte exacte ale vieţi societăţilor primitive, sunt adevărate, atunci diviziunea pe care o stabilea Lévy-Brühl între faza logică şi prelogică, cade. Incă la aurora civilizaţiei categoriile logice încep să apară. In religia primitivă, ştiinţa începe să-şi recruteze deja primele elemente. Atunci când autoritatea şi forţa religiei vor înceta de a constitui „proprium quid" al vietii sociale, ştiinţa va putea să se desvolte mai liber şi mai repede. Aceasta nu înseamna însă că ea nu începe încă din această fază turbure, din epoca percepţiunii prin „participaţie". In această privinţă, Durkheim

1) E. Durkheim, op. cit. p. 16.

2) E. Durkheim, op. cit. A se vedea şi: E. Durkheim et Mauss: De quelques formes primitives de classification. Année Sociologique t. VI p. 47 şi urm.

3) V. Hertz: La prééminence de la main droite. Etude de polarité religieuse. Revue Philosophique, Dec. 1909.

4) Les formes élémentaires de la vie religieuse, pag. 17, 205 296, 336.

www.dacoromanica.ro

complectează pe Lévy-Brühl şi operele celor doi sociologi îş servesc de compliment una alteia.

Unora însă li se poate părea bizară interpretarea sociologică a categoriilor, atunci când acestea sunt presupuse chiar în momentul percepţiei oricărui individ. E. Durkheim nu neagă că organele senzoriale conţin predispoziţiuni generale — aşa cum o credea W. James, — care pot determina un început de formaţiune a categoriilor. Dar aceasta nu e totul. Ceeace caracterizează mai ales ideile de spaţiu, de timp, de cauză, etc., e *stabilitatea* şi *universalitatea* lor. Şi acestea nu pot lua naştere decât în societate.

Deasupra reprezentărilor fugitive pe care le stabileşte experienţa sensibilă a fiecăruia, fiecare din noi concepe idei definitive, idealuri comune după care considerăm lumea nu personal, ci impersonal, nu trecător, ci „sub specie aeternitatis". Dar cine poate suggera aceste caractere decât societatea eternă deasupra indivizilor pieritori? Experienţa imediată nu poate suggera această stabilitate. De altfel istoria ne arată că anumite concepte se formează în secoli şi că în civilizaţia noastră occidentală, ele au început să apară abia în Grecia antică [1]).

Tot acelaş lucru se poate spune şi despre al doilea caracter al categoriilor, acela de universalitate. N'avem decât să analizăm *limbajul*. Cuvântul exprimă conceptul. Dar cine poate spune că el singur a creat un cuvânt? De multe ori un termen exprimă lucruri pe care nu le-am făcut. „In cuvânt se găseşte condensată o ştiinţă supra-individuală. Ştiinţa această depăşeşte într'atât experienţa unui individ, încât îi trebuesc ani de zile ca să şi-o apropieze şi încă niciodată nu reuşeşte să o asimileze în totalitatea ei. Cine din noi cunoaşte toate cuvintele limbii pe care o vorbeşte şi cine din noi cunoaşte semnificaţia integrală a fiecărui cuvânt?" [2]).

In conceptele exprimate prin limbaj, nu numai experienţa

1) E. Durkheim. *Les formes élémentaires de la vie religieuse* p. 623.

2) E. Durkheim, op. cit. p. 620—621.

www.dacoromanica.ro

mea personală, ci toată filozofia şi ştiinţa pe care colectivitatea a adunat-o dealungul secolelor. Aceasta revine în a susţine că însăşi ştiinţa modernă are înainte de toate o bază socială. Aceasta e de altfel şi credinţa lui E. Durkheim: „Ştiinţa e socială, fiindcă e produsul unei vaste cooperaţiuni. Ea e sociala fiindcă presupune metode şi tehnici tradiţionale, care se impun cu autoritate" [1]). Forţa tradiţiei sociale care impune un caracter obligator conceptelor şi categoriilor, explică până la un punct şi aspectul lor *aprioric*. Caracterul social explică şi caracterul lor de *necesitate*. Ele se impun în mod necesar fiind că sunt mai generale, mai stabile decât experienţa individului. In acelaş timp ele sunt exterioare acestuia, se impun din afara. In această privinţă apriorismul social al lui Durkheim se întâlneşte cu apriorismul logic al lui Kant. Căci şi şeful şcoalei sociologice franceze vrea să combată exagerările empirismului, care afirmă că logica ca şi ştiinţa sunt opera experienţelor individuale, a percepţiilor indivizilor izolaţi. Niciodată raţiunea individuală nu va putea constata ceeace e valabil pentru toţi, ceeace e admis de toată lumea. Mulajele, tiparele în care forţăm lumea exterioară să intre aprioric, ne sunt servite de experienţa socială, mai vastă şi bogată decât experienţa noastra.

Kant însă neagă cu totul drepturile empirismului. Am văzut, din contra, că Durkheim le respecta într'o anumită măsura. Astfel, *apriorismul sociologic* nu e exclusivist, ci conciliant; el nu elimină empirismul, ci îl depăşeşte explicându-i punctele obscure.

---

1) E. Durkheim: Année Sociologique, t. XI, p. 43. Cf. A. Pagano; La teoria dela conoscenza et le sue con le studio dela societa. Revista italiana di Sociologia, t. XI. p. 227, 253; E. Roberty: La genèse sociale de la raison. Revue de synthèse historique t. XV, p. 1—28; C. Bouglé: Leçons de Sociologie sur l'evolution des valeurs. Vezi cap. Valeurs religieuses et valeurs scientifiques.

www.dacoromanica.ro

III

Din expunerea de mai sus s'a putut vedea cum înțelege sociologia sa pue problema cunoașterei și care e contribuția ei la luminarea acestei probleme .Pentru a înțelege și mai bine această contribuție, să examinăm care e poziția teoriei sociologice a cunoașterei, față de celelalte teorii care și-au asumat complectarea kantismului, anume față de teoria psihologică și biologică. Se acordă în această privință rezultatele obținute de știința socială cu celelalte obținute de psihologie?

Ceeace e ușor de constatat înainte de toate, e că sociologia se aliază cu celealte științe în opera de *relativizare* a Kantismului. Din acest punct de vedere, deplin acord. Numai că relativismul sociologic e de altă natură. „Câți indivizi, atâtea cunoștințe", afirmă pe de altă parte Sociologia. Cunoașterea, după această știință, nu variază numai cu individul ,adică cu structura sa organică ori filozofica, ci mai ales cu mentalitatea sa socială, fiindcă ori ce individ trebue să fie membru al unei societăți. Mai mult decât atât. Știința socială tinde sa explice — cu excepția actelor fiziologice, care fatal sunt legate de un anumit oganism, — aproape toate actele sufletești superioare.

Desigur, o asemenea afirmație cuprinde în ea o parte de exagerare, de spirit de sistem. Nu e mai puțin adevărat, însă, că mulți din psihologii contemporani, dela W. James până la Pierre Janet ori Freud, explică o bună parte din actele sufletești în funcție de societate. Nu mai încape nici o îndoială asupra unor fenomene psihice, cum e voința, al cărui mecanism e îndreptat către lumea exterioară, către relațiile cu alți indivizi : cum e limbajul, organ de înțelegere cu alții ; cum e de multe ori memoria, personalitatea (eul) și chiar conștiința.

www.dacoromanica.ro

Acolo unde începe însă eroarea sociologismului, e când consideră individul numai ca un *produs* social şi nu ca o cauză. E neîndoios că individul e un produs al societăţei ; după cum se exprimă L. Bourgeois, el se naşte *debitor* societăţii, Aceasta nu împiedică însă pe individ ca la un moment dat, influenţat de alte societăţ (e cazul „încrucişării cercurilor sociale" descris de Simmel) sau din cauza unei puternice originalităţi psihologice, să nu reacţioneze contra mediului social, imprimându-i o anumită influenţă. Adevărul e că individul, sau, dacă vreţi, conştiinţa individuală, e în acelaş timp şi *cauză* şi *efect* în determinismul vieţii sociale. Individul primeşte dela societate, dar desigur îi şi restitue multe elemente. Acest dublu curent de influenţe aminteşte *endosmoza* şi *exosmoza* în viaţa celulei. Cu condiţia de a nu o generaliza prea mult, această analogie ne poate da o idee de relaţia individ-societate.

Ceeace trebue de reţinut însă, e că există o mentalitate socială care se adaogă celei psihologice individuale, în momentul cunoaşterei. Descriind mentalitatea primitivă, cum e aceea dominată de legea „participaţiei", sociologii au arătat variaţiunile care se pot prezinta în istoria logicei sociale. Prin aceasta ei au complectat explicaţiunile pe care psihologii le-au dat variaţiunilor logicei după indivizi.

Contribuţia sociologiei ni se pare însă incomplectă în această privinţă. Studiile şi cercetările de până acum s'au mărginit în a studia doar cunoaşterea în societăţile primitive, în clan ori trib. Studiul s'ar putea întinde la toate grupurile sociale. S'ar putea face interesante studii *asupra teoriei cunoaşterei după clase, familie, mulţime*, etc., căci toate aceste influenţe ale grupurilor secundare sunt reale, şi cu bunul simţ le constatăm cu toţii în viaţa de toate zilele.

Asupra unui alt punct încă din teoria cunoaşterei, psihologia şi sociologia îşi dau mâna. Dela T. Ribot încoace, factorul emoţional, afectiv, a început să joace un rol preponderent în formaţiunea tuturor actelor sufleteşti. In special în ce priveşte logica, Ribot a arătat că alături de logica intelectuală care *constată*, care emite judecăţi de realitate, există o logică a-

www.dacoromanica.ro

fectivă, care *apreciază*, care emite judecăţi de valoare, e de o mare utilitate, fiindcă constitue o nouă obiecţiune contra teoriilor pozitiviste sau contra realismului naiv, care pleacă dela ipoteza identităţei între conştiinţă şi realitate. Logica afectivă ne arată însă că rolul percepţiei nu e de a fotografia realitatea, ci de a o preface după un model interior. Dela percepţie, care după o comparaţie, Binet adaogă chiar un raţionament, la memorie, care e o reproducere, dar o reproducere alterată a unui moment absent (vezi studiile asupra minciunei la copii, asupra mărturiei judecătoreşti ori istorice, etc.) şi până la gândire, care e o creaţiune nouă, obţinută prin prefacerea datelor realităţei, în toată această gamă de acte sufleteşti realitatea e filtrată, cenzurată după criteriile personalităţei.

Alături de „realitatea reală", să mi se ierte expresia, există în fiecare din noi o altă realitate intimă, bazată pe aprecieri de valoare, „o realitate ideală", dacă se poate spune, în care realitatea exterioară nu pătrunde decât costumată în hainele pe care le pretinde eticheta câtorva prejudecăţi sub care judecăm lumea.

In ziua când se va scrie un studiu definitiv asupra *„minciunei"*, se va vedea că această persecutată virtute constitue a doua realitate, indispensabilă, fără de care mecanismul sufletesc n'ar putea funcţiona.

Concepţia subiectivă, care stabileşte două realităţi, una interioară şi o alta exterioară, e confirmată de Sociologie. Intr'un articol celebru, E. Durkheim a arătat importanţa „judecăţilor de valoare" în viaţa societăţilor. „Spune-mi în ce crezi, ca să-ţi spun cine eşti" : grupurile se definesc prin valorile pe care le respectă. E uşor de caracterizat cutare popor după codul, după moravurile, după valorile economice pe care le adoptă. Judecăţile de valoare proectate în viitorul societăţilor, constitue *idealul*. De multe ori însă acest ideal nu coincide cu atitudinea cea mai profitabilă, pe care o logică realistă ar indica-o. Şi totuş, contra evidenţei uneori, popoarele îşi menţin îndărătnic idealuri învechite. Motivul e că idealul

www.dacoromanica.ro

e şi el o realitate, deşi adeseori nu coincide cu realitatea exterioară. E o minciună utilă, fiindcă e o credinţă şi fiindcă credinţele sunt fecunde.

Se poate vedea astfel că popoarele au şi ele viaţa lor subiectivă, care diformează percepţia lumii exterioare, întocmai caşi indivizii. O probă empirică a acestei constatări se găseşte în descrierea mentalităţii primitive de către Lévy-Brühl. Valorile pe cari le respectă sălbatecii sunt cu desăvârşire subiective. La ce serveşte a crede că în cutare arbore e întrupat un demon, că portretul are aceleaşi virtuşi caşi omul viu, că umbra e o persoană reală ? Gândirea lor mistică, care animă toată natura înconjurătoare, nu e desigur bazată pe judecăţi de realitate. Dovada, e că dacă li s'ar proba neadevărul credinţei lor, ei n'ar înceta de a crede în ea mai departe. Cum spune Lévy-Brühl, ei sunt impermeabili la experienţă. Dar impermeabilitatea la experienţă nu se aliază de loc cu judecăţile de realitate. Inchişi într'o logică afectivă specială, primitivii şi-au creat o a doua realitate E cazul tuturor popoarelor închise în dogmele unei religii ; mai just, e cazul tuturor popoarelor primitive, fiindcă toate triburile primitive au o viaţă aproape exclusiv religioasă.

Astfel, divorţul „cunoştinţă-realitate" afirmat de psihologie, a complectat şi confirmat pe altă cale şi de datele sociologiei. In acelaş timp sociologia ajută concepţiile mai recente ale psihologiei, să combată vechea tendinţă empiristă şi asociaţionistă, care după prestigiul unui St. Mill ori Spencer se implântase în sânul acestei ştiinţe. Am văzut că Durkheim ajunge la *apriorism* şi că înlătură explicaţia exclusiv *empiristă*. In ce priveşte *asociaţionismul*, el e puternic contrazis de teoria reprezentărei colective. Acest fel de reprezentări, aşa de frecvente în lumea primitivilor, se caracterizează prin faptul că se impun *integral*, „d'emblée", conştiinţei.

Reprezentarea din epoca participaţiei, e vagă, confuză, nediferenţială. Abia mai târziu, cu progresele apercepţiei active, conştiinţa tae bucăţi determinate din realitate, le fixează un anumit loc, le grupează într'o anumită ordine. La început însă

www.dacoromanica.ro

conştiinţa e pasivă. Procesul de evoluţie se efectuează *analitic, dela tot la parte*. Ceeace se întâmplă astăzi în mentalitatea primitivului, a trebuit să se întâmple desigur cândva şi în mentalitatea strămoşilor noştri, pe cari îi purtăm fără să vrem încă şi azi în noi. Ea trebue să se întâmple desigur şi în mentalitatea copilului, fiindcă până astăzi nu avem nici un motiv serios să credem că regula „ontogenia repetă filogenia" e total falsă.

In rezumat, teoria psihologică şi cea sociologică a cunoaşterei se complectează reciproc, îşi confirmă afirmaţiunile în două câmpuri de activitate deosebită.

Nu acelaş acord se poate constata între concluziunile oferite de Biologie şi cele oferite de Sociologie. După cum ni-l prezintă ştiinţa vieţii, omul e veşnic preocupat de adaptarea la mediul cosmic. Funcţiunile sale de cunoaştere sunt îndreptate către aprecierea succesului, a utilului.

Ştiinţa, zice E .Mach, are o utilitate economică : ne scuteşte de a mai reîncepe, oridecâteori se prezintă ocazia, aceiaşi experienţă. Memoria, raţionamentul, imaginaţia chiar, toate aceste facultăţi trebue să vegheze ca să nu cădem în erori periculoase, în erori costisitoare, pentru comoditatea ori viaţa noastră. Logica are înainte de toate un rol titular.

Nimic mai îndepărtat de aceste concluziuni decât datele pe care le oferă Sociologia. Nimic mai *inutil* decât toate elementele din care se compune viaţa socială. Să ne reîntoarcem la societăţile primitive. Observăm acolo o cantitate de obiceiuri, rituri, credinţe care n'au la bază nici un gând utilitar. S'a încercat să se explice, influenţaţi în aceasta de viaţa modernă, magia, ca o practică utilitară. Hubert şi Mauss au îndepărtat de mult această interpretare.

Intrucât e necesară sau practică credinţa în demoni sau în spirite? Se apropie de realitate primitivii atunci când dau viselor o interpretare realistă? Sălbatecul crede în precizări bazate pe cele mai puerile motive, în talismane, care aduc nenorocire ori fericire în ghicirea viitorului, în blesteme, care pot influenţa soarta. Toate aceste acţiuni sunt complect inutile. Găsim însă altele care sunt chiar *primejdioase*, acţiuni cari se

www.dacoromanica.ro

îndreaptă contra instinctului de conservare. La toate triburile australiene iniţiarea la viaţa religioasă e aşa de dureroasă şi de grea, încât foarte mulţi indivizi sucombează. Unele sărbători religioase, cum e faimoasa „intichiuma" la triburile Australiei centrale, cer o cantitate remarcabilă de sacrificiu de vieţi omeneşti.

In Tahiti, bolnavii atinşi de boli grele nu sunt îngrijiţi, fiind că toată lumea îi crede posedaţi de demoni [1]). Practica ordaliilor aduce de multe ori moartea unuia din cei doi încercaţi. Misoneismul primitivilor îi face să se lase pradă morţii decât să accepte un medicament „tabu" [2]). Şi câte alte nenumărate cazuri în care credinţa, deşi absurdă, e mai tare decât raţiunea utilă. Chiar în societăţile noastre, de câteori o acţiune absurdă ori superstiţioasă nu primeează una rezonabilă! Dacă e vorba de instinct de conservare, desigur că acesta trebue să fie mai puternic la primitiv decât la omul civilizat, în care acest instinct e neutralizat de tendinţe altruiste, artistice ori sociale. Şi totuşi viaţa primitivului nu se desfăşoară după legile interesului; viaţa sa e, din contra, guvernată până în cele mai mici detalii de prescripţii religioase, dintre care 90 la sută sunt absurde. Instinctul foamei, frica de moarte, etc., sunt tendinţe inifinit mai slabe, în viaţa sălbatecului, de cât teroarea faţă de fiinţele supra-naturale, decât teroarea de a fi călcat o regulă „tabu".

Care e utilitatea, din punct de vedere biologic, a tuturor absurdităţilor magice ori religioase, nimeni n'ar putea să ne-o spună.

De fapt, teoria cunoaşterei biologice, care afirmă identitatea între cunoaştere şi realitate, e o *revenire la concepţiile realismului naiv*. Concluziile Sociologiei nu pot subscrie însă la o astfel de identitate. In acord cu psihologia, cum am arătat mai sus, ştiinţa socială ne arată, din contra, un divorţ clar între

1) Lévy-Brühl: La mentalité primitive, Paris, 1922, p. 49 şi urm.

2) Ibid. p. 448 şi urm.

www.dacoromanica.ro

lumea cunoştinţei şi realitatea exterioara. Societăţile, ca şi indivizii, îşi creiază realităţi aparte, basme mitologice, adeseori absurde, câteodată chiar primejdioase, dar care în conştiinţa lor subiectivă au o anumită semnificaţie şi corespund la un anumit rol. Astăzi încă, aceste realităţi suprapuse sunt vii în viaţa societăţilor. Şi astăzi încă sunt atâţia indivizi cari supunându-se la influenţe autoritare, cum sunt superstiţiile, prejudecăţile, modelele, influenţe luate deagata, fără a fi analizate, comit acte inutile ori absurde. Şi astăzi atâţia oameni ascultă realitatea lor interioară, călcând, cu toate pericolele, realitatea biologică. Gândiţi-vă la un intelectual care având ultimi bani în buzunar ca să-şi plătească o masă, cumpără cu ei o carte, lasându-se să sufere de foame ; sau o femee care, cedând modei, preferă în locul unui articol util un altul de lux !

www.dacoromanica.ro

IV

Observaţiunile pe care le-am făcut relativ la teoria biologică a cunoaşterei, nu înlătură desigur realitatea acestei teorii. Căci astfel, dacă *toate* actele noastre ar fi absurde, atunci ar fi trebui să se isprăvească demult cu speţa omenească. Nu aceasta e concluzia pe care vrem s'a tragem.

Rezultatul pe care trebue să-l constate analiza noastră e un *dualism al cunoaşterei*. Afirmaţiunile teoriei biologice sunt în bună parte justificate. Desigur, individul e forţat, înainte de toate, să cunoască *mediul cosmic* înconjurător şi sa se adapteze la el. Aceasta ne-o spune şi psiholog'a care arată că noţiunile de spaţiu sunt cele care se formează mai întâi. Omul se familiarizează cu natura ambiantă. Percepţia exterioară se modelează după acest scop. Incetul cu încetul, cu desvoltarea mai complexă a *acestei atitudini*, apare principiul de cauzalitate, procedeele ştiinţifice, etc., se formează şi ele. Aceasta cunoştinţă se bazează pe experienţă, pe empirism, — fiindcă adaptarea trebue să fie cât mai perfectă — orice lacună se razbună contra cercetătorului. Instinctul nostru de conservare, de acord cu edificiul ştiinţific, ne indică ipotezele celle mai fecunde şi cele mai avantajoase.

In faţa acestei cunoaşteri bazate pe *experienţă*, se ridică o alta: cunoaşterea realităţei interne bazată pe *credinţe*.

Această realitate internă, mai întâi psihologică, mai pe urma socială, nu are nevoie să fie verificată de procedee experimentale, căci scopul ei nu e să stabilească un *adevăr*, în afară de noi. Scopul ei e altul. Deja Pascal arătase în celebrul său „pari" că omul n'are nimic de pierdut dacă lansează asupra lumii exterioare o 'poteză religioasă care-i explică sensul. In a sa

www.dacoromanica.ro

„Voința de a crede", W. James arată acțiunea stenică, tonică, a credințelor, care știu să stimuleze acțiunile vieții interioare. Omul nu poate trăi fără o iluzie care să-i menajeze loviturile, să-i mascheze decepțiile. Rolul personalității psihice e acela *de a stabili un echilibru*. Individualitatea se desprinde din realitatea amorfă exterioară, pentru ca să se opue la nevoe acesteia, pentru ca să contrabalanseze, să amortizeze atacurile din afară. In acest scop, ea își creiază o altă realitate, una interioară, mai consolatoare, mai indulgentă, decât aceea din afară, o realitate care iartă toate greșelile și admiră toate calitățile, un pudecător care se instalează în noi, achitându-ne totdeauna.

Și societățile au realitatea lor interioară. Religia, „alcoolul poporului", idealul, opiniile, nu fac decât să reflecteze starea subiectivă a societăților.

In fața biologiei, care ne arată o cunoaștere adaptata în afară, psihologia și sociologia ne arată o cunoaștere adaptată înăuntru. Fără să se contrazică, aceste două grupuri de științe ne descriu două cunoașteri deosebite: una *experimentală*, căpătată prin simțuri și prin derivația lor sistematică care e știința; o alta *autoritară, sugerată*, impusă de nevoile individualității, în cazul psihologiei; de necesitățile grupului, în cazul sociologiei; — cunoștință care se impune arbitrar, imperios, fără să admită vreun control.

Acest dualism oglindește eternul proces prezent în mintea omului de rând ca și a savantului precaut, proces care constă în a asculta când vocea credinței, a opiniei gata făcute, a „*parti-pris*-uri", a autorității, — când vocea îndoelii, a nevoei de verificare și de control prin propriile mijloace. Cunoașterea populară care se chamă „bun simț", ca și adevărul superior pe care-l respectă toți, nu sunt, probabil, decât fericite compromisuri între aceste două tendințe.

www.dacoromanica.ro

Tiorgrafia
„Informația Zilei"
Str. Academiei, 17

Ed. II. — 3050 ex. — II-1944

www.dacoromanica.ro

PUBLICAŢIILE CASEI ŞCOALELOR

1942 — 1944

AU APĂRUT:

Antologia filosofică	de N. Bagdasar V. Bordan, C. Narly	500
Studii istorico-filosofice	de I. Petrovici	150
Momente solemne	de I. Petrovici	150
Orizonturi filosofice	de I. Zamfirescu	150
Filosofie şi Poezie	de T. Vianu	150
Soluţiile Artei în cultura modernă	de Edgar Papu	150
Immanuel Kant	tr. de Tr. Braileanu	150
Alcibiade	tr. de Şt. Bezdechi	80
Teofrast	tr. de C. Fedeleş	80
Plutarch	tr. de N. Barbu	150
Lecţii de logică	de C. Rădulescu-Motru	300
Şcoala activă	de I. C. Petrescu	300
Despre mângâierile filosofiei (Boetus)	tr. de David Popescu	150
Etnicul românesc	de C. Radulescu-Motru	120
Pedagogia contimporana	de G. G. Antonescu	150
Şcoala tradiţională şi şcoala de mâine	de M. Biciulescu	120
Metode de educaţie	de C. Narly	250
Palaestrica	de C. Kiriţescu	250
Aspecte din civilizaţia română şi elenă	de C. Gerota	200
Rasfoind scriitorii clasici	de I. M. Marinescu	150
Istoria literaturii italiene	de Liberale Netto	150
Titu Maiorescu şi Posteritatea sa critică	de E. Lovinescu	300
Antologia scriitorilor ocazionali	de E. Lovinescu	250
Antologia ideologiei Junimiste	de E. Lovinescu	250
Titu Maiorescu şi contemporanii	de E. Lovinescu	300
Pictorul Mirea	de N. Petraşcu	750
Pagini de artă	de K. H. Zambaccian	600
Pietre de Vad, vol. III	de Em. Bucuţa	250
Valori literare în opera lui Filimon	de N. Mihăescu	150
Aspecte lirice contimporane	de S. Cioculescu	150
Pe urmele lui Don Quichote	de Al. Popescu-Telega	150
Drumuri de lumină	de Radu Cosmin	350
Clasicii noştri	de V. Străinu	200
Fonetica	de T. Papahagi	300
Teatru englez	tr. de Dragoş Protopopescu	200

www.dacoromanica.ro

Culesul de apoi	de S. Tzigara-Samurcaş	80
Vifor sub stele	de Gh. A. Cuza	250
Chemarea soarelui	de P. State	250
Bulgaria	de Col. A. Budiş	150
Muntele Athos	de A. Frunza	200
Cronica lui Ştefan cel Mare (versiune germană	de I. Chiţimia	50
Legenda lui Afrodiţian Persul	de D. Simonescu	50
Toponimie veche românească	de Pr. C. Mătasă	50
Continentul care se deşteaptă	de C. S. Antonescu, I. Roşca, A. Coteţ	200
Cetatea de munţi	de G. Vâlsan	80
Sfaturi pentru studenţi	de G. Vâlsan	80
Pamântul românesc şi frumuseţile lui	de G. Vâlsan	120
Poezii populare	de V. Alecsandri	80
Poveşti	de I. Creangă	60
Amintiri	de I. Creangă	40
Basmele Românilor	de P. Ispirescu	250
Alixandria		40
Legende, povestiri şi obiceiuri	de Ion Pop-Reteganul	80
Români din Secuime	de R. Cioflec	80
Când Moldovenii ţineau strajă la Nistru	de Ap. D. Culea	40
Poveşti	tr. de Lucia Demetrius	80
Poveşti basarabene	de S. T. Kirileanu	40
Poveşti din satele noastre	de M. Vulpescu	12
Faptele de vitejie ale lui Ştefan cel Mare	de S T. Kirileanu	150
Dela noi	de Lecca Morariu	40
Soare-Răsare	de E. Matasă	100
Emigranţii din Brazilia	de I M. Rîureanu	80
Varlaam şi Ioasaf		100
Mica Pravilă	de N. Mihăileanu	80
Apa cea vie	de Al. Lascarov-Moldovanu	80
Basmele Crivăţului	de Em. Bucuţa	80
Plante medicinale	de I. Roveniţa	40
Puterile credinţei	de M. Pricopie	150
Oraşe din Transilvania	de M. Popescu	100
Tradiţie şi poezie	de I. I Pillat	300
Poezii — Budai Deleanu	de Em. Grigoraş	80
Poezii alese	de V. Demetrius	250
Tratat de drept public I, II	de Negulescu şi Alexeanu	300
Expansiunea Românilor	de N. A. Constantinescu	100
Viermele de matase	de A. Simionescu	100
Finalitatea dealã a existenţei umane	de Dr. C. Micu	150
Medicină sociala	de Dr. C. Banu	500

www.dacoromanica.ro

In cumpăna vremii	de A. Mandru	2 0
Teatru românesc în versuri	de Al. Ciorănescu	250
Demiurgul	de Dr. V. Voiculescu	150
Electra — Oedip (Sofocles)	tr. de G Murnu	150
Copernicus	tr. de C. Parvulesc	150
Poezii	de M. Eminescu	150
Povestea vorbii	de Anton Pann	200
Isopia		80
Leonard și Ghertruda Pestalozzi	tr. de I. Rădulescu-Pogoneanu	300
Aspecte culturale	de Gr. Tâușan	
Marginalia	de M. Iorgulescu	100
Focul viu	de C. Vasiliu	
Prin munții și vaile Moldovei	de I. Găvănescu	10
Valoarea Artei în Renaștere	de Al. Marcu	400
Floare mică	de Ec. Talaz	
Izvod	de G. Lesnea	25
Priviri peste veacuri	de V. Eftimiu	30
Anuarul personalului administrativ din Ministerul Culturii Naționale, al Cultelor și Artelor	de S. R. Formac	

SUB TIPAR

Viața și opera lui Kant	de I. Petrovici
Esseuri filosofice	de G. Georgiade
Statul atenian-Aristotel	tr. de St. Bezdechi
Etica nicomahică	tr. de Tr. Brăileanu
Reconstrucția filosofică	de M. Florian
Introducere în sociologie	de E. Speranția
Istoria literaturii române moderne	de Șerban Cioculescu, V. Streinu, T. Vianu
Istoria literaturii latine	de N. Herescu
Orientări metodologice pentru istoria literaturii române	de Șt. Ciobanu
Folklor medical românesc	de I. Candrea
Iconografie românească	de Olga Greceanu
Istoria teatrului românesc	de I. M. Sadoveanu
Infernul (Divina Comedie	tr. de G. Țundrea
Teatru	de I. Luca
Arta veche românească	de Al. Tzigara-Samurcaș.
Didactica Magna	de Commenius
Emil, I, II	de J. J. Rousseau
Mitropolitul Varlam (raspuns a C tehism	de N. Cartojan

www.dacoromanica.ro

Udrişte Nasturel . . . . . de F. Turdeanu
Documente din arhivele Bistriţei . . . .
Cea mai veche Pravilă românească . . . de N. Cartojan
Predici populare . . . . . de Arh. I. Scriban
Nuvele Reiner Maria Rilke . . . . . tr. de Iulia Murnu
Viaţa păstorească . . . . . de O. Densuşianu.
Scriitori bucovineni . . . . . de P. V. Haneş
Pagini basarabene . . . . . de Porfirie Fală
Povestea poveştilor . . . . . de L. Demetrius
Poveşti morale . . . . . de I. M. Riureanu
Păcatele tinereţii . . . . . de C. Negruzzi
Scrisori . . . . . de I. Ghica
Proza . . . . . de I. L. Caragiale
Proză . . . . . de Al. Odobescu
Titu Maiorescu şi Duiliu Zamfirescu în scrisori . . . . . de Emanoil Bucuţa
Piatra Craiului . . . . . de Ionescu-Dunăreanu
Lisimac . . . . . de Moş Andrei
Planşe - ţesaturi naţionale . . . . . de M. Panaitescu
Suflet românesc . . . . . de I. C. Buricescu
Evanghelia naturii . . . . . de St. Zeletin
Bhagavadgita . . . . . de Th. Simenscky
Titu Maiorescu şi contemporanii vol. II de E. Lovinescu
Poeme străine . . . . . de G. Murnu
Asistenţa copiilor orfani şi Azilul Elena Doamna . . . . . de M. Grecu
Autorii şi actorii . . . . . de Corneliu Moldovanu
Primitivii . . . . . de N. Petrescu
Andreescu, Grigorescu, Luchian . . . de V. Beneş
Anatomia şi artele plastice . . . . . de Dr. Atanasiu
Mic manual de higienă vocală . . . . de Maria Mihălcescu Sburlan
Determinatorul plantelor cu flori . . . de N. Brândză
Literatura Transilvaniei . . . . . de Ion Breazu
Folklor românesc . . . . . de M. Olinescu
Din trecutul românesc al jud. Satu-Mare . de Şt. Meteş
Rudarii . . . . . de Ion Chelcea
Cervantes . . . . . de Al. Popescu-Telega
Datini şi muncă . . . . . de Ap. D. Culea
Figuri şi note istorice-literare . . . . de O. Botez
Cuib de Şoimi . . . . . de I. C. Bistriţeanu
Raite prin ţară . . . . . de Ion Petrovici
Filosofia lui Tolstoi . . . . . de V. Harea
Fiche . . . . . de C. Lăzărescu
Introducere în Sociologie . . . . . de Mihai Ralea
Metafizica fiinţei parţiale . . . . . de C. Ottaviano
Lumea cu ascensiune şi degradare . . . de I. Floru
Cum să ne îngrijim gura şi dinţii . . . de Dr. Valeriu Muşatescu

www.dacoromanica.ro

PREȚUL 200 LEI

www.dacoromanica.ro